

UNIwersYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO
W WARSZAWIE
WYDZIAŁ PRAWA KANONICZNEGO

Ks. mgr lic. Łukasz Matuszak

PRAWODAWSTWO BISKUPA JANA ZARĘBY
W DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ
W LATACH 1968-1986.
STUDIUM HISTORYCZNO-KANONICZNE

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
ks. dr. hab. Tomasza Białobrzeskiego, prof. uczelni

Warszawa 2025

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	6
WSTĘP	8

Rozdział I

DIECEZJA WŁOCŁAWSKA W OKRESIE ZARZĄDZANIA BISKUPA JANA ZARĘBY

1. Biografia biskupa Jana Zaręby	16
2. Struktura i organizacja diecezji	22
3. Uwarunkowania religijno-duszpasterskie	30
3.1. Ludność	30
3.2. Stan moralno-religijny	31
3.3. Klasztory i zakony	35
Podsumowanie	36

Rozdział II

NIEPROMULGOWANY DRUGI SYNOD DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ

1. Synody w diecezji włocławskiej	41
2. Przygotowanie i przebieg Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej	42
2.1. Przygotowanie synodu diecezjalnego	43
2.2. Uczestnicy synodu	45
2.3. Uroczysta inauguracja synodu	46
2.4. Przebieg procesu synodalnego	47
2.5. Przygotowanie II Synodu Diecezji Włocławskiej w pracach komisji	48
3. Tematyka schematów diecezjalnych	50
3.1. Przepowiadanie słowa Bożego	50
3.2. Katechizacja	52
3.3. Eucharystia i inne formy kultu Bożego	54
3.4. Życie sakramentalne	56

3.5. Kapłan w społeczności wiernych.....	57
3.6. Instytuty życia konsekrowanego.....	60
3.7. Małżeństwo i rodzina	61
3.8. Posłannictwo charytatywne.....	63
3.9. Apostolstwo świeckich.....	64
3.10. Dobra doczesne Kościoła.....	65
4. Obrady synodalne	67
Podsumowanie	68

Rozdział III

DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA BISKUPA JANA ZARĘBY W ZAKRESIE NAUCZANIA

1. Przepowiadanie słowa Bożego.....	70
2. Katechizacja.....	74
2.1. Katecheza parafialna	74
2.2. Katechizacja duszpasterzy	81
2.2.1 Formacja alumnów seminarium duchownego.....	81
2.2.1.1 Formacja duchowa	81
2.2.1.2 Formacja intelektualna.....	82
2.2.1.3 Formacja pastoralna	83
2.2.1.4 Kadra wykładowców.....	83
2.2.2 Formacja permanentna kapłanów	84
2.3. Katechizacja świeckich	86
2.3.1. Instytut Wyższej Kultury Religijnej	87
2.3.2. Studium Życia Rodzinnego.....	89
3. Troska o rodzinę	92
3.1. Przygotowanie do małżeństwa.....	93
3.2. Troska o życie rodzinne i wychowanie młodzieży.....	97
4. Środki społecznego przekazu	101
Podsumowanie	109

Rozdział IV
DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA
BISKUPA JANA ZARĘBY
W ZAKRESIE ZARZĄDZANIA

1. Normy wspólne dla całego duchowieństwa.....	113
2. Reorganizacja dekanatów.....	117
3. Erygowanie nowych parafii w diecezji.....	120
4. Przepisy odnoszące się do poszczególnych funkcji sprawowanych przez duchownych.....	123
5. Kuria diecezjalna	134
6. Rada kapłańska	136
Podsumowanie	139

Rozdział V
DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA
BISKUPA JANA ZARĘBY
W ZAKRESIE UŚWIĘCANIA – SAKRAMENTY

1. Postanowienia ogólne.....	141
2. Chrzest	142
2. Bierzmowanie	146
4. Eucharystia	149
4.1. Msza święta	150
4.2. Przechowywanie i kult Najświętszego Sakramentu	156
4.3. Komunia święta	160
5. Sakrament pokuty i pojednania	163
6. Sakrament namaszczenia chorych	166
7. Sakrament małżeństwa	169
8. Sakrament kapłaństwa	172
Podsumowanie	175

Rozdział VI

DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA BISKUPA JANA ZARĘBY W ZAKRESIE UŚWIĘCANIA – POZOSTAŁE AKTY KULTU BOŻEGO ORAZ CZASY I MIEJSCA ŚWIĘTE

1. Pozostałe akty kultu Bożego	176
1.1. Sakramentalia	176
1.2. Liturgia godzin	178
1.3. Pogrzeb kościelny.....	180
1.4. Kult świętych.....	182
2. Miejsca święte	185
2.1. Kościoły i kaplice	185
2.2. Sanktuaria	188
2.3. Cmentarze.....	191
3. Czasy święte	193
Podsumowanie.....	195
ZAKOŃCZENIE	197
BIBLIOGRAFIA	201

WYKAZ SKRÓTÓW

1SDWł	– Statuty I Synodu Diecezji Włocławskiej
2SDWł	– Statuty II Synodu Diecezji Włocławskiej
AA	– Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich <i>Apostolicam actuositatem</i> (18.11.1965)
AAS	– „Acta Apostolicae Sedis” 1909 →
AKapł	– „Ateneum Kapłańskie”, 1909 →
AKDWł	– Archiwum Kurii Diecezjalnej Włocławskiej
ArDWł	– Archiwum Diecezji Włocławskiej
BKDWł	– „Biuletyn Kurii Diecezjalnej Włocławskiej” 1988 →
DFK	– Sobór Watykański II, Dekret o formacji kapłańskiej <i>Optatam totius</i> (28.10.1965)
DK	– Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów <i>Presbyterorum ordinis</i> (7.12.1965)
Dz.U.	– „Dziennik Ustaw”
FC	– Jan Paweł II, Adhortacja <i>Familiaris cnosortio</i> (22.11.1981)
IM	– Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli <i>Inter mirifica</i> (4.12.1963)
KDK	– Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym <i>Gaudium et spes</i> (7.12.1965)
KDWł	– „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 1927 →
KK	– Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele <i>Lumen gentium</i> (21.11.1964)
KKK	– Katechizm Kościoła Katolickiego wydany w 1994

- KL – Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej
Sacrosanctum concilium (4.12.1963)
- KO – Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu
Bożym *Dei Verbum* (18.11.1965)
- KPK (1917) – Kodeks Prawa Kanonicznego, promulgowany 27 maja 1917 r.
przez Benedykta XV bullą *Providentissima Mater Ecclesia*
- KPK (1893) – Kodeks Prawa Kanonicznego, promulgowany 25 stycznia 1893 r.
przez papieża Jana Pawła II konstytucją apostolską *Sacrae
disciplinae leges*
- ŁB – „Ład Boży”, dwutygodnik, 1982 →
- PK – „Prawo Kanoniczne”, kwartalnik prawno-historyczny, 1958 →
- PPK – Posoborowe prawodawstwo kościelne, zebrał i przetłumaczył
E. Sztarowski, t. 1-14, Warszawa 1968-1983.
- red. – redakcja
- rkp. – rękopis
- s. – strona
- StPł – „Studia Płockie”, rocznik, wyd. Płocki Instytut Wydawniczy,
1929 →
- StWł – „Studia Włocławskie”, czasopismo naukowe wydawane przez
Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium
Duchownego we Włocławku, 1998 →

WSTĘP

Zagadnienie prawodawstwa Kościoła katolickiego, a w szczególności działalności biskupa w zakresie normowania życia diecezjalnego, stanowi nieoceniony element w badaniach nad historią Kościoła i jego strukturą. Biskup, pełniący rolę pasterza diecezji, posiada nie tylko duchowy autorytet, ale również kompetencje administracyjne, sądowe i ustawodawcze.

W historii diecezji włocławskiej postacią godną uwagi jest biskup Jan Zaręba, który kierował diecezją w latach 1967-1981. Jego działalność pozostaje jedną z kluczowych w historii tej diecezji, nie tylko ze względu na wagę reform, jakie wprowadził, ale również na szerokość wprowadzonych regulacji. Dotyczyły one zarówno kwestii wewnętrznych, jak i zewnętrznych w Kościele lokalnym.

Celem niniejszej pracy jest szczegółowa analiza prawodawstwa biskupa Jana Zaręby, z uwzględnieniem jego wpływu na organizację diecezji, jej duchowość, a także na regulacje dotyczące duszpasterstwa i sakramentów. Wybór tematu wynika z potrzeby zgłębienia roli, jaką odegrał on w historii diecezji włocławskiej, oraz z analizy jego decyzji prawodawczych, które miały na celu nie tylko porządkowanie życia diecezjalnego, ale także adaptację do przemian społecznych i kościelnych, które zachodziły w Polsce w okresie powojennym.

Zagadnienie działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej jest istotne zarówno z punktu widzenia historii Kościoła w Polsce, jak i samej diecezji. Biskup Zaręba pełnił swoją posługę biskupią w szczególnym okresie w historii Kościoła katolickiego w Polsce. Był to czas tuż po zakończeniu Soboru Watykańskiego II, który przyniósł w Kościele wiele reform, zarówno w zakresie teologicznym, jak i administracyjnym. Sobór ten wyznaczył nowe kierunki w nauczaniu, duszpasterstwie, liturgii oraz organizacji Kościoła. W diecezji włocławskiej, pod przewodnictwem biskupa Zaręby,

podejmowane były istotne zmiany, które miały na celu dostosowanie struktury diecezjalnej do nowych wymogów, przy jednoczesnym zachowaniu tradycyjnych wartości katolickich.

Dodatkowo, biskup Zaręba zarządzał diecezją w okresie ważnych przemian społecznych i politycznych w Polsce. Okres lat 60.-80. XX wieku to czas intensywnej modernizacji z jednej strony, a z drugiej – wyzwań związanych z systemem komunistycznym. Biskup Zaręba musiał zmierzyć się z potrzebą dostosowania Kościoła do nowych realiów, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Jego akty prawodawcze miały nie tylko charakter porządkowy, ale także duszpasterski i ewangelizacyjny, mając na celu ochronę integralności Kościoła i odpowiedź na potrzeby wiernych, w tym przygotowanie duchowieństwa i świeckich do wyzwań współczesności.

Dotychczasowe badania na temat biskupa Jana Zaręby w kontekście jego działalności prawodawczej w diecezji włocławskiej są stosunkowo ograniczone. W literaturze dominują prace, które przedstawiają biskupa Zarębę w kontekście jego ogólnej posługi pasterskiej, katechetycznej i duszpasterskiej, często w odniesieniu do jego roli w formacji duchowieństwa. Istnieją także opracowania dotyczące szeroko pojętej historii diecezji włocławskiej, które wspominają o jego działalności, ale nie poświęcają szczególnej uwagi aspektowi prawodawczemu.

Znaczna część prac naukowych omawia głównie ogólną działalność tego biskupa w zakresie katechezy, troski o życie sakramentalne, liturgię czy działalność w zakresie wychowania młodzieży i troski o rodzinę, jednak analiza szczegółowych regulacji prawodawczych, które były wprowadzane przez biskupa Zarębę, nie została jak dotąd w pełni opracowana. Dodatkowo, materiały źródłowe dotyczące prawodawstwa biskupa Zaręby, to znaczy dekrety, kroniki, homilie, statuty synodalne, dokumenty synodalne i inne źródła pisane, wciąż nie zostały w pełni opracowane, a ich analiza może stanowić ważne uzupełnienie dotychczasowych badań nad historią diecezji włocławskiej i rolą biskupa Zaręby w jej kształtowaniu.

W pracy zastosowano kilka metod badawczych. Przede wszystkim, kluczową rolę odgrywa analiza źródeł pisanych, które obejmują dokumenty prac przygotowawczych synodu, dekrety synodalne, homilie, dokumenty urzędowe, drukowane kroniki diecezjalne, oraz statutów i innych aktów prawodawczych. Będą one stanowiły podstawę do szczegółowego odtworzenia decyzji prawodawczych biskupa Jana Zaręby i ich wpływu na życie diecezji. Praca będzie także wykorzystywać metody historyczno-krytyczne, polegające na analizie kontekstów historycznych, politycznych i społecznych, w których zachodziły zmiany w diecezji włocławskiej. Zastosowana zostanie również metoda porównawcza, która pozwoli na zestawienie działalności biskupa Zaręby z działalnością innych biskupów polskich w tym samym okresie oraz z ogólnymi tendencjami reform soborowych w Kościele katolickim.

W tym, co odnosi się do struktury, praca została podzielona na sześć rozdziałów. Pierwszy rozdział dotyczy samej diecezji włocławskiej w czasie zarządzania przez biskupa Jana Zarębę. Opisane zostaną zarówno biografia biskupa, jak i struktura organizacyjna diecezji, a także uwarunkowania religijno-duszpasterskie, takie jak stan moralno-religijny ludności oraz działalność klasztorów i zakonów. Drugi rozdział dotyczy uchwał Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej, który nie został promulgowany; ostatnia sesja, która miała temu służyć, nie odbyła się ze względu na śmierć biskupa Zaręby. Była to najważniejsza, całościowa praca pasterza diecezji nad wszechstronnym unormowaniem prawnym życia Kościoła włocławskiego w okresie posoborowych wytycznych duszpasterskich, a także nowych regulacji prawnych wprowadzonych przez nowy Kodeks Prawa Kanonicznego. Rozdział ten podejmie analizę przygotowań do synodu oraz tematykę statutów diecezjalnych, które zostały sformułowane dzięki ośmioletnim pracom podczas trwania synodu. Dokumenty dotyczące tego zagadnienia to głównie maszynopisy przechowywane w archiwum diecezjalnym, w niesygnowanych teczkach; nie są więc powszechnie łatwo dostępne. Niewielka część podjętych na synodzie ustaleń i prac opisywana była w „Kronice Diecezji Włocławskiej” z tego okresu.

Same statuty, czyli końcowy efekt prac synodu, również nie zostały opublikowane.

Kolejne rozdziały poświęcone zostaną bieżącej działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby. Rozdział trzeci zajmie się jego dorobkiem legislacyjnym w zakresie nauczania, w tym przepowiadania słowa Bożego, katechezy parafialnej, formacji seminaryjnej, kapłańskiej i świeckich, a także trosce o rodzinę i wychowanie młodzieży. Omówione zostaną również środki społecznego przekazu, takie jak prasa i inne formy pisemne. Czwarty rozdział dotyczy działalności biskupa w zakresie zarządzania diecezją. Zajmuje się organizacją struktur kościelnych, w tym normami dla duchowieństwa, reorganizacją dekanatów, erygowaniem nowych parafii, przepisami dotyczącymi funkcji duchownych (dziekani, proboszczowie, wikariusze), organizacją kurii diecezjalnej oraz rady kapłańskiej. Piąty rozdział koncentruje się na działalności biskupa Zaręby w zakresie sakramentów, którymi są chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta i pojednanie, sakrament namaszczenia chorych, małżeństwo oraz kapłaństwo. Omówione będą także przepisy dotyczące kultu Najświętszego Sakramentu. Ostatni, szósty rozdział zawiera omówienie norm, które obejmują pozostałe akty kultu Bożego, czyli sakramentalia, liturgię godzin, pogrzeb kościelny oraz kult świętych, a także omawia miejsca święte: kościoły, sanktuaria i cmentarze.

Niniejsza praca ma na celu dokładne zbadanie działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby, która miała istotny wpływ na życie diecezji włocławskiej. Szczegółowa analiza jego decyzji prawodawczych, oparta na szerokim materiale źródłowym, pozwala nie tylko na rekonstrukcję jego działań, ale także na ukazanie szerszego kontekstu zmian, jakie zachodziły w Kościele katolickim w Polsce w latach 60.-80. XX wieku. Na samym wstępie niniejszej pracy należy podkreślić, że zdecydowana większość wykorzystanych źródeł ma charakter nieopublikowany, a ich głównym miejscem przechowywania są zasoby Archiwum Kurii Diecezjalnej Włocławskiej oraz Archiwum Diecezji Włocławskiej. Fakt ten w istotny sposób podnosi wartość badawczą i unikatowość opracowania, gdyż odwołuje się ono do materiałów trudno

dostępnych i rzadko przywoływanych w literaturze przedmiotu. Z tego względu baza źródłowa pracy, choć nie jest obszerna pod względem ilościowym, wyróżnia się wysoką rangą merytoryczną i autentycznością. W konsekwencji bibliografia została ukształtowana głównie w oparciu o dokumenty o charakterze normatywnym, wśród których dominują zarówno teksty soborowe, jak i synodalne, co w pełni odpowiada specyfice podejmowanej problematyki badawczej oraz nadaje opracowaniu właściwy, naukowy wymiar.

Rozdział I

DIECEZJA WŁOCŁAWSKA W OKRESIE ZARZĄDZANIA BISKUPA JANA ZARĘBY

Diecezja tutejsza, jedna z najstarszych jednostek administracyjnych Kościoła katolickiego w Polsce, przez wieki podlegała zmianom, nie tylko terytorium, ale i nazwy. Według bulli papieża Eugeniusza III z 1148 roku nazywała się „włocławska” i tak właściwie przez wieki całe ją nazywano. Niekiedy używano nazwy od dzielnicy kujawskiej, dlatego biskupi miejscowi pisali się kujawskimi. Ówczesny jej obszar był bardzo rozległy: na południu sięgała poza Częstochowę, a na północy obejmowała całe Pomorze Gdańskie. Należała do metropolii gnieźnieńskiej. Kiedy polityka Krzyżaków stwarzała zagrożenie oderwania Pomorza od Włocławka, dla podkreślenia jej jedności biskupi nazywali się biskupami kujawskimi i pomorskimi, a tutejszą diecezję - kujawską i pomorską. Sprawowanie opieki duszpasterskiej na Pomorzu przez polskiego biskupa z Włocławka stanowiło obronę polskości podczas kolonizacji niemieckiej za czasów okupacji krzyżackiej, a katolicyzmu podczas reformacji.

Zmiany w organizacji kościelnej na ziemiach polskich zostały spowodowane dramatyczną zmianą losów naszej ojczyzny – rozpoczęciem rozbiorów. Rządy zaborcze stanowczo twierdziły, że nie może hierarcha kościelny, który ma rezydencję w jednym państwie, sprawować jurysdykcji kościelnej na terenie innego państwa, dlatego granice diecezji powinny pokrywać się z nowo ustanowionymi granicami między ich państwami - i taką decyzję wymogły na Stolicy Apostolskiej. Nowy podział, ogłoszony 30 czerwca 1818 r. przez papieża Piusa VII bullą *Ex imposita Nobis*¹, spowodował zmiany zarówno granic diecezji włocławskiej, jak i jej nazwy. Diecezja włocławska

¹ W. Kujawski, *Diecezja włocławska i jej granice w dokumentach Stolicy Apostolskiej*, w: Jan Paweł II *apostoł prawdy*, red. J. Kędziński, Włocławek 2005, s. 197.

utraciła Pomorze na rzecz Prus, a z dotychczasowego obszaru pozostało jej zaledwie 45 parafii. Powiększono ją o 272 parafie należące dawniej do archidiecezji gnieźnieńskiej oraz 15 parafii z innych diecezji, a jako nową jej stolicę zaproponowano miasto Kalisz, gdzie wzniesiony został nawet pałac biskupi. Z tych czasów na ponad sto lat pozostała nazwa: diecezja *Vladislaviensis seu Calisiensis* (włocławska czyli kaliska), zwyczajowo nazywana kujawsko-kaliską; jednak katedra, kapituła katedralna oraz seminarium duchowne pozostały we Włocławku. Tutaj też rezydowali biskupi. Zwierzchność pełniła nowo powołana metropolia warszawska. Taki stan przetrwał do następnej regulacji granic diecezji polskich, co nastąpiło dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

W niepodległej Polsce po 1918 r. diecezja liczyła 1.614.000 wiernych, obejmując 390 parafii i 39 dekanatów. Biskupi widzieli niedogodność płynącą z wielkiej odległości stolicy diecezji od najdalej na południe wysuniętych parafii. Jednym z głównych inicjatorów podziału diecezji był biskup włocławski, Stanisław Zdzitowiecki, który rządził we Włocławku w latach 1902-1927. Uregulowanie stosunków dyplomatycznych między Polską a Stolicą Apostolską (konkordat z 1925 r.) przyspieszyło procedowanie spraw kościelnych. Nastąpiło to mocą bulli *Vixdum Poloniae unitas*, wydanej przez papieża Piusa XI dnia 28 października 1925 r., która wprowadzając nowy podział metropolii i diecezji polskich, określiła także nowe granice diecezji kujawsko-kaliskiej, przywracając jej nazwę „włocławska” i włączając ponownie do metropolii gnieźnieńskiej².

W takim kształcie dotrwała ona do czasów biskupa Jana Zaręby, który rządził nią w latach 1970-1986.

Niewiele jest diecezji, które przeszły tyle zmian, co diecezja włocławska. Były to często zmiany bardzo istotne, dotyczące nie tylko samego urządzenia diecezji i jej podziałów; często wiązały się ze zmianami jej terytorium, a nawet nazwy. Przez wieki liczyła się ona jako jedna z najważniejszych w dawnej organizacji Kościoła w Polsce. Jej biskupi odegrali znaczącą rolę w działalności

² W. Kujawski, *Zarys historii diecezji włocławskiej*, w: *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 31.

kościelnej (jako ordynariusze wielkiej, a w pewnym okresie największej diecezji na ziemiach polskich), ale także na polu działalności państwowej. Cieszyli się na przykład władzą koronowania królów polskich, jeśli nie było wówczas prymasa. Zmienne losy naszej ojczyzny zawsze odbijały się bardzo niekorzystnie także na losach diecezji. Często traciła wiele ze swego terytorium, na korzyść innych, nowo powstających diecezji. Bardzo ucierpiała podczas drugiej wojny światowej, dając wielką daninę krwi swoich kapłanów. Z bardzo wielkiej, plasującej się w ścisłej czołówce biskupstw w Polsce, zeszła obecnie do roli diecezji stosunkowo niewielkiej. Jednak pozostała wielką przez swą długą historię, złożoność i ciekawość swoich dziejów³.

Długoletnia posługa biskupa Jana Zaręby przypadła na bardzo burzliwy okres w historii Polski, naznaczony trudnościami politycznymi wynikającymi wprost z życia pod reżimem komunistycznym, a także dynamicznymi przemianami społecznymi i gospodarczymi. Wielkie zmiany dokonywały się również w samym Kościele powszechnym, w którym zakończyły się dopiero co obrady Soboru Watykańskiego II. W tych warunkach biskup Zaręba podjął szereg działań mających na celu dostosowanie struktur diecezji do zmieniających się okoliczności oraz potrzeb wiernych. Biskup Jan Zaręba był postacią o dużej charyzmie i wizji, która pozwoliła mu na przeprowadzenie licznych reform administracyjnych, duszpasterskich i społecznych w diecezji. Zmiany dotyczyły w dużej mierze liturgii: wprowadzenie języków narodowych, odwrócenie ołtarza tak, by kapłan celebrował twarzą do wiernych, to nowości, które musiały być wprowadzane stopniowo, by przyniosły oczekiwany skutek – świadomy udział wiernych jako współdziałających w ofierze Mszy Świętej. Działania biskupa Zaręby miały więc na celu nie tylko efektywniejsze zarządzanie diecezją, ale także umocnienie wspólnoty wiernych oraz pogłębienie ich życia duchowego. Wprowadzone przez niego zmiany miały długotrwały wpływ na funkcjonowanie diecezji i są widoczne do dzisiaj⁴.

³ Tamże, s. 47.

⁴ R. Andrzejewski, *Szkic do duchowego portretu biskupów włocławskich*, AKapł, 102(1984) nr 451, s. 353.

1. Biografia biskupa Jana Zaręby

Biskup Jan Zaręba urodził się 25 grudnia 1910 roku w diecezji płockiej, we wsi Sadykierz, przynależącej do parafii Obryte. W Sadykrzu jest kościół filialny tej parafii pod wezwaniem św. Rocha; biskup płocki Piotr Libera dn. 19 października 2020 r. ustanowił go diecezjalnym sanktuarium tego świętego.

Rodzina, z której wywodzi się bp Jan, była bardzo liczna, a jednocześnie głęboko wierząca, dzięki czemu od najmłodszych lat otrzymywał on staranne, katolickie wychowanie. Z czasem rodzina Zarębów przeniosła się do parafii Makowsk w okolicy Bydgoszczy, i w tym mieście późniejszy biskup włocławski uczęszczał do gimnazjum. Duży wpływ na jego rozwój duchowy mieli kapłani. W swoich wspomnieniach przywoływał chociażby ówczesnego proboszcza parafii Makowsk i księży prefektów z bydgoskiego gimnazjum, w którym się uczył. Po ukończeniu szkoły średniej i pozytywnie zdanym egzaminie maturalnym, w 1929 roku wstąpił do Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie, gdzie pod okiem znakomitych, świątobliwych profesorów zdobywał wiedzę potrzebną w życiu kapłańskim oraz formował swoje powołanie⁵. Warto dodać, że w czasie jego studiów seminaryjnych rektorem tamtejszym był późniejszy biskup pomocniczy diecezji włocławskiej, błogosławiony męczennik Michał Kozal. Po pięciu latach formacji i nauki Jan przyjął święcenia kapłańskie z rąk kardynała prymasa Augusta Hlonda (obecnie kandydata na ołtarze) dnia 17 sierpnia 1934 roku. Pierwszą, neoprezbiterką placówką przyszłego biskupa włocławskiego była parafia w Pleszewie, gdzie posługiwał jako wikariusz u boku księdza prałata Kazimierza Niesiołowskiego. We wszystkich biografiach podkreśla się fakt, iż ks. Jan Zaręba musiał być niezmiernie gorliwym kapłanem, gdyż połączyły go z pleszewską parafią i jej duszpasterzem głębokie, serdeczne więzi i przyjaźnie⁶. Następnie, w roku 1939 przełożeni wysłali młodego kapłana do Rzymu, gdzie na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim miał poszerzać swoją wiedzę z zakresu

⁵ W. Kujawski, *Pięćdziesiąt lat w służbie Kościoła*, KDWł, nr 7-8 (1984), s. 266-267.

⁶ Por. *Homilia kard. Józefa Glempa wygłoszona na pogrzebie Bp. Jana Zaręby ordynariusza diecezji włocławskiej*, KDWł, nr 11-12(1986), s. 256.

misjologii. Studia zostały niestety przerwane przez wybuch II wojny światowej, która rozpoczęła się, gdy był na wakacjach w Polsce. Sześćioletnią okupację spędził na pograniczu trzech diecezji: poznańskiej, wrocławskiej i swojej macierzystej gnieźnieńskiej. Przez całą wojnę sprawował tajne duszpasterstwo, najpierw jako kapłan w parafiach podpleszewskich, a następnie jako cywilny pracownik u Niemców w okolicach Władysławowa koło Turku.

W 1945 r. skierowano go na Ziemie Odzyskane, do Gorzowa, z zadaniem organizowania duszpasterstwa. Pełnił tam szereg funkcji – był kanclerzem kurii, proboszczem katedry, wydawcą diecezjalnego pisma kościelnego „Tygodnik Katolicki”. W 1948 r. wrócił do macierzystej diecezji gnieźnieńskiej, gdzie sprawował wiele odpowiedzialnych funkcji – dyrektora Archidiecezjalnego Związku „Caritas” i równocześnie sekretarza generalnego Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, sędziego prosynodalnego, referenta kurii i od 1956 r. oficjała Trybunału Metropolitalnego oraz przewodniczącego Wydziału ds. Zakonnych przy Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie. Był także wizytatorem domów zakonnych, egzaminatorem prosynodalnym i synodalnym oraz wykładowcą katolickiej nauki społecznej w seminarium gnieźnieńskim.

Wielka gorliwość kapłańska i troska o sprawy Kościoła, jakie reprezentował Jan Zaręba, zostały wynagrodzone nominacją do godności biskupiej. Dnia 20 maja 1963 roku papież Jan XXIII podniósł ks. Jana Zarębę do godności biskupiej, mianując go biskupem tytularnym Bitylii⁷, ustanawiając go jednocześnie biskupem pomocniczym w diecezji wrocławskiej⁸. W ten sposób wpisał się w wielowiekową historię tych dwóch diecezji: wielu biskupów wrocławskich awansowało na stolicę arcybiskupów gnieźnieńskich, a zasłużeń kapłani lub biskupi pomocniczy (według dawnej nomenklatury: sufragani) gnieźnieńscy obejmowali rządy w diecezji wrocławskiej.

Wkrótce po tej nominacji zmarł papież Jan XXIII, dlatego nowo wybrany biskup Rzymu, którym został Paweł VI, potwierdził decyzję poprzednika dnia 25 czerwca 1963 roku. Święcenia biskupie ks. Jan otrzymał w katedrze

⁷ Bitylius – stolica historycznej diecezji w Cesarstwie Rzymskim, współcześnie w Palestynie.

⁸ Por. Andrzejewski, *Szkic do duchowego portretu biskupów wrocławskich*, s. 361.

włocławskiej dnia 8 września 1963 r. Głównym konsekratorem był prymas Polski, kardynał Stefan Wyszyński, a współkonsekratorami byli biskup włocławski Antoni Pawłowski oraz biskup pomocniczy diecezji gnieźnieńskiej Jan Czerniak⁹.

Nowy biskup pomocniczy w diecezji włocławskiej od pierwszych lat swojej posługi wraz z Kazimierzem Majdańskim, drugim biskupem pomocniczym (w latach 1963-1979), wspomagał biskupa Antoniego Pawłowskiego w jego posłudze pasterskiej. Pełnił liczne funkcje w kurii diecezjalnej. Był wikariuszem generalnym, członkiem kapituły katedralnej, członkiem licznych komisji diecezjalnych i przewodniczącym wielu z nich oraz kuratorem Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi we Włocławku, zgromadzenia, którego opiekunem i rzeczywistym założycielem był poprzednik biskupa Jana, pomocniczy biskup diecezji włocławskiej Wojciech Owczarek. Dzięki licznym wizytacjom kanonicznym, których Jan Zaręba jako biskup pomocniczy przeprowadził 130, mógł lepiej zapoznać się z potrzebami, uwarunkowaniami religijnymi i duszpasterskimi diecezji włocławskiej. W tym czasie pełnił też w tych parafiach posługę sakramentalną, przede wszystkim udzielał młodzieży sakramentu bierzmowania¹⁰.

Zdobyta dzięki tej działalności gruntowna wiedza o wszystkich zakątkach diecezji miała bardzo praktyczny wymiar. Biskup Jan dostrzegł potrzebę budowania nowych kościołów i kaplic na terenie wielu parafii. Był wielkim orędownikiem tych działań, dlatego dał się poznać władzom państwowym jako bezkompromisowy i żarliwy obrońca praw osób wierzących do posiadania miejsca kultu. Władze komunistyczne nieprzychylnie oceniały działalność biskupa Zaręby, konsekwentnie utrudniały mu wszelką działalność. Urzędnicy zablokowali mu wydanie paszportu, dlatego nie mógł udać się wraz z biskupem Pawłowskim na obrady Soboru Watykańskiego II. Te problemy udało się pokonać w roku 1965, dzięki czemu mógł wtedy uczestniczyć w sposób czynny

⁹ Por. *Życiorys Biskupa Jana Zaręby*, KDWł., 53(1970), s. 100-102.

¹⁰ Por. J. Borucki, *Recepcja Kościelnego Prawa Powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Włocławek 2010, s. 47.

w ostatniej, IV sesji tegoż soboru¹¹. Biskup Jan Zaręba, pomimo licznych obowiązków w diecezji, gdzie był wikariuszem generalnym, członkiem kapituły katedralnej, przewodniczącym licznych komisji kurialnych, angażował się także w pracę centralnych instytucji Kościoła w Polsce. Pracował przy Konferencji Episkopatu Polski jako członek trzech komisji: Misyjnej, ds. Miłosierdzia Chrześcijańskiego, ds. Duchowieństwa i Reformy Prawa Kanonicznego (w tej ostatniej pełnił też funkcję przewodniczącego)¹².

Po niespodziewanej śmierci biskupa Antoniego Pawłowskiego (17 września 1968 r.), który zginął tragicznie w wypadku samochodowym pod Opolem w drodze na zebranie Konferencji Episkopatu Polski, biskup Zaręba został wybrany na wikariusza kapitulnego¹³. W dniu 16 października 1968 r. Stolica Apostolska mianowała go administratorem diecezji włocławskiej¹⁴, a dopiero rok później – na skutek przeszkód stawianych przez ówczesne świeckie władze komunistyczne – 20 października 1969 r. otrzymał nominację na ordynariusza diecezji¹⁵. Ingres i kanoniczne objęcie diecezji nastąpiły 1 lutego 1970 roku¹⁶.

Będąc biskupem włocławskim, ks. Jan Zaręba dał się poznać jako budowniczy wielu świątyń w trudnych czasach reżimu komunistycznego. We Włocławku dzięki jego trosce uzyskano zezwolenia na budowę siedmiu kościołów: św. Józefa, św. Maksymiliana, Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Apostoła, Najświętszego Zbawiciela, Ducha Świętego, Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, czyli niemal wszystkich kościołów wybudowanych we Włocławku po

¹¹ Por. W. Kujawski, *Pięćdziesiąt lat w służbie Kościoła*, s. 170.

¹² Por. tamże, s. 172.

¹³ Por. *Wikariusz Kapitulny Diecezji Włocławskiej*, KDWł, 51(1968), s. 235.

¹⁴ Por. S. Wyszynski, Pismo ks. Prymasa. Nominacja Administratora Apostolskiego Diecezji Włocławskiej (23.10.1968), KDWł, 51(1968), s. 236.

¹⁵ Bulla nominacyjna Ojca św. Pawła VI (bp. J. Zaręby) (19.02.1970), KDWł, 53(1970), s. 98-100.

¹⁶ Por. B. Cieślak, *Objęcie rządów. Ingres do Katedry*, KDWł, 53(1970), s.109.

drugiej wojnie światowej¹⁷. Podobnie było w całej diecezji. Do tego należy doliczyć budowy salek katechetycznych i plebanii. Biskup Jan nie tylko zabiegał o ich powstanie, ale także troszczył się o uzyskanie funduszy na ich budowę. Często osobiście sprawdzał postępy prac i zawoził budowniczemu znaczną ofiarę na prowadzone prace.

Przedmiotem jego szczególnej troski była włocławska katedra. Skrupulatnie przewodniczył w niej wielu uroczystościom, nie tylko tym, do których zobowiązywało biskupa diecezjalnego prawo kanoniczne. Mobilizował kolejnych proboszczów katedralnych - ks. Jana Pawła Grajnera (1961–1984), ks. Józefa Arabskiego (1984–1988) - do efektywnego prowadzenia prac restauracyjnych (ich efekty można oglądać do dziś) oraz wspierał je swoim autorytetem i finansowo (m.in. wprowadził specjalny podatek na potrzeby katedry). Najpierw wykonano prace restauracyjne w prezbiterium oraz przylegających zakrystiach. Dokończono prace adaptacyjne kaplicy Najświętszego Sakramentu, utworzonej z części zakrystii południowej, podjęte przez jego poprzednika, bp. A. Pawłowskiego. Bp Zaręba poświęcił tę nową kaplicę i konsekrował ołtarz 24 sierpnia 1969 r. Następnie przeprowadzono restaurację kaplic św. Marcina i św. Kazimierza oraz kapitułarza, a także konserwację niektórych ruchomych obiektów zabytkowych. Biskup osobiście zaangażował się w przeprowadzenie kosztownego przedsięwzięcia pokrycia dachów katedralnych blachą miedzianą i gromadzenia funduszy na ten cel. Nie omieszkał z każdej oficjalnej swojej wizyty w Stolicy Apostolskiej (*ad limina Apostolorum*) przywieźć jakiegoś daru dla katedry. Na 50-lecie swego kapłaństwa (1984) ofiarował katedrze kielich. W ostatnim roku jego życia rozpoczęto czasochłonne i kosztowne prace związane z konserwacją zabytkowej (wykonanej na początku XX wieku) polichromii w prezbiterium i nawach¹⁸.

¹⁷ Kolejny kościół, pod wezwaniem Matki Bożej Fatimskiej, powstał w nowo utworzonej parafii, która została powołana w 1997 roku przez biskupa Bronisława Dembowskiego i prowadzona jest przez duszpasterzy ze Zgromadzenia Braci Poczieszczyeli. Stanowi on jednocześnie sanktuarium męczeństwa bł. ks. Jerzego Popiełuszki.

¹⁸ Por. *Życiorys Biskupa Jana Zaręby*, s. 275.

Biskup Zaręba dbał nie tylko o budowę świątyń; równie wielką troską otaczał budowanie duchowego Kościoła, umacnianie wspólnoty wierzących. Dostrzegał, jak ważną sprawą jest poziom duchowy i naukowy duszpasterzy, ale widział także potrzebę dokształcania świeckich, aby ich wiara nie była tylko powierzchowna, zachowywana głównie dla tradycji. W celu pogłębienia wykształcenia duchowieństwa założył we Włocławku w 1975 r. Studium Teologii, przemianowane w 1983 r. na Instytut Teologiczno-Pastoralny. Dla spopularyzowania i pogłębiania wiedzy religijnej powołał do życia Instytut Wyższej Kultury Religijnej dla osób świeckich.

Zależało mu także na sprawnym funkcjonowaniu włocławskiego Kościoła jako instytucji. W zakresie prawodawstwa diecezjalnego, pozostawił po sobie szereg listów pasterskich i dekretów, które służyły zarówno formacji duchowieństwa, jak i wiernych świeckich. W swoich dokumentach często poruszał kwestie aktualne dla życia religijnego w komunistycznej rzeczywistości - nawoływał do wytrwałości w wierze, obrony wartości chrześcijańskich, pielęgnowania tradycji katolickiej. Jego listy pasterskie, ogłaszane regularnie z okazji Adwentu, Wielkiego Postu czy ważnych wydarzeń kościelnych, miały charakter zarówno doktrynalny, jak i duszpasterski. Ta bieżąca działalność prawodawcza omówiona zostanie szczegółowo w dalszych rozdziałach.

Najważniejszym elementem działalności legislacyjnej bp. Zaręby było zwołanie synodu diecezjalnego, którego prace rozpoczęły się z jego inicjatywy już w grudniu 1977 roku i trwały osiem lat. Ich celem było uporządkowanie prawodawstwa diecezjalnego, co było konieczne przy wprowadzaniu zmian uchwalonych na II Soborze Watykańskim (11 października 1962 do 8 grudnia 1965), a następnie także tych, które znalazły się w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego (wszedł w życie 27 listopada 1983 roku). Uroczysta sesja, otwierająca obrady II Synodu Diecezji Włocławskiej, odbyła się w katedrze dnia 4 maja 1986 roku, a datę promulgacji wyznaczono na 8 grudnia 1987 roku. Nie doszła ona jednak do skutku z powodu nagłej i nieoczekiwanej śmierci biskupa, bo jego dokumentów nie zdążył podpisać. Podobnie jak nie doczekał się beatyfikacji męczennika II wojny światowej, pomocniczego biskupa

włocławskiego Michała Kozala, w której przygotowanie włożył wiele trudu. Niemniej sam proces przygotowań do synodu przyczynił się do pogłębienia refleksji nad stanem diecezji i był impulsem do dalszego rozwoju prawnie uregulowanego życia kościelnego¹⁹. Opracowane za czasów biskupa Zaręby statuty, po wprowadzeniu niewielkich koniecznych poprawek, doczekały się promulgacji i zatwierdzenia przez biskupa Bronisława Dembowskiego dopiero w dniu 4 kwietnia 1994 roku.

Biskup Jan Zaręba zmarł 22 listopada 1986 r. Obrzędy pogrzebowe były sprawowane w katedrze na tle rusztowań opinających całe prezbiterium, bo był to czas prowadzonych właśnie prac konserwatorskich przy polichromii. Został pochowany w katedralnej krypcie biskupów włocławskich. W nawie głównej katedry znajduje się poświęcone mu epitafium (odlew w brązie, z medalionem portretowym - projekt W. Marciniaka), ufundowane w 1990 r. przez jego następcę, bp. Henryka Muszyńskiego, które przypomina, że biskup Zaręba to: „Wierny pasterz, nieustraszony obrońca Kościoła, budowniczy wielu świątyń”²⁰.

2. Struktura i organizacja diecezji

Na początku rządów biskupa Jana Zaręby diecezja włocławska obejmowała obszar 12.593 km kwadratowych, na którym mieszkało około 1.012 tys. katolików. Diecezja dzieliła się na 30 dekanatów i 262 parafie²¹. Istotnym problemem była wówczas potrzeba usprawnienia duszpasterstwa w bardzo rozległych parafiach, zarówno miejskich, jak i niektórych wiejskich, mniej licznych, lecz terytorialnie obszernych. O konieczności tworzenia nowych parafii wielokrotnie sygnalizowali kapłani, szczególnie na posiedzeniach Rady Kapłańskiej i Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej²². Biskup Zaręba zdawał sobie sprawę, że duże parafie nie mogą należycie zaspokoić potrzeb religijnych

¹⁹ Por. J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Włocławek 2012, s. 48.

²⁰ Por. *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, Włocławek 2004, s. 185–186.

²¹ Por. AKDWł, teczka: Ks. Bp. Jan Zaręba, podróże ad limina. Sprawozdanie ze stanu diecezji w latach 1968-1973 (bez sygnatury i stron).

²² Por. Posiedzenie Rady Kapłańskiej i Duszpasterskiej, 23.11.1972, KDWł, 55(1972), s. 265.

wiernych, dlatego też dążył do podziału dużych parafii i tworzenia mniejszych, które miałyby mniejszy obszar i mniej wiernych²³. Nowe parafie powstawały bądź przez podział dużych parafii miejskich, bądź - jak to było w przypadku parafii wiejskich - z części terytoriów kilku sąsiednich parafii. Niekiedy parafie tworzone były przy istniejących kościołach zakonnych. Tak jeszcze jako administrator apostolski biskup Jan erygował w 1969 r. dwie parafie przy kościołach klasztornych ojców franciszkanów reformatów: św. Marii Magdaleny w Koninie²⁴ i Wszystkich Świętych we Włocławku²⁵ oraz przy salezjańskiej świątyni Najświętszej Maryi Panny Wspomożenia Wiernych w Aleksandrowie Kujawskim²⁶. Następne parafie erygował już jako biskup włocławski. Tak powstała w centrum Kalisza parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika, prowadzona przez franciszkanów konwentualnych, mających tu swoją siedzibę od 1257 r. z fundacji księcia kaliskiego Bolesława Pobożnego²⁷.

W większych miastach konieczność powołania nowych parafii wynikała wprost z rozwoju miast, włączania do nich nowych dzielnic i zwiększenia liczby zamieszkującej je ludności. W ten sposób powstały parafie we Włocławku, kolejno: św. Józefa na nowym, dużym osiedlu bloków na Zazamczu (parafia licząca ok. 20 tysięcy mieszkańców)²⁸, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski na Zawisłu (dawnym Szpetalu Dolnym, obecnie dzielnicy miasta)²⁹,

²³ Por. J. Zaręba, *Prośba pasterska o modlitwę w intencji budowy nowych świątyń*, bez daty, KDWł, 67(1984), s. 203-204.

²⁴ Por. tenże, *Nowa parafia św. Marii Magdaleny w Koninie. Dekret erekcyjny*, 8.05.1969, KDWł, 52 (1969), s. 104-105.

²⁵ Por. tenże, *Nowa parafia Wszystkich Świętych we Włocławku. Dekret erekcyjny*, 8.05.1969, KDWł, 52 (1969), s. 102-103.

²⁶ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kaplicy Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim*, 3.05.1981, KDWł, 64(1981), s. 110-112.

²⁷ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele klasztorным Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Kaliszu*, 3.12.1978, KDWł, 61(1978), s. 284-285.

²⁸ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny we Włocławku*, 8.09.1978, KDWł, 61(1978), s. 219.

²⁹ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski na Zawisłu we Włocławku*, 15.08.1982, KDWł, 65(1982) s. 212-213.

św. Maksymiliana na osiedlu Południe, także wśród nowych bloków³⁰, Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Apostoła i Ewangelisty w drugiej części tegoż osiedla³¹.

Nowych parafii potrzebował także Konin, szybko rozwijający się przy kopalni węgla brunatnego. Tu zwłaszcza opieki duszpasterskiej potrzebowała ludność napływająca do pracy z okolicznych wsi i dalszych części kraju, wykorzeniona z miejsc pochodzenia, dla której większe było ryzyko utraty wiary. Dla nowej części miasta powstała parafia bł. Maksymiliana Marii Kolbego³², a z miejscowości Łęczyn, przy cukrowni Gosławice, dołączonej wówczas do miasta, utworzono parafię pod wezwaniem istniejącej tu dawniej kaplicy, czyli św. Teresy od Dzieciątka Jezus³³.

Podobne regulacje i związane z nimi inwestycje były konieczne w Kaliszu. W środku miasta utworzona została parafia Świętej Rodziny³⁴, wokół barokowego kościoła pw. Świętych Józefa i Piotra z Alkantary, dawniej należącego do kaliskich reformatów, a obecnie pełniącego też rolę kościoła klasztorного sióstr nazaretanek. Nową dzielnicą Kalisza jest dawny majątek Szczypiorno, gdzie około 1850 roku ówczesni właściciele wzniesli kaplicę, która początkowo funkcjonowała jako rodzinna kaplica grobowa. Rozbudowano ją w roku 1906, w kolejnym rozpoczęto w niej sprawowanie Mszy Świętej. Przy tej kaplicy biskup Zaręba erygował parafię św. Barbary w Kaliszu,³⁵ którego dzielnicą stało się Szczypiorno. Na terenie parafii wybudowany został kościół, który otrzymał wezwanie Podwyższenia Krzyża Świętego (ukończony w roku

³⁰ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii św. Maksymiliana we Włocławku*, 30.06.1983, KDWł, 66(1983), s. 124.

³¹ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Apostoła Ewangelisty we Włocławku*, 25.03.1984, KDWł, 67(1984), s. 90-91.

³² Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele św. Maksymiliana Marii Kolbego w Koninie*, 14.05.1977, KDWł, R.60(1977), s. 126-127.

³³ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Łęczyn*, 21.03.1970, KDWł, 53(1970), s. 160-161.

³⁴ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele klasztorным Sióstr Najświętszej Rodziny Nazaretu w Kaliszu*, 13.09.1981, KDWł, 64(1981), s. 206-207.

³⁵ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii św. Barbary w Kaliszu- Szczypiornie*, 3.12.1978, KDWł, 61(1978), s. 286-287.

śmierci biskupa Jana) i to on pełni obecnie funkcje kościoła parafialnego. Inna podkaliska miejscowość, Majków, stanowi obecnie dzielnicę mieszkalną Kalisza o zabudowie przeważnie jednorodzinnej, często określanej jako dzielnica willowa. Pierwotnie Majków należał do kaliskiej parafii pw. św. Mikołaja. Po usilnych staraniach jej proboszcza, ks. inf. Stanisława Piotrowskiego, 31 sierpnia 1984 r. wydano zezwolenie na budowę kaplicy, która w zamyśle miała przerodzić się w świątynię parafialną. Kamień węgielny, który został przywieziony z fundamentów Bazyliki Jasnogórskiej, wmurował biskup Jan dnia maja 1984 r., a dnia 2 lutego następnego roku dokonał erekcji parafii Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Kaliszu³⁶.

To samo wezwanie nosi parafia w Sieradzu, funkcjonująca wokół niewielkiego murowanego kościółka. Właściciel Brzezinek (obecnie dzielnica Sieradza przy ul. Mickiewicza), ks. Aleksander Brzeziński, wybudował go z własnych środków jako wotum za ocalenie życia przed rozstrzelaniem przez Niemców w czasie ich rozbrajania w Sieradzu w listopadzie 1918 r. Po ostatniej wojnie majątek ks. Brzezińskiego skonfiskowano, przez długi czas kościół był zamknięty, w 1953 roku próbowano go nawet rozebrać, a w roku 1958 przekazano go, wraz z gruntem, zlokalizowanym obok Zakładom Przemysłu Dzierżawskiego „Sira”. Dnia 8 września tegoż roku odprawiono tu pierwszą po II wojnie mszę św. Obecnie jest to dzielnica bloków mieszkalnych. W 1975 roku biskup Jan Zaręba utworzył tu ośrodek duszpasterski; parafię pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, zatwierdzoną w dniu 3 maja 1981 roku³⁷. Na pograniczu nowych osiedli mieszkaniowych: Jaworowego, Kasztanowego i Klonowego w Sieradzu powstała parafia pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego³⁸, w miejsce istniejącego od 24 X 1981 r. ośrodka duszpasterskiego. W czasie budowy świątyni do 1982 r. służył funkcjom duszpasterskim

³⁶ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Kaliszu*, 1.02.1985, KDWł, 68(1985), s. 33.

³⁷ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Sieradzu*, 3.05.1981, KDWł, 64(1981), s. 109-110.

³⁸ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Sieradzu*, 18.06.1982, KDWł, 65(1982), s. 125-126.

i liturgicznym tymczasowy barak. Obecnie parafia cieszy się nowoczesnym kościołem, wzniesionym według projektu inż. Tadeusza Mizały z Sieradza.

W Kole, na terenie dawnej wsi Blizna, w rejonie obecnej ulicy noszącej tę samą nazwę, powstała pierwsza duża dzielnica mieszkaniowa – bloki wielorodzinne przy ulicach PCK i Wojciechowskiego, stanowiące obecnie obszar kolskiego osiedla Przedmieście Warszawskie. Na skutek trwających cztery i pół roku starań ówczesnego proboszcza kolskiej parafii Podwyższenia Krzyża Świętego, ks. Serafina Opałko, w dniu 18 czerwca 1977 r. wojewoda koniński zezwolił na budowę tu nowej kaplicy. Dnia 5 lipca 1979 r. rozpoczęła się budowa świątyni. Równolegle do budowy ksiądz Opałko nie ustawał w zabiegach, aby mógł tutaj funkcjonować ośrodek duszpasterski. Biskup Jan Zaręba z dniem 1 lipca 1982 r. postanowił, aby dla wiernych części Koła koncentrujących się wokół filialnego kościoła pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej przy ul. Blizna, wszystkie czynności duszpasterskie i posługi religijne sprawowane były w tymże kościele, a ks. Stanisław Matczak objął samodzielne stanowisko duszpasterskie, co było równoznaczne z utworzeniem parafii³⁹. Jego następca, ks. prałat Janusz Ogrodowczyk, podjął się w 1987 r. rozbudowy świątyni. Utworzenie nowej parafii stanowiło dziękczynne wotum za 600-letnią obecność cudownego obrazu Matki Bożej na Jasnej Górze.

W przypadku parafii wiejskich problemem nie było przeludnienie ani rozrost terytorialny, ale odległość od kościoła. Tak powstały parafie: Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Pyszkowie (dek. złoczewski)⁴⁰, Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Skrzynkach (dek. Kowalski)⁴¹, św. Michała Archaniola w Czarnem (dek. lipnowski)⁴², św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Lipem (dek. Stawiszyński)⁴³, Najświętszego Serca Jezusowego

³⁹ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Kole*, 1.08.1982, KDWł, 65(1982), s. 169-170.

⁴⁰ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Pyszków*, 19.03.1971, KDWł 54(1971), s. 112-113.

⁴¹ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Skrzynki*, 2.2.1972, KDWł, 55(1972), s. 79-80.

⁴² Por. tenże, *Dekret wznowienia erekcji parafii Czarne*, 29.9.1972, KDWł 55(1972), s. 258-259.

⁴³ Por. tenże, *Dekret wznowienia erekcji parafii Lipie*, 10.07.1973, KDWł, 56(1973), s.251-252.

w Brudnowie (dek. nieszawski)⁴⁴, św. Walentego w Kłocku (dek. sieradzki I)⁴⁵, św. Wacława w Lubiczu Górnym (dek. czernikowski)⁴⁶, św. Jana Chrzciciela w Kijowcu (dek. kleczewski)⁴⁷, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Kakawie Starej (dek. kaliski II)⁴⁸, Niepokalanego Serca Maryi w Sobiesękach (dek. błaszkowski)⁴⁹, św. Rocha w Barłogach (dek. kłodawski)⁵⁰, św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Dobrem (dek. radziejowski), gdzie dotychczas Msze Święte odprawiane były w sali-kaplicy udostępnionej w miejscowej cukrowni⁵¹, Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Cettach (dek. kowalski)⁵², Najświętszej Maryi Panny Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Lekarzewicach (dek. bądkowski)⁵³, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Ciepieniu (dek. lipnowski)⁵⁴, Wniebowstąpienia Pańskiego w Ochlu (dek. kolski)⁵⁵, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Warcie (stolicy

⁴⁴ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele Najświętszego Serca Jezusowego w Brudnowie*, 21.11.1976, KDWł, 60(1977), s.28-29.

⁴⁵ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele św. Walentego w Kłocku*, 16.04.1977, KDWł, 60(1977), s.125-126.

⁴⁶ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kaplicy św. Wacława w Lubiczu Górnym*, 16.04.1978, KDWł, 61(1978), s.122-123.

⁴⁷ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele św. Jana Chrzciciela w Kijowcu*, 16.04.1978, KDWł, 61(1978), s.121-122.

⁴⁸ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w miejscowości Kakawa Stara*, 3.12.1978, KDWł, 61(1978), s. 284-285.

⁴⁹ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele Niepokalanego Serca Maryi w Sobiesękach*, 25.12.1979, KDWł, 62(1979), s. 269-270.

⁵⁰ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele św. Rocha w Barłogach*, 22.12.1980, KDWł, 63(1980), s. 261.

⁵¹ Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii przy kościele św. Stanisława B.M. w Dobrem*, 1.02.1981, KDWł, 64(1981), s. 69.

⁵² Por. tenże, *Dekret erekcyjny parafii Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w miejscowości Cetty*, 11.04.1982, KDWł, 65(1982), s. 65-66.

⁵³ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Lekarzewicach*, 15.08.1983, KDWł, 66(1983), s. 183-184.

⁵⁴ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Ciepieniu*, 23.12.1984, KDWł, 67(1984), s. 255.

⁵⁵ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego w Ochlu*, 24.02.1985, KDWł, 68(1985), s. 35-36.

dekanatu warckiego)⁵⁶, św. Józefa w Brzeziu (dek bądkowski) przy istniejącym tam kościółku pod tymże wezwaniem, wybudowanym w 1931 r. przez miejscowego dziedzica, Leopolda Kronenberga, dla jego katolickich pracowników⁵⁷, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Kaczkach Średnich (dek. turecki)⁵⁸, Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Kozach (dek. radziejowski)⁵⁹.

Erygując nowe parafie, biskup Zaręba starał się zaspokoić potrzeby duszpasterskie miejscowej ludności. Erygowanie 36 nowych parafii pociągnęło za sobą potrzebę dokonywania zmian terytorialnych już istniejących parafii sąsiednich, a nie dotyczyło tych niezwiązanych z erekcją nowych. W „Kronice Diecezji Włocławskiej” brak informacji o zmianach terytorialnych w tych ostatnich parafiach, zaś w Archiwum Kurii Diecezji Włocławskiej brak oddzielnej teczki z dekretami dotyczącymi takich zmian. Nieliczne dekryty biskupa Zaręby dotyczące zmian granic parafii z omawianego okresu znajdują się w teczkach poszczególnych parafii. Dekryty te były zazwyczaj wydawane na prośbę poszczególnych rodzin, które ze względu na odległość od kościoła parafialnego, prosiły o zmianę przynależności parafialnej. Powyższe dekryty były ogłaszane tylko zainteresowanym wiernym oraz miejscowym proboszczom⁶⁰.

Jeśli chodzi o podział administracyjny na okręgi, to po zniesieniu przez biskupa Karola Radońskiego (1929-1951) wikariatu pomocniczego w Kaliszu, jedynymi mniejszymi okręgami administracyjnymi pozostały tylko dekanaty. Nowo ukształtowana diecezja włocławska po roku 1925 składała się z 25 dekanatów posiadających 241 parafii, liczących łącznie 870.000 wiernych

⁵⁶ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny przy kościele klasztorным Ojców Bernardynów w Warcie, 15.10.1985*, KDWł, 68(1985), s. 244-245.

⁵⁷ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii pod wezwaniem św. Józefa w miejscowości Brzezie, 15.10.1985*, KDWł, 68(1985), s. 246-247.

⁵⁸ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w miejscowości Kaczki (Średnie), 16.02.1986*, KDWł, 69(1986), s. 30.

⁵⁹ Por. tenże, *Dekret erekcji parafii pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w miejscowości Kozy, 16.02.1986*, KDWł, 69(1986), s. 31-32.

⁶⁰ Por. Borucki, *Recepcja Kościelnego Prawa Powszechnego*, s. 262.

oraz pracujących w nich 370 kapłanów. Niebawem, bo w 1929 r. biskup ordynariusz postanowił utworzyć dekanat kleczewski. Po kilkunastu miesiącach okazało się, że ówczesny podział sprawiał niedogodności w administrowaniu diecezją, dlatego biskup Radoński postanowił kolejną reorganizację dekanatów w diecezji. Z dniem 1 stycznia 1931 r. liczba dekanatów diecezji włocławskiej została ograniczona do 19; zmiany te miały na celu reorganizację w taki sposób, aby parafie wchodzące w skład danego dekanatu w miarę możliwości znajdowały się także w tym samym powiecie. Ukształtowana w ten sposób diecezja włocławska przetrwała w niezmienionych granicach okres wojny, a także czasy reorganizacyjne diecezji polskich w okresie powojennym. Dopiero reforma podjęta przez Jana Pawła II w 1992 roku spowodowała zmianę granic diecezji włocławskiej⁶¹.

Podział administracyjny diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II wyglądał podobnie jak po roku 1925. Diecezja składała się z 24 dekanatów. Druga połowa XX wieku to czas wdrażania w poszczególnych dekanatach nauki zawartej w dokumentach soborowych. Dlatego dla sprawniejszego kontaktu księży dziekanów z poszczególnymi duszpasterzami w dekanatach, a co za tym idzie, usprawnienia pracy administracyjnej na terenie diecezji, biskup Jan Zaręba postanowił zwiększyć liczbę dekanatów z 24 do 30. Dekretem z dnia 20 stycznia 1971 r. dokonał reorganizacji podziału administracyjnego swojej diecezji. Owocem tych prac stały się następujące dekanaty: włocławski I, włocławski II, bądkowski, błaszkowski, czernikowski, goliński, izbicki, kaliski I, kaliski II, kleczewski, kłodawski, kolski, koniński, kowalski, koźminkowski, lipnowski, lubraniecki, nieszawski, radziejowski, słupecki, sieradzki, sompoleński, stawiszyński, szadkowski, tuliszkowski, turecki, uniejowski, warcki, zagórowski oraz złoczewski⁶². W takim kształcie diecezja włocławska funkcjonowała do roku 1985, kiedy to biskup Zaręba dokonał podziału dwóch dużych dekanatów:

⁶¹ Por. Kujawski, *Historia diecezji włocławskiej*, s. 59.

⁶² Jan Zaręba, *Dekret reorganizacji dekanatów diecezji włocławskiej, 20.01.1971*, KDWł, 54(1971), s. 108-112.

konińskiego i sieradzkiego⁶³. Powstały dekanaty: koniński I, koniński II, sieradzki I i sieradzki II. Tym samym liczba wszystkich dekanatów zwiększyła się do 32⁶⁴.

3. Uwarunkowania religijno-duszpasterskie

3.1. Ludność

W okresie posoborowym, a więc w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w., na obszarze diecezji włocławskiej liczącym 12.593 km² zamieszkiwało około 918.000 osób. Wśród nich zdecydowaną większość, bo aż 913.000 tworzyli katolicy. Obszar diecezji włocławskiej do roku 1975 znajdował się na terenie czterech województw: bydgoskiego, poznańskiego, łódzkiego oraz warszawskiego. Dwa największe miasta w diecezji to Włocławek i Kalisz, każde z nich posiadało ponad 70.000 ludności. W roku 1965 w diecezji włocławskiej było 531 kapłanów diecezjalnych i 120 zakonnych, w seminarium kształciło się 68 kleryków, a 18 w tym czasie pełniło służbę wojskową. Jak już wyżej było wspomniane, w chwili zakończenia Soboru Watykańskiego II diecezja włocławska składała się z 24 dekanatów. Mając na celu ułatwienie dziekanom współpracy i wzajemnej łączności z księżmi w dekanatach oraz usprawnienie pracy administracyjnej w diecezji, biskup Jan Zaręba 20 stycznia 1971 r. dokonał reorganizacji dekanatów w diecezji włocławskiej. Po reorganizacji diecezja obejmowała 30 dekanatów: włocławski I (8 parafii), włocławski II (8 parafii), bądkowski (8 parafii), błaszkowski (8 parafii), czernikowski (9 parafii), goliński (6 parafii), izbicki (8 parafii), kaliski I (7 parafii), kaliski II (9 parafii), kleczewski (9 parafii), kłodawski (8 parafii), kolski (10 parafii), koniński (10 parafii), kowalski (9 parafii), koźminkowski (7 parafii), lipnowski (8 parafii), lubraniecki (8 parafii), nieszawski (9 parafii), radziejowski (10 parafii), sieradzki (10 parafii), słupecki (8 parafii), sompoleński (7 parafii), stawiszyński (9 parafii), szadkowski (8 parafii), tuliszkowski (10 parafii), turecki

⁶³ Tenże, *Dekret reorganizacji dekanatu konińskiego*, 2.10.1985, KDWł, 68(1985), s. 245-246.

⁶⁴ Tenże, *Dekret reorganizacji dekanatu sieradzkiego*, 2.10.1985, KDWł, 68(1985), s. 246.

(10 parafii), uniejowski (10 parafii), warecki (9 parafii), zagórowski (6 parafii), złoczewski (10 parafii).

Kolejnej reorganizacji dokonał biskup Zaręba 2 października 1985 r., wydając dekrety o reorganizacji dekanatów konińskiego i sieradzkiego, jednocześnie powiększając do 32 liczbę dekanatów⁶⁵.

Liczba ludności na terenie omawianej diecezji wzrastała z upływem lat. Po dwudziestu latach od zakończenia soboru wynosiła ponad 1.300.000, czyli około 400.000 więcej od stanu z lat sześćdziesiątych. W zdecydowanej większości ludzie pracowali w gospodarstwach rolnych oraz ośrodkach przemysłowych. Po przemianach politycznych przełomu lat osiemdziesiątych - dziewięćdziesiątych, wzrosła liczba osób zajmujących się handlem prywatnym.

Najbardziej ludnymi miastami diecezji w dalszym ciągu pozostały Włocławek i Kalisz, które w latach osiemdziesiątych liczyły ponad 130.000 ludności każde. Po nowym, państwowym podziale administracyjnym dokonanym w 1975 roku, diecezja włocławska znajdowała się w granicach sześciu województw, z czego aż cztery z nich: kaliskie, konińskie, włocławskie oraz sieradzkie, posiadały swoje stolice w granicach diecezji⁶⁶.

3.2. Stan moralno-religijny

Stan moralno-religijny panujący ówczesnie w diecezji włocławskiej można zobrazować na podstawie statystyk kościelnych, prowadzonych na potrzeby wizyt biskupich *ad limina apostolorum*. Na ich podstawie dowiadujemy się, iż w diecezji włocławskiej w okresie posoborowym na niedzielne msze św. uczęszczało 30% ogółu wiernych. Najliczniej wierni gromadzili się w swoich kościołach w uroczystość Wielkanocy, gdyż wtedy frekwencja wynosiła 80%. Są to liczby uśrednione, gdyż analizując szczegółowo

⁶⁵ Por. AKDWI,teczka: Ks. Bp. Jan Zaręba, podróże ad limina. Sprawozdanie ze stanu diecezji w latach 1960-1968 (bez syg. I str.).

⁶⁶ Por. tamże.

poszczególne parafie, zauważyć można było dużo większą frekwencję wśród parafii wiejskich i niższą w miastach⁶⁷.

Odnowa liturgii na Soborze Watykańskim II znacznie przyczyniła się do bardziej świadomego przeżywania nabożeństw liturgicznych przez wiernych. Pielęgnowano także tradycyjne wartościowe formy pobożności i nabożeństwa. W sposób szczególny wielką wagę przywiązywano do tradycyjnych pieśni kościelnych. W niektórych parafiach, zwłaszcza miejskich, istniały wspólnoty duszpasterskie pozwalające wiernym na bardziej świadome przeżywanie obecności we wspólnocie Kościoła. Do głównych, najliczniejszych grup należy zaliczyć: Ruch Światło-Życie i Neokatechumenat.

Ruch Światło-Życie, którego założycielem był Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki, jest jednym z ruchów odnowy Kościoła według nauczania Soboru Watykańskiego II. Początki historii ruchu sięgają 1954 roku. Gromadzi on ludzi różnego wieku i powołania: młodzież, dzieci, dorosłych, jak również kapłanów, zakonników, zakonnice, członków instytutów świeckich oraz rodziny w gałęzi rodzinnej, jaką jest Domowy Kościół. Poprzez odpowiednią dla każdej z tych grup formację Ruch Światło-Życie wychowuje dojrzałych chrześcijan i służy odnowie Kościoła przez przekształcanie parafii we wspólnoty wspólnot. Współcześnie Ruch działa w ponad 30 krajach, co czyni go ruchem międzynarodowym. Struktura Ruchu jest zgodna ze strukturą Kościoła. Małe grupy, do których należą uczestnicy Ruchu, zasadniczo tworzą jego wspólnotę w parafii. Młodzież i dzieci uczestniczą w całorocznej formacji parafialnej, wieńczącej co roku wakacyjnym wyjazdem na tzw. oazę. Ruch ten prężnie działa w diecezji włocławskiej, w wielu parafiach.

Nieodłącznie z tym ruchem wiąże się Krucjata Wyzwolenia Człowieka, polegająca na powstrzymaniu się od spożywania napojów alkoholowych, nieczęstowania alkoholem, niewydawania pieniędzy na alkohol, powstrzymywaniu się i przeciwdziałaniu wszystkiemu, co prowadzi do

⁶⁷ Por. AKDWł, teczka: Ks. Bp. Jan Zaręba, podróże ad limina. Sprawozdanie ze stanu diecezji w latach 1960-1986 (bez sygn. i stron).

zniewolenia człowieka, a także na modlitwie za osoby uzależnione. Wszystko to służy jako sposób walki z problemem alkoholowym w Polsce⁶⁸.

Neokatechumenat jest formacją służącą doprowadzeniu do dojrzałej wiary parafian – osoby już ochrzczone, ale potrzebujące gruntownego wprowadzenia w program Chrystusowego Kazania na Górze, poprzez nauczenie ich słuchania Słowa Bożego, aktywnego, świadomego i pełnego uczestniczenia w liturgii oraz przeżywania miłości (gr. *agapé*) we wspólnocie chrześcijańskiej. Wspólnoty neokatechumenalne są integralną częścią danej parafii, a nie oddzielnego stowarzyszenia w Kościele. Do Polski ruch ten dotarł dzięki o. Aleksandrowi Cholewińskiemu SJ, który studiując w Rzymie wziął udział w katechezach początkowych. Pierwsza wspólnota neokatechumenalna w Polsce powstała w 1975 r. przy kościele rektoralnym ojców jezuitów w Lublinie.

Grupy te bardzo wiele wносиły do ożywienia parafii, ubogacały liturgię Mszy Świętej, włączały się w akcję charytatywną⁶⁹.

W roku 1960 Konferencja Episkopatu Polski określiła ogólne ramy dla kształcenia dydaktycznego katechetów. Wyznaczono następujący zakres programowy: 400 godzin wykładowych (łącznie z lekcjami praktycznymi) następujących przedmiotów: teologia dogmatyczna (60 godzin), apologetyka (30), teologia moralna (50), liturgika (30), Pismo Święte (80), historia kościoła (30), psychologia i pedagogika (60), dydaktyka i metodyka religii (60). Program ten można było zrealizować w trojaki sposób: 1) kurs roczny, 2) trzyletni kurs wakacyjny, 3) kurs zaoczny (trwał rok, w czasie którego odbywały się wspólne kolokwia, a po ich zakończeniu przeprowadzano miesięczny kurs wakacyjny). Celem kursów było przygotowanie katechetów zakonnych i świeckich do pracy w parafiach⁷⁰.

Biskup Jan Zaręba dużą wagę przykładał do katechizacji. Opisany wyżej kurs prowadzony był w diecezji włocławskiej także za jego rządów, w 1968 r.

⁶⁸ Oprac. na podst. R. Derewenda, *Dzieło wiary. Historia Ruchu Światło-Życie w latach 1950–1985*, Kraków 2010.

⁶⁹ Por. Borucki, *Recepcja Kościelnego Prawa Powszechnego*, s. 35.

⁷⁰ J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945–1990*, Pelplin 1998, s. 215.

Było to zgodne z soborowymi postulatami odnowy katechetycznej oraz wprowadzenia ciągłej formacji katechetów. Chociaż Sobór Watykański II nie podał konkretnych wskazówek dotyczących metody katechetycznej, ale wprowadził zmiany, które wpłynęły na sposób prowadzenia katechezy w oparciu o Biblię, liturgię i dostosowanie do potrzeb lokalnych wspólnot. Sobór wprowadził reformę liturgii, co wymagało od katechetów przygotowania do nowego sposobu celebracji i głębszego zrozumienia znaczenia Eucharystii. Podkreślił ważność Biblii w kształtowaniu wiary, co oznaczało, że katechizm powinien być silniej o nią oparty. Wskazał także na konieczność dostosowania katechizacji do konkretnych potrzeb i środowiska, w którym odbywa się nauczanie. Soborowa Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim⁷¹ podkreśliła znaczenie nauczania o wartościach chrześcijańskich w procesie kształcenia.

Ponieważ w 1961 r. ówczesne władze usunęły religię ze szkół, katechizacja została przeniesiona do parafii. Punkty katechetyczne rozwijały się w całej diecezji⁷². Dnia 29 października 1976 roku biskup Jan Zaręba ustanowił przy Kurii Diecezjalnej Studium Katechetyczne, które zgodnie z zaleceniem Soboru Watykańskiego II i wskazaniem Stolicy Apostolskiej, zawartymi w Ogólnym dyrektorium o katechizacji⁷³, miało służyć pogłębieniu formacji duchowej, intelektualnej i katechetyczno-pedagogicznej katechetów zakonnych i świeckich pracujących w diecezji włocławskiej⁷⁴. W Diecezjalnym Domu Rekolekcyjnym im. św. Maksymiliana Kolbe w Nieszawie prowadzone były trzytygodniowe kursy szkoleniowe. Katecheci brali także czynny udział w okresowych konferencjach i zebraniach katechetycznych, na których omawiano aktualne problemy katechetyczne i duszpasterskie.

⁷¹ Por. Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* *Gravissimum Educationis*, Rzym, 28 października 1965 r., w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. 3, Pallottinum 2022, s. 313-324.

⁷² Por. K. Kamiński, *Formacja katechetów zakonnych i świeckich w diecezji włocławskiej w XX wieku*, „Studia Włocławskie” 15 (2013), s. 202-222.

⁷³ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium catechisticum generale*, Rzym, 11 kwietnia 1971 r., AAS 64 (1972) 106-107.

⁷⁴ *Kształcenie katechetów w diecezji*, KDWł, 65(1982), s. 79

Dnia 19 września 1983 r. bp Jan Zaręba powołał Instytut Wyższej Kultury Religijnej we Włocławku⁷⁵, którego celem było gruntowne przygotowanie świeckich do współpracy w zakresie katechezy i poradnictwa rodzinnego. Zajęcia trwały trzy lata. W ten sposób, przez gruntowne wykształcenie połączone z pogłębieniem osobistego życia duchowego, przygotowywana była kadra dla podjęcia katechizacji w parafialnych punktach katechetycznych.

3.3. Klasztory i zakony

W porównaniu do innych diecezji polskich, diecezja włocławska nigdy nie charakteryzowała się wielką liczbą klasztorów i zakonów. Kiedy kończył się okres niewoli narodowej i Polska odzyskała niepodległość, wiele zespołów klasztornych świeciło pustkami. Był to skutek kasaty klasztorów i zakonów przez rosyjskiego zaborcę, przeprowadzonej w 1864 r. Nie wolno było przyjmować nowicjuszy, a zakonników i zakonnice umieszczono w tzw. klasztorach etapowych. Odebranymi im świątyniami i budynkami klasztornymi opiekowało się, w miarę swoich możliwości, duchowieństwo diecezjalne. Zakony ocalały głównie w Galicji, gdzie nie doznawały tak surowych prześladowań. Okazało się, że nie wszystkie zakony, które dawniej miały wystarczającą liczbę zakonników, są obecnie wystarczająco liczne, aby obsadzić opuszczone placówki. Stąd władza diecezjalna chętnie godziła się na objęcie tych zespołów klasztornych przez nowe zgromadzenia zakonne, powstałe głównie w XIX wieku. Tak więc w diecezji znaleźli się salezjanie, obejmując puste klasztory w Łądzie i Lutomiersku, oraz misjonarze Świętej Rodziny, osiedlając się w Kazimierzu Biskupim. Ponadto na terenie diecezji osiedlili się orioniści w Zduńskiej Woli i Włocławku oraz po drugiej wojnie światowej księża marianie, którzy wzięli pod opiekę parafię w Licheniu, pod wezwaniem św. Doroty, z tamtejszym sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski. W latach osiemdziesiątych na terenie omawianej diecezji znajdowały się 23 domy zakonów męskich oraz 68 domów zgromadzeń żeńskich.

⁷⁵ J. Zaręba, *Dekret ustanawiający IWKR*, KDWł, 66(1983), s. 204.

Duchowieństwo zakonne sprawowało pieczę nad 14 parafiami. Duchowieństwo zakonne, które nie prowadziło placówek parafialnych, chętnie włączało się w działalność duszpasterską na terenie diecezji. Działalność ta dotyczyła sprawowania sakramentów, głoszenia Słowa Bożego, prowadzenie misji i rekolekcji parafialnych, a także organizowania zastępstwa poszczególnych duszpasterzy. Wśród parafii zakonnych znajdowały się trzy sanktuaria maryjne: w Brdowie, prowadzone przez paulinów, w Licheniu, prowadzone przez marianów, oraz w Kawnicach, będące pod opieką salezjanów. Należy także zauważyć, że o żywotności życia zakonnego mógł świadczyć fakt, iż na terenie ówczesnej diecezji włocławskiej swoje seminaria duchowne posiadali: salezjanie w Łądzie, orioniści w Zduńskiej Woli i misjonarze Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim⁷⁶.

Podsumowanie

Prezentowany rozdział stanowi wprowadzenie w tematykę związaną z działalnością prawodawczą biskupa Jana Zaręby oraz funkcjonowaniem diecezji włocławskiej w trakcie jego pasterskiej posługi w tejże diecezji. Podzielony został na trzy części. W pierwszym paragrafie została przedstawiona sylwetka biskupa Jana Zaręby. Następnie w kolejnym paragrafie została opisana struktura i organizacja diecezji włocławskiej oraz przemiany terytorialno-administracyjne, jakie przechodziła w latach, gdy władzę w niej sprawował bp. Jan Zaręba. W ostatnim, trzecim paragrafie natomiast ukazano uwarunkowania religijno-duszpasterskie; tę część opracowano na podstawie analiz dokumentów zawierających statystyki prowadzone na potrzeby wizyt *ad limina*, co pozwoliło ukazać kwestie dotyczące liczebności mieszkańców oraz ich stanu moralno-religijnego. Ponadto przedstawiono tu życie zakonne na terenie diecezji w omawianym okresie.

Charakterystyka diecezji włocławskiej zaprezentowana w niniejszym rozdziale stanowi niejako pryzmat, przez który można dostrzec główne motywy,

⁷⁶ Por. K. Rogala, *Rola i posługa instytucji życia konsekrowanego w diecezji włocławskiej*, s. 160.

jakimi kierował się biskup Jan Zaręba, stanowiąc ustawodawstwo partykularne w zakresie praw i obowiązków dla duchownych.

Rozdział II

NIEPROMULGOWANY DRUGI SYNOD DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej wpisał się w długą historię zwoływania synodów, będących wsparciem dla lokalnych biskupów w ich funkcji nauczycielskiej, kultycznej i pasterskiej oraz sposobem na pogłębienie wiary i życia religijnego wiernych. Każdy synod diecezjalny służy realizacji ogólnego celu Kościoła, jakim jest chwała Boża przez zjednoczenie człowieka z Bogiem, dzięki któremu osiąga on szczęście wieczne. Synod pozwala też na zidentyfikowanie aktualnych wyzwań i problemów, z jakimi boryka się Kościół lokalny; dzięki temu stwarza możliwość dostosowania działalności duszpasterskiej do zmieniającej się rzeczywistości i potrzeb wiernych.

Instytucja synodu powstała w połowie II wieku jako wyraz poczucia jedności wspólnot chrześcijańskich i potrzeby konsultacji w sprawach wiary. Pierwszy przekaz o zebraniu biskupa ze swoimi prezbiterami pochodzi z 321 r., z Kościoła w Aleksandrii, w związku z wystąpieniem Ariusza. Natomiast termin „synod diecezjalny” (*synodus dioecesana*) po raz pierwszy w historii pojawił się w XIII wieku w dziele Hostiensisa (zm. 1271) pt. *Aurea summa*. W Kościele wschodnim synody diecezjalne odbywały się na pewno już w V wieku; pierwszym synodem odnotowanym w Kościele zachodnim, który wydał ustawy, był synod w Auxerre we Francji w 585 roku. Na zebraniach synodalnych gromadziło się duchowieństwo Kościoła partykularnego¹. Reforma Soboru Watykańskiego II przyczyniła się do dopuszczania do obrad synodalnych osób świeckich, co nadało instytucji synodów bardziej pastoralny charakter.

Instytucja synodów diecezjalnych w ciągu wieków przechodziła różne koleje. Początkowo zwoływane częściej, z czasem coraz rzadziej mimo

¹ Por. T. Rozkrut, *Synod diecezjalny w Kościele*, Tarnów 2002, s. 23.

wymagań stawianych przez kolejne sobory powszechne. Ożywiona została po Soborze Trydenckim, według którego synody diecezjalne miały się odbywać co roku, co jednak okazało się w praktyce niewykonalne. Po początkowym ożywieniu, już od XVII wieku zauważyć można stopniowe osłabienie tej działalności. Podczas Soboru Watykańskiego I zaproponowano zwoływanie synodów diecezjalnych co trzy do pięciu lat, ale w praktyce synody zwoływano coraz rzadziej².

Kolejną próbą ożywienia działalności synodalnej było zawarcie przepisów ich dotyczących w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. Według tego prawa, synody powinny być zwoływane co dziesięć lat przez biskupa diecezjalnego, który miał także przewodniczyć obradom w kościele katedralnym³. W tym kodeksie nie przewidziano udziału osób świeckich w obradach synodu. Jego uczestnicy, pracujący w specjalnych komisjach, mieli tylko głos doradczy, a jedynym prawodawcą był biskup diecezjalny.

Znaczące zmiany nastąpiły jako wynik prac Soboru Watykańskiego II, obradującego w latach 1962-1965. Wprawdzie teksty soborowe nie zawierają bezpośrednich odniesień do instytucji synodów diecezjalnych, jednak stały się podstawą do ich nowego unormowania. Znaleźć ją można w sformułowaniu Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, ogłoszonego 28 października 1965 r. Brzmi ono: „Ten święty Sobór powszechny wyraża życzenie, aby czcigodne instytucje soborów i synodów odżyły z nową mocą, aby tym lepiej i skuteczniej można się było przyczyniać do wzrostu wiary i zachowania dyscypliny w różnych Kościołach, zależnie od okoliczności czasu”⁴. Posoborowe prace w Kongregacji ds. Biskupów zaowocowały wydaniem Instrukcji o pasterskim posługiwaniu biskupów *Ecclesiae imago*, noszącą datę 22 lutego 1973 r. Podaje ona, że synod diecezjalny jest zgromadzeniem, podczas którego biskup w sposób uroczysty wypełnia swój

² Por. E. Szafronowski, *Instytucja synodu diecezjalnego przed Soborem Watykańskim II*, PK, 31(1988), nr 3-4, s. 21.

³ Por. KPK (1917), kan. 356-357.

⁴ Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 36, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallotinum 2002, s. 236-258.

urząd i posługę pasterzowania względem powierzonej sobie owczarni. Jak widać, zwrócono tu większą niż dotychczas uwagę na pasterski wymiar synodu; nazwano go jednym z dwóch głównych zajęć w pasterskim posługiwaniu biskupa, które ma już swoją wiekową tradycję⁵.

Szczegółowe unormowania dotyczące synodów diecezjalnych wprowadził nowy Kodeks Prawa Kanonicznego, wprowadzony w życie w 1983 roku⁶. Znajdują się one w Księdze II: „Lud Boży”, w Tytule III: „Wewnętrzna organizacja Kościołów partykularnych”, w dziewięciu kanonach rozdziału I: „Synod diecezjalny”. Przełomową zmianę zawiera kanon 460, który wśród świadczących pomoc biskupowi diecezjalnemu wymienia oprócz kapłanów także wiernych świeckich. Decyzję o zwołaniu synodu podejmować ma biskup diecezjalny nie według upływu wspomnianych wcześniej dziesięciu lat, ale według jego oceny dotyczącej takiej potrzeby dla dobra całej wspólnoty diecezjalnej⁷.

Zadaniem synodów diecezjalnych jest bowiem przystosowanie prawa wyższego prawodawcy kościelnego (soboru powszechnego, papieża, episkopatu krajowego, metropolity) do aktualnych potrzeb i warunków diecezji. Polega ona na recepcji uchwał doktrynalnych (jako autentycznej wykładni prawdy objawionej) oraz uchwał dyscyplinarnych, dotyczących struktur organizacyjnych i postępowania wiernych.

Takie też znaczenie miał Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, odbywający się w czasie po obradach II Soboru Watykańskiego, przy czym w trakcie jego trwania został promulgowany także nowy Kodeks Prawa Kanonicznego. Tym samym wypełnił zadanie stawiane przed synodami diecezjalnymi, wpisując się w długą historię synodów zwoływanych przez biskupów diecezji włocławskiej.

⁵ Sacra Congregatio pro Episcopis, Directorium de pastorali ministerio *Ecclesiae imago* (22.02.1973), Typis Polyglottis Vaticanis 1973.

⁶ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983); tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 2002.

⁷ Por. KPK (1983), kan. 460.

1. Synody w diecezji włocławskiej

Pierwszych synodów w diecezji włocławskiej należy się doszukiwać już w okresie kruszwickim, ale z tego okresu nie posiadamy o nich żadnych wiadomości. Także dla początkowych lat istnienia diecezji już z siedzibą we Włocławku, źródła wiadomości o synodach nie przynoszą. Dopiero od XIII wieku posiadamy ślady, że synody się odbywały, zaś wiekach następnych bywały częste i z wielu zachowały się ustawy, czyli statuty. Znakomity badacz życia synodalnego, ks. Zenon Chodyński, od początku, to jest od pierwszego znanego synodu w Inowrocławiu z 1253 r., do 1641 r., gdy odbył się ostatni synod diecezji włocławskiej w Polsce Niepodległej, naliczył ich 46⁸. Ostatnio ustalono, że już w 1227 r. był synod w Subkowach, posiadłości biskupiej na Pomorzu, oraz że synodów było ogółem co najmniej 51. Odbywały się one w różnych miejscach, niekiedy osobno dla kujawskiej i osobno dla pomorskiej części diecezji⁹.

Okres niewoli narodowej nie sprzyjał zwoływaniu synodów, chociaż odbyły się w niektórych diecezjach. Także i w okresie międzywojennej synodu nie zwołano. Dopiero w okresie powojennym zwołał synod biskup Antoni Pawłowski. O zamiarze zwołania synodu powiadomił diecezję w grudniu 1966 r. Sesja generalna tego synodu odbyła się w dniach od 6 do 9 listopada 1967 r., czyli już po zakończeniu Soboru Watykańskiego II, ale jeszcze według obowiązujących reguł Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. Głównym zadaniem tego synodu było rozpoczęcie wdrażania reform soborowych na poziom codziennego życia diecezji.

Ostatni Synod, nazwany Włocławskim Drugim, zwołał biskup Jan Zaręba w 1977 r. Po wielu pracach w różnych komisjach i na sesjach roboczych został zamknięty w 1987 r., ale uroczystego podpisania statutów biskup nie zdołał uczynić. Przed planowanym na dzień 8 grudnia 1987 r. zamknięciem synodu,

⁸ Zob. *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, collegit et edidit Zeno Chodyński, Varsaviae 1890.

⁹ Zob. J. Borucki, *Synody w dziewięćsetletniej historii diecezji włocławskiej*, StWł, t. 25(2003), s. 371–391.

biskup zmarł. O synodzie tym i jego opracowanych statutach przypomniano sobie w roku 1992, gdy z diecezji odchodził na arcybiskupstwo do Gniezna dotychczasowy ordynariusz włocławski, biskup Henryk Muszyński. Statuty zaś tego synodu, nieco poprawione, stosownie do zmienionych okoliczności, w dniu 4 kwietnia 1994 zatwierdził i promulgował biskup Bronisław Dembowski.

2. Przygotowanie i przebieg Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej

Biskup Jan Zaręba od chwili objęcia rządów w diecezji planował odbyć synod diecezjalny. Rozumiał dobrze, że synodalna działalność jego poprzednika, bp. Antoniego Pawłowskiego (I Synod Diecezji Włocławskiej w 1967 r.), nie doprowadziła do uporządkowania wszystkich spraw w diecezji włocławskiej. Jako biskup pomocniczy, a następnie ordynariusz diecezji Jan Zaręba przeprowadzał liczne wizytacje kanoniczne, w czasie których miał okazję zauważyć problemy duszpasterzy i wiernych świeckich, na które szczególnie należało zwrócić uwagę. Nowych norm prawnych i duszpasterskich wymagała też konieczność szerszego wdrażania postanowień soborowych w codziennym życiu parafii.

Jako pasterz diecezji włocławskiej, biskup Jan wykazywał szczególną troskę o kształtowanie prawa kościelnego w swojej diecezji, czego wyrazem były jego działania związane z przygotowaniem drugiego synodu diecezjalnego. W ten sposób zapoczątkowany został nowy, znaczący etap życia Kościoła lokalnego na najbardziej fundamentalnej płaszczyźnie, jaką jest urzeczywistnianie zbawczego posłannictwa Ewangelii w jego bezpośrednim, duszpasterskim aspekcie. Podjęte przez biskupa Zarębę działania miały na celu umocnienie tożsamości lokalnego Kościoła, a jednocześnie wpisanie jego funkcjonowania w szerszy kontekst norm kościelnych. Poprzez swoje postanowienia dążył on do pogłębienia życia duchowego wiernych oraz zapewnienia, że wszelkie przejawy kultu Bożego będą sprawowane w sposób godny i zgodny z nauczaniem Kościoła. Przygotowanie Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej było więc najwyższym stopniem jego działalności

prawodawczej, istotnym krokiem w kierunku uporządkowania życia religijnego oraz dostosowania struktur duszpasterskich do współczesnych potrzeb¹⁰.

Zaplanowano cztery etapy synodu. Pierwszym był etap przygotowawczy, kolejnym - uroczysta inauguracja. Trzeci etap to posiedzenia dyskusyjne nad schematami oraz podejmowanie uchwał, czyli sesje plenarne. Ostatnim etapem miało być uroczyste zakończenie synodu i promulgacja uchwał synodalnych.

2.1. Przygotowanie synodu diecezjalnego

Zwołanie synodu zostało zapowiedziane podczas ostatniej w roku 1977 konferencji dziekanów diecezji włocławskiej. Biskup Zaręba podjął szeroko zakrojone działania przygotowawcze, które obejmowały zarówno szczegółowe konsultacje z duchowieństwem, jak i analizę obowiązujących przepisów prawa kanonicznego oraz dokumentów Kościoła powszechnego. Jego celem było stworzenie zbioru norm, które w sposób kompleksowy regulowałyby życie liturgiczne, sakramentalne oraz organizacyjne diecezji.

Z datą 8 grudnia tego roku, dziesięć lat od pierwszego synodu diecezjalnego zwołanego przez biskupa Antoniego Pawłowskiego, ukazał się dekret powołujący Komisję Główną, której zadaniem było szczegółowe zapoznanie się ze wszystkimi zagadnieniami duszpasterskimi Kościoła włocławskiego oraz kierowanie pracami przygotowawczymi do Synodu. Prace Komisji zostały oddane pod opiekę Maryi, Matki Kościoła, w uroczystość Jej Niepokalanego Poczęcia, a także patrona diecezji włocławskiej, św. Józefa. Biskup Jan zwrócił uwagę na fakt, że w minionym dziesięcioleciu dokonało się w Kościele wiele przemian, wynikających z ustaleń Soboru Watykańskiego II. Podkreślił, że warunki pracy duszpasterskiej w ówczesnym trudnym świecie wymagały mobilizacji wszystkich sił i umiejętności, aby sprostać zadaniom, które nakłada Duch Święty, żyjący i działający w Kościele¹¹.

¹⁰ Por. *Informacje i zarządzenia w związku z synodem i beatyfikacją o. Maksymiliana Kolbe* (28.09.1971), KDWł, 54(1971), s. 232.

¹¹ Por. J. Zaręba, Dekret (pismo nr 5523), ArDWł, Zespół teczek: Dokumenty niepromulgowanego II Synodu Diecezji Włocławskiej,teczka dekretów, bez sygnatury.

W skład powołanej Głównej Komisji Synodalnej weszli obydwaj biskupi pomocniczy: Kazimierz Majdański i Czesław Lewandowski, oraz dziesięciu kapłanów. Jako zadanie Komisji zostało wskazane dotarcie do szerokich kręgów duchowieństwa, zakonów i katolików świeckich, aby zebrać uwagi „wszystkich, którym dobro sprawy Bożej w naszej diecezji leży na sercu”¹².

Dla opracowania poszczególnych zagadnień powołane zostały Komisje Synodalne w liczbie dziesięciu, w kolejności: 1) Kapłan w społeczności wiernych; 2) Instytuty doskonałości zakonnej (nazwę zmieniono na: Instytuty zakonne); 3) Apostolstwo świeckich; 4) Przekazywanie prawdy Bożej (ta komisja przyjęła nazwę: Przepowiadanie słowa Bożego, wyodrębniono też blok o katechizacji); 5) Wychowanie chrześcijańskie; 6) Życie sakramentalne; 7) Małżeństwo i rodzina; 8) Kult Boży i miejsca święte; 9) Duszpasterstwo specjalne; 10) Dobra doczesne Kościoła. Każda z tych komisji została powołana odrębnym dekretem¹³, wraz ze wskazaniem jej składu i przewodniczącego. Zaznaczono przy tym, że każda komisja może pracować w sekcjach i zespołach studyjnych i w tym celu może zapraszać do współpracy inne osoby, aby w ten sposób dotrzeć do szerokich kręgów duchowieństwa i wiernych.

W ten sposób prace nad synodem nabrały tempa. Poszczególne komisje spotykały się w kurii diecezjalnej, przedstawiając wyniki swych dotychczasowych prac i uwagi do proponowanych sformułowań. Wskazano, że treść statutowych synodalnych ma być praktycznym zastosowaniem wytycznych soboru i wskazań episkopatu Polski, z uwzględnieniem synodów innych diecezji¹⁴. Przewodniczący komisji synodalnych zbierali się na posiedzenia wspólne z Komisją Główną, zwoływane przez biskupa ordynariusza. Podjęte w komisjach kroki to opracowanie ankiet dla kapłanów, dla zakonów i dla wiernych świeckich. Postanowiono przygotować homilie dla ogółu wiernych oraz specjalne katechezy dla dzieci i młodzieży, ukazujące znaczenie synodu dla

¹² Por. tamże.

¹³ Dekrety powołania wszystkich Komisji Synodalnych noszą datę 26 sierpnia 1978 r., w święto Matki Bożej Częstochowskiej; zob. tamże.

¹⁴ W tym czasie odbyły się zakończone już synody w diecezjach warszawskiej, gdańskiej oraz katowickiej, a trwały w diecezjach częstochowskiej, krakowskiej i lubelskiej.

życia religijnego diecezji. Opracowano projekty modlitw na zebrania synodalne, które miały się odbywać w parafiach z udziałem duszpasterzy i świeckich, nie tylko członków Rad Parafialnych. W ten sposób zadbano o to, by odbywający się synod był otoczony modlitewną opieką wiernych całej diecezji, którzy mogli poznać cel tego działania, rozumieć jego potrzebę i w różnym stopniu uczestniczyć w jego urzeczywistnianiu.

Działania biskupa Zaręby związane ze zwołaniem drugiego synodu diecezjalnego miały nie tylko wymiar prawny, lecz także pastoralny. Pragnął on, aby synod był rzeczywistym forum wymiany myśli i doświadczeń duszpasterskich oraz okazją do głębszego zaangażowania wiernych w misję Kościoła. Jego decyzje w tym zakresie przyczyniły się do umocnienia struktur diecezjalnych, a także do wypracowania nowych norm i kierunków duszpasterskich, które miały służyć wspólnocie wiernych na kolejne lata.

2.2. Uczestnicy synodu

Zwołanie synodu przez biskupa Zarębę było zgodne z postanowieniami prawa kanonicznego, według którego to biskup diecezjalny posiada wyłączną władzę w tej kwestii. W swoich decyzjach biskup kierował się zarówno przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego, jak i wskazaniem Soboru Watykańskiego II, które podkreślały rolę kolegiałości i aktywnego udziału wszystkich stanów Kościoła w życiu diecezjalnym. Warto podkreślić, że w czasie trwania przygotowawczych obrad synodalnych, w 1983 r., nastąpiła zmiana Kodeksu Prawa Kanonicznego, co pociągnęło za sobą konieczność uwzględnienia jego nowych przepisów w ostatecznym kształcie opracowywanych statutów synodalnych. Zgodnie z normami prawa kanonicznego i wytycznymi biskupa Zaręby, uczestnikami synodu byli nie tylko duchowni – pracownicy kurii, członkowie kapituły katedralnej, proboszczowie, rektor seminarium oraz przedstawiciele zakonów – ale także delegaci świeccy, wybrani spośród członków rad parafialnych i stowarzyszeń katolickich. Włączenie osób świeckich w obrady synodalne stanowiło wyraz otwartości

biskupa Zaręby na współodpowiedzialność wiernych za kształt życia Kościoła lokalnego.

2.3. Uroczysta inauguracja synodu

Ukoronowaniem ośmiu lat prac przygotowawczych była uroczysta sesja rozpoczynająca właściwy synod, czyli „zgromadzenie, podczas którego biskup w sposób uroczysty wypełnia swój urząd i posługę pasterzowania względem powierzonej sobie owczarni”. Sesja inauguracyjna Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej, której przewodniczył biskup Jan Zaręba, odbyła się w katedrze włocławskiej dnia 4 maja 1986 roku. Obecni byli na niej obydwaj biskupi pomocniczy: Czesław Lewandowski i Roman Andrzejewski, członkowie Głównej Komisji Synodalnej i przewodniczący dziesięciu komisji partykularnych, członkowie obydwu kapituł tutejszej diecezji: katedralnej włocławskiej i kolegiackiej kaliskiej, członkowie Diecezjalnej Rady Kapłańskiej, pracownicy kurii biskupiej i sądu kościelnego, dziekani i wielu proboszczów, profesorowie i alumni miejscowego seminarium, przedstawiciele wszystkich domów zakonnych z terenu diecezji, a także świeccy: ośmioro rzeczywistych członków zgromadzenia synodalnego (od czasu ogłoszenia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego w obradach synodu mogli brać udział również świeccy) i zaproszeni na uroczystość przedstawiciele duszpasterskich Rad Parafialnych. Biskup Zaręba wygłosił uroczystą formułę: „Stwierdziwszy przybycie wszystkich wezwanych - niniejszym - na chwałę Boga Wszechmogącego, na uczczenie Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej, św. Józefa i innych Patronów diecezji, ku duchowemu pożytkowi diecezjalnego Kościoła Włocławskiego - otwieram II Synod Diecezji Włocławskiej. Jego uczestników wzywam do złożenia wyznania wiary oraz usilnie wszystkich obecnych proszę o gorącą modlitwę w intencji owocnych obrad synodalnych”¹⁵.

Na tę uroczystą sesję ojciec święty Jan Paweł II nadesłał telegram, w którym polecał Bogu w modlitwie rozpoczęte prace, upraszał światło Ducha

¹⁵ Zob. *Inauguracyjna sesja II Synodu Diecezji Włocławskiej*, KDWł, 69(1986), s. 116-117.

Świętego dla wszystkich jego uczestników i udzielił apostołskiego błogosławieństwa. Okolicznościowe pismo nadesłał także kardynał Józef Glemp, metropolita prowincji gnieźnieńskiej, do której należy diecezja włocławska¹⁶.

2.4. Przebieg procesu synodalnego

Biskup Jan Zaręba, organizując Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, przywiązywał ogromną wagę do jego właściwego przebiegu, tak aby obrady były owocne i zgodne z tradycją synodalną Kościoła. Proces synodalny został starannie zaplanowany, a jego struktura odzwierciedlała zarówno zasady prawa kanonicznego, jak i potrzeby duszpasterskie diecezji. Proces ten rozpoczął się uroczystą Mszą Świętą pod przewodnictwem biskupa ordynariusza, który podkreślił w homilii znaczenie wspólnotowego rozeznawania i podejmowania decyzji w duchu jedności oraz odpowiedzialności za Kościół lokalny.

Obrady synodalne odbywały się w wyznaczonych sesjach, których tematyka była uprzednio opracowana przez wspomniane wcześniej poszczególne komisje przygotowawcze. Biskup Zaręba zadbał o to, aby dyskusje i obrady odbywały się w atmosferze dialogu i współpracy, dając możliwość wypowiedzenia się wszystkim uczestnikom. Każda sesja rozpoczynała się modlitwą i lekturą stosownych dokumentów Kościoła, po czym następowały wystąpienia wyznaczonych referentów oraz otwarta debata, której celem było wypracowanie konkretnych schematów synodu.

Ważnym elementem przebiegu synodu było podejmowanie decyzji przez głosowanie, które odbywało się po zakończeniu dyskusji nad danym zagadnieniem. Biskup Zaręba, jako przewodniczący obrad, pełnił rolę koordynatora, a także arbitra w kwestiach spornych, kierując się dobrem wspólnoty i zasadami prawa kanonicznego. Uchwalone schematy były poddawane szczegółowej analizie pod kątem zgodności z nauczaniem Kościoła oraz praktyką duszpasterską diecezji.

¹⁶ Zob. AKDWł, Teczka: II Synod Diecezji Włocławskiej. Sesja uroczysta (bez sygnatury).

Tak przygotowane schematy podlegały dalszym pracom. Proboszczowie każdej parafii odpowiadali na specjalnie przygotowaną ankietę dotyczącą przedstawionej grupy statutów, tzw. schematu. Dziekani poszczególnych dekanatów zbierali wypełnione ankiety; zawarte w nich wnioski i wątpliwości przesyłali do kurii diecezjalnej¹⁷. Były one dyskutowane na kolejnym posiedzeniu komisji i dopiero po tym procesie statuty zyskiwały ostateczny kształt.

Na uroczystej sesji inauguracyjnej przedstawione zostały wyniki prac wszystkich powołanych komisji synodalnych. Zaznaczono przy tym, że „synod” w ścisłym znaczeniu to samo zgromadzenie w katedrze przewidzianych prawem osób pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego, czy była właśnie owa sesja. Jednak takie zgromadzenie, które może zbierać się wielokrotnie na kolejne sesje w zasadniczo niedługim czasie, musi być poprzedzone etapem przygotowawczym – i ten etap także nazwać można jeśli nie ściśle synodem, to na pewno działalnością synodalną. Jest on konieczny, żeby synod był prawidłowo zorganizowany i rzeczywiście przyczynił się do rozwoju wspólnoty.

2.5. Przygotowanie II Synodu Diecezji Włocławskiej w pracach komisji

Wymienione wcześniej komisje synodalne rozpoczęły prace od pierwszego wspólnego spotkania ich przewodniczących w dniu 9 listopada 1978 roku. Pierwszym krokiem było opracowanie ankiet synodalnych, a następnie analiza napływających odpowiedzi. W tym czasie przewodniczący różnych komisji spotykali się w celu lepszej koordynacji prac nad zagadnieniami łączącymi je ze sobą. Przykładem może być wspólna praca komisji pracujących nad zagadnieniami kultu Bożego i życia sakramentalnego. Miało to na celu wypracowanie zagadnień wspólnych dla obu komisji, a także uniknięcie powtórzeń w ostatecznych przepisach synodu.

¹⁷ Zob. Teczki: Ankieta synodalna: 1. Protokoły z zebrań dekanalnych, 2. Wypowiedzi księży (A-L), 3. Wypowiedzi księży (M-Z); Ankiety dla katechetów świeckich, AKDWł, Zespół teczek: Dokumenty niepromulgowanego II Synodu Diecezji Włocławskiej, bez sygnatury.

Następnym etapem były cykliczne posiedzenia przewodniczących z Komisją Główną, podczas których analizowano projekty kolejnych dokumentów synodalnych, opracowanych przez poszczególne komisje. Takich posiedzeń było łącznie 28, a prace trwały do połowy roku 1982, czyli ponad cztery lata. W tych obradach zawsze brał udział także biskup ordynariusz.

Kolejnym krokiem było powołanie przez biskupa Jana Zarębę pięcioosobowej Komisji Redakcyjnej¹⁸, przed którą postawiono zadanie przygotowania statutów synodalnych w ich ostatecznym brzmieniu. Ustalono, że poszczególne komisje synodalne powinny opracować na nowo swoje materiały według opracowania wzorcowego, przygotowanego przez Komisję Redakcyjną. Komisja ta spotkała się z przewodniczącymi komisji synodalnych, a prace nad kolejnymi schematami objęły 79 spotkań aż do lutego 1985 roku, czyli blisko trzy lata.

W dniu 5 marca 1985 roku, z polecenia biskupa Jana Zaręby, zwołano posiedzenie Komisji Redakcyjnej z przewodniczącymi wszystkich komisji synodalnych i całą Komisją Główną. Zapoznano się wtedy ze stanem całego etapu przygotowawczego synodu, trwającego ponad osiem lat. Stwierdzono stan przygotowania pozwalający na rozpoczęcie drugiego i trzeciego etapu synodu, to jest na sesję inauguracyjną i kolejne sesje dyskusyjne nad gotowymi schematami. Ustalono, że prace Komisji Redakcyjnej, niektórych innych komisji, a zwłaszcza Komisji Głównej trwać będą nadal, gdyż część schematów, a zwłaszcza załączników wymagać będzie dopracowania. Wiązało się to między innymi z wejściem w życie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego. Nieustannie też miano w pamięci soborowe wskazanie, iż „Kościół zawsze ma obowiązek badać znaki czasów i wyjaśniać je w świetle Ewangelii tak, aby mógł w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich

¹⁸ AKDWł, teczki II Synodu Diecezji Włocławskiej, Dekret biskupa Jana Zaręby z dnia 1 lipca 1982 r. (bez sygnatury).

stosunku do siebie”¹⁹. Przy uwzględnianiu zmienności świata nie zapominano, że „Kościół utrzymuje nadto, że u podłoża wszystkich przemian istnieje wiele rzeczy nie ulegających zmianie, a mających swą ostateczną podstawę w Chrystusie, który jest Ten sam, wczoraj, dziś i na wieki”²⁰

W kolejnym punkcie zostanie przedstawiona tematyka poszczególnych schematów przygotowywanego synodu, a także sposób i zakres prac podejmowanych nad ich opracowaniem.

3. Tematyka schematów diecezjalnych

3.1. Przepowiadanie słowa Bożego

Jednym z licznych zagadnień opracowanych podczas drugiego synodu diecezji włocławskiej było przepowiadanie słowa Bożego. Biskup Zaręba, dostrzegając fundamentalne znaczenie głoszenia Ewangelii w życiu Kościoła, nadał tej tematyce szczególne miejsce w obradach synodalnych. Inspiracją dla prac synodalnych w tym zakresie były postanowienia Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza Konstytucja *Dei Verbum*, która głosi: „(...) słowem Pisma Świętego żywi się również korzystnie i święcie się przez nie rozwija posługa słowa, czyli kaznodziejstwo, katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie, w którym homilia liturgiczna winna mieć szczególne miejsce”²¹. Ponieważ kazanie lub homilia jest częścią czynności liturgicznej, na innym miejscu Sobór poucza: „Bardzo starannie i właściwie należy spełniać posługę głoszenia słowa. Jako przepowiadanie przedziwnych dzieł Bożych w historii zbawienia, czyli w misterium Chrystusa, która zawsze jest w nas obecna i działa, zwłaszcza w obrzędach liturgicznych, winno ono czerpać treść przede wszystkim ze źródeł

¹⁹ Sobór Watykański II, Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 4, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

²⁰ Tamże, nr 10.

²¹ Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, nr 24, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 350-363.

Pisma Świętego i liturgii”²². Brano pod uwagę także lokalne potrzeby diecezji włocławskiej, wymagające odnowy i dostosowania praktyki przepowiadania do współczesnych wyzwań duszpasterskich.

Pracę nad redakcją schematu „Przepowiadanie słowa Bożego” rozpoczęto 17 marca 1983 r. Obejmowała ona pięć spotkań i zakończyła się 18 maja tegoż roku. Podczas trwania prac przygotowawczych przeprowadzono szczegółowe analizy dotyczące roli homilii w liturgii, katechezy parafialnej oraz nowych form ewangelizacji. Obrady nad końcowym schematem rozpoczęły się od przedstawienia referatów przez ekspertów teologicznych i duszpasterzy, którzy omawiali znaczenie słowa Bożego w formowaniu wspólnoty wierzących oraz wskazywali na najczęstsze trudności w skutecznym jego głoszeniu.

Wśród poruszanych tematów debat znalazły się: potrzeba lepszego przygotowania kaznodziejów, dostosowanie języka homilii do poziomu poszczególnych grup wiekowych i różnych stanów życia wiernych, rola świeckich w ewangelizacji oraz wykorzystywanie nowych środków przekazu w szerzeniu Ewangelii. Szczególną uwagę zwrócono na jakość homilii głoszonych w czasie Mszy Świętej. Biskup Zaręba podkreślał, że kazania powinny być nie tylko wierne nauczaniu Kościoła, ale także dostosowane do realnych problemów, z jakimi mierzą się wierni. Powołał się przy tym na nauczanie soborowe: „Biskupi zaś, którym zostało powierzone zadanie kierowania Kościołem Bożym, niech wraz ze swymi kapłanami tak głoszą Chrystusowe orędzie, aby światło Ewangelii przenikało wszelką ziemską działalność wiernych. Ponadto niech wszyscy duszpasterze pamiętają, że swoim codziennym zachowaniem i zapobiegliwością pokazują światu oblicze Kościoła, z którego ludzie wnoszą o mocy i prawdzie orędzia chrześcijańskiego. (...) Niech przez ciągłe studiowanie przygotowują się do odegrania swej roli w dialogu, jaki przyjdzie im prowadzić ze światem i ludźmi jakichkolwiek zapastrywań”²³.

²² Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii *Sacrosanctum Concilium*, nr 35, 2, w: : *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.

²³ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*, nr 43.

W tym kontekście pojawiły się postulaty dotyczące obowiązkowych szkoleń i rekolekcji formacyjnych dla duchowieństwa, mających na celu doskonalenie umiejętności kaznodziejskich. Rozważano również konieczność systematycznej katechezy dorosłych jako integralnego elementu przepowiadania słowa Bożego. Zwracano uwagę na zachęcanie wiernych do częstej lektury Pisma Świętego, zwłaszcza Ewangelii, gdyż „Nieznajomość Pisma świętego jest nieznajomością Chrystusa”.

Owocem tych obrad było opracowanie wytycznych dla duchowieństwa dotyczących głoszenia homilii, katechezy oraz działalności misyjnej. Synodalne uchwały kładły nacisk na zgodność głoszonego słowa z nauką Kościoła, duszpasterską wrażliwość oraz wykorzystanie nowoczesnych narzędzi komunikacyjnych, takich jak prasa katolicka, radio diecezjalne czy materiały multimedialne.

Wykorzystano przy tym uwagi duszpasterzy zawarte w odpowiedziach na ankietę. Kapłani wskazywali między innymi na konieczność wyjaśniania czytań mszalnych w homiliach, na uzgodnienie myśli przewodniej wszystkich kazań głoszonych jednego dnia, dla różnych grup wiernych, na optymalny czas trwania homilii. Biskup Zaręba w swoich postanowieniach zaznaczył, że przepowiadanie słowa Bożego powinno być dynamiczne i dostosowane do zmieniających się warunków społecznych, aby jak najskuteczniej docierać do wiernych i umacniać ich wiarę.

Dzięki pracom synodalnym dotyczącym przepowiadania słowa Bożego, diecezja włocławska zyskała nowe impulsy do ożywienia posługi kaznodziejskiej i katechetycznej. Postanowienia biskupa Zaręby miały na celu nie tylko zwiększenie skuteczności głoszenia Ewangelii, ale także uformowanie wspólnoty, dla której słowo Boże stanie się rzeczywistym fundamentem życia duchowego.

3.2. Katechizacja

Katechizacja była kolejnym z istotnych zagadnień poruszonych podczas drugiego synodu diecezji włocławskiej, uznana była bowiem za ważny element

formacji religijnej i duchowego wzrostu wiernych. Biskup Zaręba, będąc w pełni świadomym wyzwań stojących przed Kościołem w kontekście przekazu wiary, nadał tej tematyce szczególne znaczenie, dążąc do odnowy metod katechetycznych oraz wzmocnienia odpowiedzialności Kościoła lokalnego za skuteczną edukację religijną. W trakcie obrad synodalnych uwagę poświęcono katechezie dzieci i młodzieży, jak i formacji religijnej dorosłych, w myśl zaleceń Soboru Watykańskiego II oraz wytycznych Kościoła powszechnego.

Schemat o katechezie został przygotowany w łonie Komisji Redakcyjnej we współpracy z komisją wychowania chrześcijańskiego jako pierwszy, podczas pięciu posiedzeń, od końca roku 1982 do 4 marca 1983. To wspólne działanie miało na celu przygotowanie ram pracy nad pozostałymi zagadnieniami tak, aby schemat ten posłużył jako wzorcowy dla wszystkich komisji synodalnych.

Dyskusje nad katechizacją rozpoczęły się od analizy dotychczasowych metod nauczania religii oraz oceny skuteczności tych metod w kontekście współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych. Ponieważ od 1961 roku katecheza została usunięta ze szkół, cały ciężar jej prowadzenia spadł na parafie. Trzeba było zorganizować punkty i pomieszczenia, w których zajęcia mogłyby się odbywać, a co ważniejsze, przygotować odpowiednią kadre. Biskup Zaręba zwracał uwagę, że to na wikariuszach spoczywa szczególny obowiązek gorliwej pracy w katechizacji parafialnej²⁴, jednak przy większej liczbie dzieci niezbędna była praca także katechetów świeckich. Podczas obrad komisji przedstawiono raporty na temat stanu katechizacji w parafiach i jej kluczowej roli w przekazywaniu nauki Kościoła. Obrady prowadzone przez duchownych, katechetów oraz świeckich ekspertów koncentrowały się na dostosowaniu treści i sposobu nauczania do potrzeb różnych grup wiekowych, szczególnie w obliczu zachodzących zmian społecznych i postępującej laicyzacji. Biskup podkreślał, że katecheza nie może ograniczać się jedynie do przekazu wiedzy religijnej, lecz powinna prowadzić do autentycznego przeżywania wiary i bardziej świadomego uczestnictwa w życiu sakramentalnym Kościoła. Ważnym elementem obrad było

²⁴ AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, teczka: Statuty synodalne, statut nr 89 (bez sygnatury i stron).

omówienie roli katechetów oraz ich odpowiedniego przygotowania. Biskup Zaręba wskazywał na konieczność zapewnienia im stałej formacji pedagogicznej i duchowej, aby mogli skutecznie pełnić swoją misję. W związku z tym synod wydał zalecenia dotyczące organizowania kursów formacyjnych, rekolekcji dla katechetów oraz ścisłej współpracy między duszpasterzami a nauczycielami religii. Dyskutowano również nad miejscem katechezy w przestrzeni publicznej, nad szansami powrotu nauczania religii w szkołach oraz możliwościami angażowania rodziców w proces edukacji religijnej ich dzieci, zwracając uwagę, że to właśnie rodzice są w pierwszym rzędzie odpowiedzialni za religijne wychowanie swoich dzieci.

Podsumowaniem synodalnych obrad nad katechizacją było przyjęcie szeregu postanowień mających na celu podniesienie jakości katechezy w diecezji włocławskiej. Wprowadzono wytyczne dotyczące organizacji lekcji religii, treści katechizmów oraz współpracy między parafiami w zakresie edukacji religijnej. Biskup Zaręba podkreślił, że katecheza powinna być nie tylko narzędziem przekazu wiedzy, ale przede wszystkim środkiem prowadzącym do żywej relacji z Bogiem i zaangażowania w życie wspólnoty wierzących. Obrady synodalne przyczyniły się do wzmocnienia duszpasterskiego podejścia do katechizacji oraz wyznaczyły kierunki jej dalszego rozwoju w diecezji.

3.3. Eucharystia i inne formy kultu Bożego

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, zwołany przez biskupa Jana Zarębę, stanowił istotny moment w kształtowaniu prawa kościelnego dotyczącego Eucharystii oraz innych form kultu Bożego. Drogowskazem w obradach były słowa, wyjęte z nauczania Soboru: „Z liturgii a zwłaszcza z Eucharystii, jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością dokonuje się to uświęcenie ludzi w Chrystusie i uwielbienie Boga, do którego, jako do celu, zmierzają wszelkie inne działania Kościoła”²⁵.

²⁵ Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, nr 10.

Obrady synodalne skoncentrowały się na zagadnieniach związanych z pogłębianiem duchowości wiernych poprzez odpowiednią celebrację sakramentów, a zwłaszcza Eucharystii. Jednym z głównych celów synodu było przypomnienie kapłanom i wiernym o znaczeniu godnego odprawiania Mszy Świętej, z naciskiem na zachowanie liturgicznej tradycji Kościoła oraz podkreślenie jej centralnej roli w życiu wspólnoty.

Nad zagadnieniami kultu Bożego pracowano na 16 zebraniach. Działo się to w okresie od 4 marca do 17 października 1984 roku. Dyskusje nad zebranymi wypowiedziami kapłanów, zebranymi w odpowiedzi na ankiety dotyczące tego schematu synodu, koncentrowały się wokół konieczności dostosowania liturgii do nowych wskazań soborowych, jednak z uwagą, by zmiany nie były wprowadzane pochopnie, lecz rzeczywiście przyczyniały się do bardziej świadomego przeżywania Mszy Świętej przez świeckich i samych celebransów. Jak potrzebna była ta ostrożność, podkreślał Joseph Ratzinger, późniejszy papież Benedykt XVI, w zbiorze esejów dotyczących możliwych dopuszczalnych zmian w liturgii²⁶.

W kontekście Eucharystii szczególnie wiele uwagi poświęcono przygotowaniom duchowym zarówno kapłanów, jak i wiernych, aby liturgia była odprawiana z należyтым szacunkiem i czcią. W ramach dyskusji omówiono również kwestie związane z uczestnictwem wiernych w Eucharystii, promując aktywny udział w liturgii oraz rozwój pobożności eucharystycznej. Drugim ważnym zagadnieniem poruszonym podczas synodu były inne formy kultu Bożego, takie jak adoracja Najświętszego Sakramentu, nabożeństwa okresowe (majowe, czerwcowe, październikowe) oraz modlitwy za zmarłych. Synod zwrócił szczególną uwagę na potrzebę organizowania nabożeństw i procesji, które miały na celu umocnienie pobożności wiernych oraz zachowanie tradycyjnych form kultu w zmieniającym się społeczeństwie. Ponadto, wprowadzono zalecenia dotyczące odpowiedniego wyposażenia kościołów, aby podkreślić ich rolę jako miejsc spotkania z Bogiem. Obrady synodalne stanowiły

²⁶ J. Ratzinger, Benoît XVI. *Peut-on modifier la liturgie ? Éléments de réflexion après Vatican II*, Paris, Échelle de Jacob, 2010.

także przestrzeń do omówienia związanych z liturgią problemów lokalnych, jak też koniecznością przystosowania działań do współczesnych warunków społecznych, z zachowaniem przy tym szacunku dla tradycji.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej pod przewodnictwem biskupa Jana Zaręby skupił się na pogłębianiu duchowości wiernych poprzez odpowiednią celebrację Eucharystii oraz innych form kultu Bożego. Obrady miały na celu zarówno umocnienie tradycji liturgicznych, jak i dostosowanie praktyk do współczesnych potrzeb wspólnoty. Działania podjęte podczas synodu miały na celu wzrost pobożności i zaangażowania wiernych, a także zapewnienie, że liturgia Kościoła pozostaje wierna swojej istocie, a jednocześnie otwarta na wyzwania współczesności.

3.4. Życie sakramentalne

Podczas obrad Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej uwaga została poświęcona także zagadnieniu życia sakramentalnego wiernych, które stanowi fundament duchowego życia Kościoła. Synod miał na celu pogłębienie zrozumienia i praktykowania sakramentów, które są podstawowym środkiem uświęcenia człowieka. Obrady rozpoczęły się od analizy poziomu rozumienia oraz statystyki przyjmowania przez wiernych poszczególnych sakramentów, w szczególności Eucharystii, pokuty oraz małżeństwa. Przeprowadzono je podczas dziewięciu spotkań, od 9 stycznia do 13 marca 1985 roku.

W kontekście Eucharystii, synod podkreślił konieczność prawidłowego przygotowania wiernych do przyjęcia Ciała i Krwi Chrystusa, co obejmowało zarówno duchowe, jak i liturgiczne aspekty sakramentu. Z kolei sakrament pokuty i pojednania, szczególnie w zakresie sprawowania spowiedzi, został uznany za jeden z kluczowych elementów życia sakramentalnego, dlatego synod zwrócił uwagę na potrzebę formacji kapłanów w zakresie duchowej pomocy wiernym w tym sakramencie.

Odnosząc się do sakramentu małżeństwa, komisja podjęła dyskusję na temat przedślubnego przygotowania narzeczonych oraz nauczania na temat wartości duchowej małżeństwa jako sakramentu, który nie tylko łączy dwoje

ludzi, ale również stanowi znak przymierza Chrystusa z Kościołem. Uwzględniono wnioski płynące z ankiety skierowanej do wiernych świeckich, w tym także do młodzieży. Ankieta ta podejmowała problem nasilającego się zjawiska rozpadu małżeństw, pytając respondentów o to, jakie są ich zdaniem przyczyny tego zjawiska i jak można im zaradzić.

W ramach tych dyskusji szczególną uwagę zwrócono na konieczność wzmocnienia katechezy sakramentalnej, która ma na celu lepszą edukację wiernych w zakresie prawidłowego rozumienia i przeżywania sakramentów. Dodatkowo, synod omawiał praktyczne aspekty związane z administracją sakramentów, jak odpowiednie przygotowanie miejsc kultu czy zapewnienie dostępu do sakramentów w trudnych warunkach społecznych. Podczas obrad synodalnych podkreślano, że życie sakramentalne jest integralną częścią życia Kościoła, a jego prawidłowe przeżywanie jest kluczowe dla duchowego wzrostu wspólnoty.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej stanowił istotny moment w rozwoju życia sakramentalnego wiernych, zwracając szczególną uwagę na przygotowanie duchowe do sakramentów, odpowiednią formację kapłanów oraz edukację wiernych w tym zakresie. Towarzyszące obradom działania w parafiach, jak specjalne homilie, katechezy dla dzieci i młodzieży, modlitwy w intencji synodu, miały na celu umocnienie sakramentalnego charakteru życia Kościoła, w szczególności poprzez pogłębianie świadomości wiernych o wartości sakramentów i ich roli w duchowym życiu wspólnoty.

3.5. Kapłan w społeczności wiernych

Kolejnym z tematów omawianych podczas obrad drugiego synodu diecezji włocławskiej była rola kapłana w życiu wspólnoty wiernych, jako fundament liturgicznej i duchowej jedności Kościoła. Był to nowy schemat, który wszedł pod obrady Komisji Redakcyjnej 20 marca 1985 roku. Poświęcono mu 15 spotkań, z których ostatnie odbyło się 13 listopada 1985 roku.

„Bez kapłanów Kościół nie mógłby wypełniać nakazu głoszenia Ewangelii i ponawiania każdego dnia ofiary Chrystusa. (...) Kościół musi

nieustannie prosić Pana żniwa, by posyłał robotników na swoje żniwo (por. Mt 9, 38). Musi też proponować nowym pokoleniom jasną i odważną wizję powołania, pomagać im w rozeznaniu prawdy Bożego wezwania i udzieleniu na nie wielkodusznej odpowiedzi. Musi wreszcie poświęcać szczególną troskę formacji kandydatów do kapłaństwa”²⁷. Te słowa z papieskiej adhortacji, wydanej sześć lat po zakończeniu obrad II Synodu Diecezji Włocławskiej, mogą stanowić jego podsumowanie. Prace komisji synodalnej, rozważającej właśnie zagadnienie miejsca i roli kapłanów w społeczności wiernych, przebiegały bowiem przy pełnej świadomości wagi tego zagadnienia dla istnienia i rozwoju włocławskiego Kościoła.

Zgodnie ze wskazaniami zawartymi w dekretach Soboru Watykańskiego II dotyczących formacji i posługi kapłanów, synod wyraźnie podkreślił, że kapłan, jako sługa sakramentów i nauczyciel, ma nie tylko pełnić funkcje liturgiczne, ale także być przewodnikiem duchowym dla wiernych, umacniając ich w wierze oraz pomagając w rozwiązywaniu problemów duchowych. Podkreślano, że to kapłani przez chrzest włączają ludzi do Kościoła, będącego Ludem Bożym; przede wszystkim przez odprawianie Mszy Świętej sakramentalnie składają ofiarę Chrystusa; sprawując sakrament pokuty, umożliwiają grzesznikom pojednanie z Bogiem i Kościołem; przez sakrament chorych umacniają cierpiących. Sama posługa kapłana domaga się w szczególności sposobu, by nie upodobił się on do tego świata, równocześnie jednak wymaga, by na tym świecie żył wśród ludzi i jako dobry pasterz „znał swoje owce” (J 10, 14)²⁸. Dlatego członkowie komisji zwrócili uwagę na konieczność pogłębiania wiedzy kapłanów w zakresie duchowości, zwłaszcza w odniesieniu do potrzeb współczesnego człowieka, który zderza się z nowymi wyzwaniami społecznymi i kulturowymi. Dodatkowo, komisja omawiała kwestie związane z praktycznymi aspektami życia kapłańskiego, takimi jak organizacja pracy

²⁷ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie *Pastores dabo vobis*, Watykan, 25 marca 1992 r.

²⁸ Por. Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, nr 3; nr 5, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 478-508.

duszpasterskiej, relacje z wiernymi czy odpowiedzialność za formację nowych pokoleń kapłanów. Poruszono również temat roli posługi kapłana w różnych środowiskach, takich jak parafie wiejskie czy miejskie, gdzie potrzeby duchowe wiernych mogą się różnić. Synod podkreślił, że kapłan, aby skutecznie pełnić swoją misję, musi być nie tylko teologiem i liturgiem, ale również człowiekiem wrażliwym na potrzeby swoich parafian, gotowym do poświęceń na rzecz wspólnoty. W dobrych relacjach z parafianami, koniecznych dla prowadzenia owocnego duszpasterstwa, bardzo pomagają zalety, które słusznie cieszą się uznaniem w społeczności ludzkiej, takie jak dobroć serca, siła i stałość ducha, ustawiczna troska o sprawiedliwość, szczerość, ogłada towarzyska.

Za istotny element życia prezbiterów została uznana wspólnota kapłańska, dlatego synod podjął temat współpracy kapłanów, kładąc nacisk na otwartość, szacunek i wzajemne wsparcie. Taka wspólnota kapłańska jest też dla wiernych obrazem jedności Kościoła²⁹.

Obrady dotyczyły także zagadnień związanych z formacją kapłańską, zarówno w wymiarze teologicznym, jak i pastoralnym. Sformułowane zostały zalecenia dotyczące ciągłego doskonalenia kapłanów poprzez formację duchową i intelektualną, która pozwoli im lepiej pełnić rolę nauczycieli i pasterzy. Nawiązano przy tym do wskazań soborowych, zawartych w dekreście poświęconym tej tematyce³⁰. Formacja ta powinna być, zwłaszcza ze względu na warunki nowoczesnego społeczeństwa, kontynuowana szczególnie przez młodych kapłanów. Dzięki temu młodszy kler, doskonalący się pod względem duchowym, duszpasterskim i intelektualnym, będzie lepiej przygotowany do życia kapłańskiego, do działalności apostolskiej oraz zdolny to życie oraz działalność z dnia na dzień odnawiać i rozwijać.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej przygotował wskazania dotyczące roli kapłanów w społeczności wiernych, podkreślając konieczność ich rozwoju

²⁹ J. Borucki, *Postanowienia nieukończonego synodu diecezji włocławskiej biskupa Jana Zaręby o posłudze kapłanów we wspólnocie parafialnej*, StWł, 13(2011), s. 125-138.

³⁰ Por. Dekret o formacji kapłanów *Optatam totius*, nr 22, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 288-301.

intelektualnego i duchowego; podjął także zagadnienie znaczenia w życiu Kościoła współpracy z wiernymi. Obrady miały na celu ukierunkowanie kapłanów na pełnienie swojej roli w sposób, który będzie odpowiadał potrzebom współczesnych wiernych, a jednocześnie zachowa integralność i tradycję Kościoła.

3.6. Instytuty życia konsekrowanego

Obrady drugiego synodu diecezji włocławskiej skupiły się również na kwestiach związanych z instytutami życia konsekrowanego, które odgrywają istotną rolę w życiu Kościoła, szczególnie w kontekście posługi modlitewnej, edukacyjnej i charytatywnej. Nad schematem o instytutach zakonnych pracowano podczas dwóch spotkań, 8 i 15 lutego 1984 roku.

Synod zwrócił uwagę na znaczenie duchowej i formacyjnej roli, jaką pełnią w diecezji osoby konsekrowane, podkreślając ich wkład w rozwój wspólnoty kościelnej. Obrady poruszyły także temat konieczności pogłębionej formacji duchowej samych członków instytutów życia konsekrowanego, wskazując na znaczenie codziennego życia modlitewnego, kontemplacji oraz pracy apostołskiej jako fundamentów ich powołania. W trakcie dyskusji omawiano także rolę instytutów życia konsekrowanego w szerzeniu Ewangelii, zarówno w ramach duchowości, jak i w działaniach apostołskich, które mają na celu pomoc w potrzebach materialnych, edukacyjnych i zdrowotnych. Synod podkreślił również, że osoby konsekrowane, jako członkowie wspólnot zakonnych czy instytutów świeckich, mają obowiązek pełnej wierności regułom i charyzmatowi swoich założycieli, jednocześnie biorąc pod uwagę zmieniające się wyzwania współczesnego świata. Są to wskazania zgodne z dokumentem soborowym dotyczącym odnowy życia konsekrowanego *Perfectae caritatis*, podpisanego przez papieża Pawła VI 28 października 1965 roku. Ponadto, omawiano zagadnienia związane z koordynacją działań instytutów życia konsekrowanego z pasterską posługą biskupa diecezjalnego oraz kapłanów, aby uniknąć wszelkich napięć i zapewnić harmonijną współpracę na rzecz dobra Kościoła. Synod poruszył także temat konieczności rozeznawania powołań do

życia konsekrowanego, podkreślając rolę diecezji w wspieraniu działań powołaniowych, procesów formacyjnych oraz w zapewnieniu odpowiednich warunków do rozwoju duchowego osób konsekrowanych³¹.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej poświęcił uwagę instytutom życia konsekrowanego, koncentrując się na ich roli w Kościele w aspekcie duchowym, jak i apostołskim. Obrady miały na celu wzmocnienie więzi między instytutami a wspólnotą diecezjalną, zapewniając jednocześnie odpowiednią formację oraz wsparcie dla osób konsekrowanych, aby mogły skutecznie realizować swoje powołanie w zmieniającym się świecie.

3.7. Małżeństwo i rodzina

Temat małżeństwa i rodziny, które stanowią jeden z fundamentów duchowych i społecznych wspólnoty kościelnej, był także ważnym zagadnieniem podejmowanym podczas obrad Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej. Schemat poświęcony temu zagadnieniu, starannie opracowany przez komisję synodalną, przygotowano na dwóch spotkaniach Komisji Redakcyjnej, 12 i 19 grudnia 1984 roku.

Obrady synodalne koncentrowały się na roli małżeństwa jako sakramentu, który nie tylko jednoczy dwoje ludzi, ale także staje się obrazem miłości Chrystusa do Kościoła. Synod zwrócił uwagę na potrzebę odpowiedniego przygotowania narzeczonych do zawarcia sakramentu małżeństwa, uznając, że solidne fundamenty duchowe i teologiczne są kluczowe dla trwałości i świętości związku małżeńskiego. Omówiono także kwestie pastoralne związane z rodziną, podkreślając jej rolę w wychowaniu dzieci w wierze oraz w utrzymaniu duchowego życia w codziennym rytmie. Synod wskazał na konieczność katechezy małżeńskiej, która powinna obejmować zarówno przygotowanie przedślubne, jak i wsparcie po zawarciu małżeństwa, szczególnie w momentach kryzysowych. Zajęto się także problematyką małżeństw mieszanych, które wymagały szczególnej troski duszpasterskiej, aby zapewnić jedność rodziny i jej

³¹ J. Borucki, *Ewolucja prawa synodalnego diecezji włocławskiej w zakresie życia konsekrowanego*, StWł, 17 (2015), s. 331-348.

pełne uczestnictwo w życiu Kościoła. Kolejnym tematem poruszonym podczas obrad było zrozumienie i wspieranie rodzin w trudnych sytuacjach, takich jak rozwody, separacje czy wychowywanie dzieci w sytuacjach kryzysowych; zwracano uwagę na konieczność ofiarowania tym rodzinom wsparcia duchowego i pastoralnego. Wykorzystano przy tym odpowiedzi na ankiety, przygotowane specjalnie dla świeckich dorosłych i młodzieży szkół ponadpodstawowych, a dotyczące wskazywanych przyczyn kryzysów życia rodzinnego³². Zaznaczono również rolę rodzin w szerzeniu wartości chrześcijańskich w społeczeństwie, podkreślając, że rodzina ma być miejscem wzrastania w wierze, modlitwie i miłości. Członkowie komisji synodalnej wskazywali także na działalność parafialnego poradnictwa rodzinnego, które powstało z inicjatywy Teresy Strzembosz³³, a w tutejszej diecezji rozwijało się pod kierunkiem ks. Antoniego Łassy (Wydział Duszpasterski Kurii Biskupiej) oraz p. Benedykty Perzanowskiej, pierwszej we Włocławku doradczyni diecezjalnej. Także ta forma działania mieści się w zadaniach Kościoła; stanowić może istotną pomoc w duszpasterstwie parafialnym, zwłaszcza osób przygotowujących się do małżeństwa i małżeństw, koncentrując się wokół zagadnień odpowiedzialnego rodzicielstwa, pomocy rodzinom w sytuacjach kryzysowych lub matkom samotnym³⁴.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej skupił się na pogłębieniu duchowego i teologicznego zrozumienia małżeństwa oraz roli rodziny w Kościele. Obrady miały na celu zapewnienie odpowiedniego przygotowania do sakramentu małżeństwa, wsparcia dla małżonków oraz rodziny jako fundamentu życia chrześcijańskiego. Synod ukierunkował duszpasterzy na aktywne wspieranie rodzin w ich duchowej i praktycznej codzienności, aby mogły skutecznie realizować swoją misję w Kościele i w społeczeństwie.

³² AKDWł, Odpowiedzi na ankiety, w: Niepromulgowany II synod Diecezji Włocławskiej, teczka bez sygn. i stron.

³³ Por. E. Sujak, *Charyzmat zaangażowania. Życie Teresy Strzembosz*, Warszawa 1988.

³⁴ ArDWł, Dokumentacja działalności diecezjalnych struktur poradnictwa rodzinnego, wytworzona przez B. Perzanowską (9 boksów, bez sygn. i stron).

3.8. Posłannictwo charytatywne

Kolejnym z poruszanych tematów podczas obrad synodalnych było posłannictwo charytatywne, które stanowi integralną część misji Kościoła, wyrażając jego troskę o potrzeby materialne i duchowe wiernych. W ramach tego schematu znalazły się także niektóre problemy duszpasterstwa specjalnego. Schemat o charytatywnej posłudze Kościoła komisja redagowała podczas pięciu posiedzeń, od 4 stycznia do 1 lutego 1984 roku.

Obrady komisji skupiły się na analizie roli Kościoła w podejmowaniu działań na rzecz osób potrzebujących, w tym zarówno pomocy materialnej, jak też wsparcia duchowego. Podkreślono, że charytatywna działalność Kościoła nie jest tylko aktem filantropijnym, ale wynika z nauki Chrystusa o miłości bliźniego i ma na celu głoszenie Ewangelii poprzez konkretne czyny miłosierdzia. W ramach dyskusji poruszono kwestię organizacji działalności charytatywnej na poziomie parafii oraz diecezji, wskazując na konieczność tworzenia odpowiednich struktur, które umożliwią skuteczne i systematyczne niesienie pomocy. Synod zwrócił również uwagę na rolę organizacji katolickich, takich jak Caritas, w organizowaniu i koordynowaniu działań pomocowych oraz we włączaniu wiernych w aktywności charytatywne przez zachęcanie ich do angażowania się w pomoc potrzebującym, czego skutkiem jest też integracja parafii. Omawiano również potrzebę współpracy z innymi instytucjami społecznymi i państwowymi, aby efektywnie wykorzystać dostępne zasoby dla zaspokojenia potrzeb najbardziej potrzebujących.

W ramach obrad podkreślono także rolę formacji duchowej kapłanów oraz wiernych w zakresie postawy miłosierdzia i odpowiedzialności za bliźnich, zachęcając do praktykowania jałmużny, modlitwy i postu jako narzędzi pomocnych w wypełnianiu posłannictwa charytatywnego. Zakończono dyskusję postulatami, które miały na celu umocnienie działań na rzecz potrzebujących, ubogich i bezdomnych, zwłaszcza w kontekście współczesnych wyzwań społecznych, takich jak kryzys migracyjny czy rosnąca liczba osób w trudnej sytuacji materialnej.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej skupił się na posłannictwie charytatywnym Kościoła, podkreślając jego istotną rolę w misji ewangelizacyjnej. Obrady miały na celu umocnienie i zorganizowanie działań pomocowych w diecezji, zarówno na poziomie parafii, jak i szerzej, przez współpracę z organizacjami katolickimi i instytucjami państwowymi. Synod ukierunkował duszpasterzy i wiernych na zaangażowanie w akty miłosierdzia, traktowane jako wyraz chrześcijańskiej miłości do bliźniego i integralną część życia Kościoła.

3.9. Apostolstwo świeckich

Komisje Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej podjęły także obrady dotyczące apostołstwa świeckich, które stanowi jedno z ważnych zagadnień współczesnej misji Kościoła. Trzy spotkania Komisji Redakcyjnej, w dniach od 24 października do 7 listopada 1984 roku, poświęcone były właśnie temu zagadnieniu.

Synod podkreślił znaczenie aktywnego uczestnictwa świeckich w życiu Kościoła, zwracając uwagę na ich rolę w ewangelizacji, pomoc w pracy duszpasterskiej i szerzeniu wartości chrześcijańskich w społeczeństwie. Posłannictwo Kościoła nie polega bowiem tylko na przekazywaniu ewangelicznego orędzia Chrystusa i Jego łaski, ale także na przepajaniu duchem ewangelicznym porządku spraw doczesnych. W tej dziedzinie uzupełniają się wzajemnie posługiwanie duszpasterskie i apostołstwo świeckich³⁵. Podczas obrad omawiano potrzebę odpowiedniej formacji świeckich, która pozwoliłaby im na świadome i skuteczne wypełnianie ich apostołskiego powołania w życiu codziennym, jak i w angażowaniu się w różne struktury kościelne, takie jak grupy modlitewne, stowarzyszenia czy ruchy świeckie. Przypomniano, że obok wielu podejmowanych działań, już samo świadectwo życia chrześcijanina przez zgodność jego życia z wyznawaną wiarą pełni funkcję apostołstwa w jego otoczeniu. Synod akcentował konieczność wzmacniania świadomości świeckich

³⁵ Por. Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, nr 3-8.

co do ich odpowiedzialności za rozwój wspólnoty Kościoła, zarówno na poziomie parafii, jak i w szerszym kontekście diecezjalnym. Zwrócono także uwagę na rolę świeckich w misji społecznej Kościoła, wskazując na ich odpowiedzialność za wprowadzanie wartości chrześcijańskich do różnych dziedzin życia, w tym polityki, edukacji czy kultury.

W ramach dyskusji poruszono także kwestie współpracy między duchowieństwem a świeckimi, podkreślając, że skuteczne apostołstwo wymaga harmonijnej współpracy, wzajemnego wsparcia i zrozumienia, które są szczególnie ważne w warunkach zmieniającego się świata i wobec nowych wyzwań, przed którymi stoi Kościół. Synod zaproponował również konkretne działania, takie jak organizowanie formacji katechetycznej dla świeckich, wprowadzenie programów edukacyjnych oraz umożliwienie im aktywnego udziału w decyzjach dotyczących życia parafii i diecezji.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej dostrzegł kluczową rolę świeckich w realizacji misji Kościoła, podkreślając ich apostolską odpowiedzialność za rozwój wspólnoty wiernych i szerzenie wartości chrześcijańskich w społeczeństwie. Obrady miały na celu stworzenie warunków do pogłębionej formacji świeckich, by mogli oni skutecznie angażować się w życie Kościoła, współpracować z duchowieństwem i pełnić swoją rolę w ewangelizacji oraz budowaniu cywilizacji miłości.

3.10. Dobra doczesne Kościoła

Obrady Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej poświęcone tematyce dóbr doczesnych Kościoła dotyczyły kwestii zarządzania majątkiem diecezji oraz odpowiedzialnego wykorzystania zasobów materialnych na rzecz realizacji misji Kościoła. Do redakcji tego schematu przystąpiono 26 października 1983 roku, a ostatnie z ośmiu posiedzeń odbyło się 19 grudnia tegoż roku.

Synod podkreślił, że dobra doczesne, choć mają wartość materialną, pełnią również funkcję duchową, ponieważ są środkiem umożliwiającym

wypełnianie zadań apostoelskich, edukacyjnych, charytatywnych i kulturowych³⁶. Dyskutowano na temat konieczności transparentności w zarządzaniu majątkiem Kościoła, zwracając szczególną uwagę na etyczne zasady gospodarowania dobrami materialnymi, zgodnie z nauką Kościoła na temat sprawiedliwości społecznej i odpowiedzialności za wspólne dobro. Synod zwrócił uwagę na znaczenie właściwego administrowania nieruchomościami, funduszami i innymi zasobami, wskazując na konieczność powoływania odpowiednich osób do sprawowania nad nimi pieczy, jak również na zasadę ścisłej współpracy między duchowieństwem a świeckimi w kwestiach zarządzania majątkiem. Zwrócono także uwagę na konieczność wspierania działalności charytatywnej, edukacyjnej oraz kulturowej, które są możliwe dzięki odpowiedniemu gospodarowaniu dobrami doczesnymi. Synod zaznaczył, że nie tylko w kontekście materialnym, ale również duchowym, zasoby te powinny być wykorzystywane w sposób, który będzie służył realizacji zadań Kościoła, takich jak opieka nad ubogimi, organizowanie katechezy, utrzymywanie w dobrym stanie świątyń (zwłaszcza zabytkowych), wspomaganie utrzymania seminarium duchownego, a także wspieranie misji ewangelizacyjnej. Poruszono również temat odpowiedzialności za stan techniczny kościelnych budynków, które stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego i sakralnego diecezji.

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej zwrócił szczególną uwagę na odpowiedzialne zarządzanie dobrami doczesnymi Kościoła, podkreślając konieczność transparentności i etyczności w administrowaniu majątkiem. Obrady miały na celu zapewnienie, że zasoby materialne będą wykorzystywane w sposób służący realizacji misji Kościoła, w tym poprzez wspieranie działań charytatywnych, edukacyjnych i kulturowych, a także zachowanie odpowiedniego porządku i dbałości o dziedzictwo sakralne diecezji.

³⁶ Por. A. Domaszek, *Dobra doczesne Kościoła. Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, Warszawa 2016.

4. Obrady synodalne

Po uroczystej inauguracji II Synodu Diecezji Włocławskiej, kolejnym etapem prac synodalnych były sesje, na których podejmowano obrady nad przygotowanymi wcześniej schematami.

Pierwsza z siedmiu sesji roboczych rozpoczęła się 14 maja 1986 roku. Omawiano na niej dwa schematy, przygotowane przez komisje synodalne: „Przepowiadanie słowa Bożego” i związany z nim schemat „Katechizacja w diecezji włocławskiej”³⁷. W dyskusji zwrócono uwagę na temat jasności głoszonego słowa Bożego i zrozumiałości dla słuchaczy. Postulowano także utworzenie w diecezji grupy kapłanów, przygotowanych do głoszenia rekolekcji i misji. Prace te kontynuowano na kolejnej sesji, 4 czerwca tegoż roku. Przegłosowano wówczas przyjęcie gotowych tekstów tych statutów. Podczas drugiej sesji zajęto się także schematami „Instytucje zakonne” oraz „Apostolstwo świeckich”³⁸.

Podobnie jak poprzednio, na trzeciej sesji głosowano nad ostateczną formą schematów przedyskutowanych na sesji drugiej, przyjęto je i podjęto dyskusję nad obszernym schematem dotyczącym kultu Bożego. Sesja ta odbyła się 23 czerwca 1986 roku³⁹. Zadecydowano też wówczas o terminie następnej sesji, wyznaczając posiedzenie na dzień 10 września. Zebrani na tej czwartej sesji kontynuowali ustalenia dotyczące schematu „Kult Boży” i podjęli dyskusję nad kolejnym zaprezentowanym schematem: „Życie sakramentalne”⁴⁰. I ten schemat znalazł swój ostatecznie zatwierdzony kształt na następnej sesji.

Uczestnicy piątej sesji roboczej (24 września) zajęli się dwoma schematami. Pierwszym był schemat „O małżeństwie i rodzinie”. Druga część obrad dotyczyła schematu „Posłannictwo charytatywne”. Podczas tej sesji zakończono też prace nad schematem „Kult Boży”⁴¹.

³⁷ Zob. AKDWł, II synod Diecezji Włocławskiej. Sesja robocza I, bez sygnatury.

³⁸ Zob. Tamże, Sesja robocza II, bez sygnatury.

³⁹ Zob. Tamże, Sesja robocza III, bez sygnatury.

⁴⁰ Zob. Tamże, Sesja robocza IV, bez sygnatury.

⁴¹ Zob. Tamże, Sesja robocza V, bez sygnatury.

W dniu 8 października, na szóstej sesji⁴², zrezygnowano z planowanego podsumowania dyskusji nad schematem „Posłannictwo charytatywne”, zamiast tego poświęcono czas schematowi „Dobra doczesne Kościoła”, uznając, że wymaga on poprawek oraz uzupełnienia o wytyczne w sprawie konserwacji zabytków. Obrady drugiej części tej sesji skupiły się natomiast na schemacie „Kapłan w społeczności wiernych”. Schematy te zostały zaakceptowane na ostatniej, siódmej sesji, dnia 22 października 1986 roku⁴³.

Zakończenie prac w roboczych sesjach synodalnych, czyli zatwierdzenie gotowych schematów, otworzyło drogę do zakończenia całego procesu synodalnego. Pozostał do wykonania ostatni akt: uroczyste promulgowanie uchwał synodalnych. Planowano, by to wydarzenie odbyło się 8 grudnia (czyli w dniu święta Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, której polecano prace synodalne od ich rozpoczęcia w dniach różnych Jej świąt) lub 27 grudnia, w dniu wspomnienia św. Jana Ewangelisty, Patrona biskupa ordynariusza. Nagła śmierć biskupa Jana 22 listopada uniemożliwiła dokonanie tego końcowego aktu.

Podsumowanie

Podsumowując rozdział dotyczący niepromulgowanego Drugiego Synodu Diecezji Włocławskiej, należy stwierdzić, że wydarzenia towarzyszące jego przygotowaniu miały kluczowy wpływ na rozwój diecezji, w kontekście duchowym, jak i organizacyjnym. Drugi Synod, mimo że nie został zakończony promulgacją statutów za życia biskupa Jana, stanowił ważny moment w historii diecezji włocławskiej, a obrady, które miały na celu reformowanie życia kościelnego, były krokiem ku dalszemu umacnianiu Kościoła lokalnego. Poświęcone były kluczowym zagadnieniom, takim jak małżeństwo i rodzina, kapłani w społeczności wiernych, życie sakramentalne, instytuty życia konsekrowanego oraz posłannictwo charytatywne, a także apostołstwo świeckich.

⁴² Zob. Tamże, Sesja robocza VI, bez sygnatury.

⁴³ Zob. Tamże, Sesja robocza VII, bez sygnatury.

Przebieg obrad synodalnych pod przewodnictwem biskupa Zaręby ukazał jego dbałość o jedność diecezji oraz chęć zaangażowania jak najszerzego grona wiernych w proces decyzyjny. Dzięki przejrzystej strukturze spotkań, otwartości na głos uczestników oraz starannemu opracowaniu uchwał, synod przyczynił się do umocnienia życia duchowego i porządku prawnego diecezji włocławskiej, pozostawiając trwały ślad w jej historii.

Niestety, śmierć biskupa Jana Zaręby, która miała miejsce w trakcie obrad synodu, przerwała na kilka lat jego proces legislacyjny i zapoczątkowała okres niepewności w diecezji. Synod został zawieszony, a wkrótce potem zamknięty przez następcę, biskupa Henryka Muszyńskiego. Kolejny władarz diecezji włocławskiej, biskup Bronisław Dembowski, postanowił podjąć przerwane prace. Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, po koniecznych poprawkach (np. wynikających z wprowadzenia katechezy do szkół) został ostatecznie promulgowany i zatwierdzony dnia 4 kwietnia 1994 roku. Choć synod nie doczekał się pełnej promulgacji od razu, to jego przygotowania oraz zarysowane postanowienia miały istotne znaczenie dla przyszłości diecezji, stanowiąc fundament do dalszych działań jego następców. Porównanie schematów statutów przyjętych na sesjach roboczych w 1986 roku z uchwałami synodalnymi z roku 1994 pokazuje, że przygotowane pierwotnie schematy w większości stały się uchwałami ostatecznie promulgowanymi, stanowiąc nowe prawo diecezjalne.

Statuty tego synodu są zatem trwałym wkładem biskupa Jana Zaręby w prawodawstwo diecezji włocławskiej i znaczącym dziedzictwem w jej dziejach⁴⁴.

⁴⁴ AKDWł, Dokumentacja Synodu Diecezjalnego bpa Zaręby; K. Rogala, *Działalność synodalna w diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II jako odpowiedź na potrzebę recepcji uchwał soborowych w Kościele partykularnym (refleksja pastoralno-kanoniczna)*, „Warszawskie Studia Pastoralne”, R. XII: 2017, nr 1(34), s. 71-88.

Rozdział III

DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA BISKUPA JANA ZARĘBY W ZAKRESIE NAUCZANIA

1. Przepowiadanie słowa Bożego

Bp Jan Zaręba w odróżnieniu od swojego poprzednika, bp. Antoniego Pawłowskiego, nie wydał dla swojego duchowieństwa żadnych odrębnych ustaw dotyczących przepowiadania słowa Bożego. Nie oznacza to jednak, że nie poświęcał tej sprawie swojej troski i uwagi. Trzeba pamiętać, że to w czasie jego rządów w diecezji włocławskiej odbywał się Sobór Watykański II, którego postanowienia zobowiązywały do wprowadzenia istotnych zmian w życiu liturgicznym Kościoła. Jedną z pierwszych konstytucji soborowych była Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, ogłoszona 4 grudnia 1963 r. Konstytucja ta zaczyna się sformułowaniem: „Ponieważ Sobór święty postawił sobie za cel: przyczynić się do coraz większego rozwoju życia chrześcijańskiego wśród wiernych, lepiej dostosować do potrzeb naszych czasów podlegające zmianom instytucje, popierać to, co może ułatwić zjednoczenie wszystkich wierzących w Chrystusa, i umocnić to, co prowadzi do powołania wszystkich ludzi na łono Kościoła, dlatego uznał, że w szczególny sposób należy zatroszczyć się także o odnowienie i rozwój liturgii”. Ważnym postanowieniem tej Konstytucji było wprowadzenie do liturgii języków narodowych oraz znaczne rozszerzenie czytań z Pisma Świętego podczas sprawowania liturgii, aby wierni mogli obficie czerpać z mądrości słowa Bożego.

W diecezji włocławskiej za rządów biskupa Jana Zaręby zatwierdzono i wprowadzono nowy porządek czytań mszalnych: trzech niedzielnych w cyklu trzyletnim, obejmujących dwa czytania, najczęściej jedno ze Starego Testamentu, drugie z Listów Apostolskich, oraz ewangelię; na dni powszednie

przewidziano cykl dwuletni dwóch czytań, w tym jedną lekcję, jako drugie zaś ewangelię¹. Dzięki tak bogatemu zastawieniu stołu słowa Bożego głoszonego w języku ojczystym, wierni poznawali lepiej zarówno Stary, jak Nowy Testament oraz integralność całego Objawienia.

Kolejny nakaz soboru brzmiał: „Bardzo starannie i w należyty sposób należy spełniać obowiązek głoszenia kazań. Treść swoją powinny one czerpać przede wszystkim ze źródeł Pisma Świętego i liturgii”². W odpowiedzi na to wezwanie kolejne zarządzenie biskupa Zaręby dla duchowieństwa diecezji włocławskiej zawierało zatwierdzenie i podanie szczegółowego programu kaznodziejskiego dla dorosłych i dla młodzieży na rok 1969/1970. Program zawierał tematy i krótkie wskazania dla duchownych głoszących kazania. Ponadto w tych pomocach kaznodziejskich znajdowały się propozycje tematów na nauki stanowe dla rodziców, młodzieży, a także tematy kazań pierwszopiątkowych dla dzieci.

Na mocy uprawnień, które zostały przyznane przez Radę do wykonywania Konstytucji o Liturgii świętej, biskup Zaręba wydał dekret³ zezwalający na stosowanie w diecezji włocławskiej przez duszpasterzy specjalnych czytań mszalnych w Mszach wotywnych o Najświętszym Sercu Jezusowym, za nowożeńców, w Mszach żałobnych wszystkich klas i podczas pogrzebów dorosłych, a także dzieci. Dodatkowo dekret dawał prawo duchownym, którzy posługiwali w większych ośrodkach duszpasterskich, stosowania specjalnych czytań mszalnych podczas niedzielnych Mszy dla dzieci i młodzieży. Uprawnienie to mogło być zastosowane pod warunkiem, że poszczególny duchowny zwróci się po nie indywidualnie, przy tym zaznaczając wyraźnie, że taka Msza jest sprawowana przez niego z wyłącznym udziałem

¹ Zestaw czytań mszalnych na rok 1970, KDWł, 53(1970), s. 6-18.

² Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, nr 35, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.

³ J. Zaręba, Dekret o specjalnych czytaniach mszalnych, AKDWł, teczki biskupa Jana Zaręby (bez sygnatury i stron).

dzieci i młodzieży. W „Kronice diecezjalnej” zamieszczono także wykaz tych czytań, aby duchowni mieli możliwość ich wyboru⁴.

Konstytucja *Sacrosanctum concilium* zwraca uwagę, że wierni winni składać ofiarę „razem z” kapłanem, a nie jedynie „przez niego”. Zachęca wiernych świeckich do wykonywania aklamacji, odpowiedzi, psalmów, antyfon, daje im też możliwość czytania podczas Mszy tekstów Pisma Świętego poprzedzających ewangelię. W tym celu ustanowiona została posługa świeckich lektorów. Stanowiąc prawo w swojej diecezji, biskup Jan miał także na względzie zalecenia soboru zawarte w Konstytucji o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*: „Konieczną przeto jest rzeczą, by wszyscy duchowni, zwłaszcza kapłani Chrystusowi, i inni, którzy, jak diakoni i katechiści, zajmują się prawowicie posługą słowa, dzięki wytrwałej lekturze i starannemu studium przyłgnęli do Pisma Świętego, aby żaden z nich nie stał się «próżnym głosicielem słowa Bożego na zewnątrz, nie będąc wewnątrz jego słuchaczem», podczas gdy winien z wiernymi sobie powierzonymi dzielić się ogromnymi bogactwami słowa Bożego, szczególnie w liturgii świętej”⁵.

W ramach soborowej odnowy liturgicznej, przywracającej w szerokim zakresie służbę lektora podczas zgromadzenia liturgicznego, biskup Zaręba zobowiązał swoich duchownych do troski o tę posługę, w sposób oczywisty wpisującą się w przepowiadanie słowa Bożego⁶. W trosce o piękno przepowiadanego słowa Bożego, zobowiązał duchownych diecezji włocławskiej do przeprowadzenia specjalnych kursów dla lektorów z wszystkich parafii. Kursy trwały pół roku i przygotowywały przyszłych lektorów poprzez wykłady i ćwiczenia z następujących przedmiotów: liturgiki, Pisma Świętego, dykcji oraz zagadnień wychowawczych. Kursy te miały na celu nie tylko przygotować kandydatów do prawidłowego czytania lekcji mszalnych, ale także uformować prawidłowo ich osobowość.

⁴ Zestaw czytań mszalnych podanych w „*Lectionario particularia*”, KDWł, 52(1969), s. 106-120.

⁵ Sobór Watykański II, Konstytucja o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, Rzym, 18 listopada 1965 r., nr 2, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 350.

⁶ *Stała formacja lektorów diecezji*, KDWł, 62(1979), s. 80-81.

Oprócz kursów przygotowujących kandydatów do pełnienia posługi lektora, pasterz diecezji włocławskiej zabiegał o stałą formację duchową lektorów. Z tej racji zobowiązał Wydział Katechetyczny Kurii Diecezjalnej poprzez wytyczne, aby w każdym roku katechetycznym prowadzony był dwustopniowy program formacji lektorów i ministrantów. Wypełniając wytyczne biskupa Zaręby, wybranym kapłanom nadano uprawnienia do organizacji tejże formacji poprzez prowadzenie kursów lektorskich i spotkań formacyjnych na poziomie dekanatów. Pogłębianie formacji lektorów zajmujących się czytaniem słowa Bożego odbywało się podczas specjalnych rekolekcji i dni skupienia. Najczęściej były one organizowane podczas ferii zimowych i wakacji letnich.

Innym przejawem troski biskupa Zaręby o przepowiadanie słowa Bożego były kierowane do duchownych diecezjalnych odezwy, w których zachęcał do dbałości o ich własne życie wewnętrzne. Stanowi ono warunek owocnego docierania do wiernych, a powinno się przejawiać m.in. poprzez sposób głoszenia im słowa Bożego. W jednym z listów do swoich kapłanów, napisanych w Roku Świętym Jubileuszowym 1974, który został nazwany wielkimi rekolekcjami przeżywanymi w duchu „wewnętrznej odnowy człowieka” zachęcał, by kapłani byli dobrymi przewodnikami dla wiernych, głosicielami Ewangelii i nauki Kościoła, którą sami żyją. W liście tym zobowiązał kapłanów do pielęgnowania życia wewnętrznego i prowadzenia Ludu Bożego do świętości⁷.

Sprawą, która dla biskupa Jana była istotnie ważna, było pogłębienie życia duchowego nie tylko kapłanów, ale wszystkich diecezjan. Ten właśnie cel miał na uwadze, kierując do duchowieństwa diecezji odezwy nakładające na kapłanów określone obowiązki. W zakresie przepowiadania słowa Bożego, jedną z bardziej znaczących odezwy była ta, w której biskup Jan Zaręba zarządził zorganizowanie w każdej parafii misji świętych. W ten sposób niejako wyprzedził wydanie przez Jana Pawła II adhortacji apostolskiej *Reconciliatio*

⁷ J. Zaręba, *List do moich kapłanów na Wielki Czwartek Roku Świętego*, KDWł, 57(1974), s. 164-166.

*et paenitentia*⁸. Duszpasterze zostali zobowiązani do zorganizowania w swoich parafiach misji świętych, które odbywały się pod hasłem „Pokuta i pojednanie”. Ich celem była odnowa moralna i ożywienie życia duchowego wiernych. Podobne misje były zorganizowane wcześniej z racji nawiedzenia diecezji przez obraz Pani Jasnogórskiej⁹. Misje miały także na celu przygotowanie wiernych do Krajowego Kongresu Eucharystycznego, który miał się odbyć w Warszawie w 1987 r. Biskup wezwał kapłanów do mobilizacji i pracy nad tym, by ten czas przyniósł odpowiednie owoce duchowe¹⁰.

Jak można zauważyć, pomimo braku konkretnych oddzielnych aktów prawnych odnoszących się ściśle do przepowiadania słowa Bożego, bp Jan Zaręba bardzo szczegółowo i konsekwentnie dbał o właściwy wymiar i formę działalności duszpasterskiej w swojej diecezji.

2. Katechizacja

2.1. Katecheza parafialna

Ważnym elementem posługi nauczania jest katecheza. Obejmując w sposób całościowy i systematyczny wyjaśnienie nauki chrześcijańskiej, wychowuje w wierze dzieci, młodzież i dorosłych, a tym samym wprowadza wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego. Katecheza przyjmuje różne formy, przy czym w poszukiwaniu nowych form należy uwzględniać aktualne okoliczności i potrzeby. Do obowiązków biskupa diecezjalnego należy - przy zachowaniu przepisów wydanych przez Stolicę Apostolską¹¹ - wydawanie norm dotyczących katechezy, troska o kształcenie i formację katechetów, by po

⁸ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconcilatio et paenitentia* (2 grudnia 1984), tekst polski, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t.1, 1979-1995, Kraków 2005, s. 255-347.

⁹ W 1966 r., z okazji tysiąclecia chrztu Polski, przewidziane było nawiedzenie przez kopię obrazu jasnogórskiego wszystkich stolic biskupich w Polsce. We Włocławku witano wtedy puste ramy obrazu, „aresztowanego” przez komunistyczną Służbę Bezpieczeństwa.

¹⁰ J. Zaręba, *Pasterskie wezwanie do kapłanów*, KDWł, 68(1978), s. 31.

¹¹ Por. Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, nr. 10.

odpowiednim przygotowaniu mogli podjąć misję katechizowania. Każdy z nich zostaje skierowany do tej działalności przez otrzymanie od swojego biskupa miejsca tzw. misji kanonicznej, koniecznej do podjęcia i prowadzenia katechizacji. W prawodawstwie diecezji włocławskiej znajduje się wiele przepisów dotyczących organizacji katechizacji zarówno w diecezji, jak i w parafiach. Prawodawcy diecezjalni wiele uwagi poświęcili również katechizacji na poszczególnych stopniach rozwoju człowieka.

Szczegółowego unormowania prowadzenia katechizacji parafialnej dokonał synod diecezjalny biskupa Antoniego Pawłowskiego z 1967 roku¹². Prawodawca synodalny uznał katechizację za jedno z najbardziej doniosłych zadań Kościoła, polegające na przekazywaniu prawd wiary, zasad moralności, wdrażaniu do uczestnictwa w życiu liturgicznym oraz wychowaniu w duchu chrześcijańskim. Kierowanie całą katechizacją na terenie parafii zostało powierzone proboszczowi. Do jego szczególnych obowiązków należało rozplanowanie wraz z wikariuszami zajęć katechetycznych, zorganizowanie, właściwe wyposażenie i zaopatrzenie w pomoce naukowe punktów katechetycznych, koordynowanie prac i inicjatyw katechetów, wizytowanie lekcji religii w punktach katechetycznych na terenie parafii. Ilekroć do szkoły uczęszczały dzieci z różnych parafii, obowiązek założenia punktu katechetycznego spoczywał na proboszczu parafii, na której terenie znajdowała się szkoła, zaś wyposażenie i utrzymanie punktu - na wszystkich zainteresowanych proboszczach. Duszpasterze parafialni powinni ułatwić dzieciom i młodzieży zaopatrzenie się w Pismo Święte, katechizm, podręczniki do nauki religii oraz inne książki i czasopisma religijne¹³. Powołując się na Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (n. 3-7) prawodawca przypomniał, że z racji urodzenia dzieci, na rodzicach spoczywa obowiązek troski o ich religijne wykształcenie i chrześcijańskie wychowanie.

¹² Por. J. Borucki, Przygotowania, przebieg i uchwały Synodu Diecezji Włocławskiej z 1967 roku, StWł 11(2009), s. 255-270.

¹³ Por. Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej, rozdział IV. Nauczanie kościelne, art. 1. Katechizacja, statuty 242-251.

Dlatego rodzice powinni czynnie współdziałać z duszpasterzami i katechetami w katechizacji swych dzieci oraz pomagać w urządzaniu ośrodków katechetycznych¹⁴.

Kierując się dekretami Soboru Watykańskiego II, w szczególności Dekretem o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*¹⁵ (n. 14), wydaną przez Kongregację ds. Duchowieństwa „Ogólną Instrukcją Katechezy” (*Directorium Catechisticum Generale*)¹⁶, które było odpowiedzią na wielkie wydarzenie eklesjalne, jakim był Sobór Watykański II, i jego generalną reformę oraz odnowę, oraz statutami Pierwszego Synodu Diecezji Włocławskiej i załączoną do nich „Instrukcją o katechizacji i Pierwszej Komunii świętej”, biskup włocławski Jan Zaręba dnia 19 kwietnia 1975 r. wydał „Zarządzenie w sprawie katechizacji parafialnej i I Komunii św. dzieci”¹⁷. W części pierwszej zarządzenia dotyczącej katechizacji biskup Zaręba nakazał rozpoczynać rok katechetyczny równocześnie z rokiem szkolnym „Dniami Modlitwy w intencji katechizacji”, z udziałem dzieci, młodzieży i ich rodziców, dając wszystkim okazję przystąpienia do spowiedzi i Komunii świętej. Księża proboszczowie, zgodnie ze statutami synodu diecezjalnego, odpowiadali za katechizację w parafii. Katechizacja parafialna powinna być prowadzona sumiennie, w miarę możliwości w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Plan katechizacji powinien być wywieszony w gablocie parafialnej, zaś do obowiązków dziekanów należało dostarczyć plany katechizacji z poszczególnych parafii dekanatu do kurii diecezjalnej. W katechizacji należało realizować ogólnopolski program katechetyczny, łącząc ją z duszpasterstwem sakramentalnym. Co kwartał powinny być urządzane spotkania z rodzicami, dla omówienia problemów

¹⁴ Por. tamże, statut 251.

¹⁵ Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, Rzym, 28 października 1965 r. Tekst polski w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Pallotinum-Poznań 2002, s. 236-258.

¹⁶ *Directorium Catechisticum Generale*, Rzym, 11 kwietnia 1971 r. Tekst polski: *Ogólna Instrukcja katechetyczna*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 63 (1973), nr 2, s. 37–112.

¹⁷ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie katechizacji parafialnej i I Komunii św.*, 19.04.1975, KDWi, 58(1975), s. 189-191.

duszpastersko-pedagogicznych i poinformowania o wynikach katechizacji ich dzieci. Rok katechetyczny należało kończyć Mszą Świętą dla dzieci i młodzieży z okazji do spowiedzi, w tygodniu poprzedzającym zakończenie roku szkolnego. Po niej wszyscy uczęszczający na katechizację powinni otrzymać świadectwa podpisane przez proboszcza i katechetę. Prawodawca zabronił zbierania jakichkolwiek opłat lub ofiar przy okazji rozdawania świadectw. Wszyscy prowadzący katechizację w danej parafii zostali zobowiązani do udziału w skupieniach katechetycznych oraz do prowadzenia dzienników lekcyjnych, oddawanych przed zakończeniem katechizacji proboszczowi.

Powodzenie pracy katechetycznej w dużej mierze zależy od właściwego przygotowania. Pragnąc, aby katechizacja w diecezji włocławskiej była prowadzona systematycznie i przynosiła lepsze wyniki, biskup Jan Zaręba wydał 2 kwietnia 1975 r. zarządzenie w sprawie nabywania pomocy katechetycznych dla parafii. Prawodawca diecezjalny nakazał, aby rządcy parafii i ośrodków duszpasterskich nabywali podręczniki i pomoce katechetyczne nie tylko dla siebie, ale również na własność parafii. Podręczniki te, oznaczone pieczęcią parafialną i wpisane do inwentarza parafii, miały być dostępne dla wszystkich prowadzących katechizację w parafii. W czasie wizytacji kanonicznych, dziekańskich oraz katechetycznych wizytatorzy powinni sprawdzić, czy parafia posiada na własność pomoce katechetyczne. Prawodawca zachęcił również duszpasterzy do nabywania na własność parafii czasopism katechetycznych i teologicznych¹⁸.

Postępując zgodnie z zaleceniami Soboru Watykańskiego II oraz wskazaniem Stolicy Apostolskiej zawartymi w „Ogólnej Instrukcji Katechetycznej”, biskup Jan Zaręba dnia 29 października 1976 r. ustanowił przy kurii diecezjalnej Studium Katechetyczne. Organizację i działalność Studium Katechetycznego miał określić regulamin¹⁹. Miało ono służyć pogłębieniu

¹⁸ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie nabywania pomocy katechetycznych dla parafii*, 02.04.1975, KDWł, 58(1975), s. 117.

¹⁹ Por. AKDWł, teczka: Biskup, listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979; J. Zaręba, *Dekret ustanawiający Studium Katechetyczne*, 29.10.1976 (bez sygn. i str.). Powyższy

formacji duchowej, intelektualnej i katechetyczno-pedagogicznej katechetów zakonnych i świeckich, pracujących w diecezji włocławskiej.

Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej postanowił, że katechizacja parafialna powinna objąć: dzieci w wieku przedszkolnym, dzieci w wieku szkoły podstawowej, młodzież szkół średnich oraz młodzież pozaszkolną. W katechizacji parafialnej na wszystkich szczeblach należało realizować program ustalony przez Konferencję Episkopatu. Wszyscy zatrudnieni w katechezie, zarówno duchowni jak i osoby świeckie, powinni doskonalić swoją metodę nauczania, przygotowywać się do lekcji religii i pamiętać, że są nie tylko nauczycielami, ale także wychowawcami²⁰. Na terenie całej diecezji nad prawidłową katechizacją miał czuwać wizytator diecezjalny, w swoich dekanatach dziekani, a w parafiach proboszczowie²¹.

Mając na względzie dobro wychowania religijnego dzieci i młodzieży, które powinno rozpocząć się we wczesnym dzieciństwie, biskup Jan Zaręba wydał 6 sierpnia 1976 r. zarządzenie w sprawie katechizacji dzieci przedszkolnych. W zarządzeniu biskup Zaręba prosił księży proboszczów, aby we wszystkich parafiach diecezji włocławskiej zorganizowano z początkiem roku katechetycznego 1976/77 nauczanie religii dla dzieci w wieku przedszkolnym. Katecheza ta miała za zadanie przygotować dzieci do późniejszego wychowania do życia liturgicznego i sakramentalnego²².

Oprócz katechizacji dzieci i młodzieży, ważnym obszarem prowadzenia katechizacji była również praca z narzeczonymi. Pracę nad religijnym ukształtowaniem małżeństwa i rodziny należy w życiu parafialnym zaliczyć do stałych form duszpasterstwa, w szczególności duszpasterstwa młodzieży. Działalność ta urzeczywistnia się w ramach duszpasterstwa zwyczajnego, czyli

dekret miał być zamieszczony w KDWi, 59(1976), nr 11-12, s. 281, ale został skreślony przez cenzurę.

²⁰ Por. Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej, rozdział IV. Nauczanie kościelne, art. 1. Katechizacja, statuty 246-248.

²¹ Por. tamże, statut 250.

²² Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie katechizacji dzieci przedszkolnych*, 06.08.1976, KDWi 59(1976), s. 220-221.

parafialnego, oraz nadzwyczajnego (ponadparafialnego). Dużą rolę w tym duszpasterstwie odgrywa edukacja w szerokim znaczeniu. Episkopat Polski na ten temat wydał w dniu 12 lutego 1969 r. „Instrukcję dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin”²³. Po sześciu latach, na 147 Konferencji Episkopatu Polski w dniu 11 marca 1975 r. została wydana „Druga Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa”. Zgodnie z decyzją Konferencji Episkopatu, weszła ona w życie w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego (18 maja) 1975 roku²⁴.

Druga Instrukcja Episkopatu Polski w swojej części duszpasterskiej była uzupełnieniem i zaktualizowaniem niektórych zagadnień zawartych w instrukcji z 1969 r. na tle współczesnych warunków i potrzeb oraz doświadczenia zdobytego w duszpasterstwie małżeńsko-rodzinnym. W drugiej jej części zostały umieszczone liturgiczne i duszpasterskie wskazania związane z wprowadzeniem w Polsce nowego obrzędu zawierania małżeństwa, opracowanego na podstawie zaleceń Soboru Watykańskiego II przez Radę do wykonania Konstytucji o Liturgii Świętej i zatwierdzonego przez ojca świętego Pawła VI²⁵.

W zarządzeniu wydanym 23 kwietnia 1975 r. biskup Jan Zaręba zobowiązał wszystkich duszpasterzy diecezji włocławskiej do ścisłego przestrzegania „Drugiej Instrukcji Episkopatu Polski dotyczącej przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa” od dnia wejścia w życie, tj. 18 maja 1975 roku.

²³ Por. Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin, 12.02.1969, KDWi 52(1969), s. 51-60.

²⁴ Por. Druga Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego *Obrzędu sakramentu małżeństwa*, 11.03.1975, KDWi 58(1975), s. 150-158.

²⁵ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie* [w sprawie stosowania w diecezji włocławskiej Drugiej instrukcji Episkopatu Polski dotyczącej przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa], 23.04.1975, KDWi, 58(1975), s. 158.

Nawiązując do tego zarządzenia, biskup Zaręba 1 grudnia tegoż roku wydał zarządzenie wykonawcze, w którym umieścił szereg poleceń.

Administratorzy parafii zostali zobowiązani do systematycznego przeprowadzania rocznej katechizacji przedmałżeńskiej dla młodzieży, która ukończyła 17 lat. Katechizacja przedmałżeńska miała odbywać się w ramach programu nauki religii dla młodzieży ostatnich klas szkół średnich zawodowych i ogólnokształcących oraz w ostatnim roku nauczania religii dla młodzieży pozaszkolnej. Dla młodzieży, która nie uczęszczała na naukę religii, duszpasterze powinni zorganizować specjalne kursy: w parafiach wiejskich do 3 tys. osób - co dwa lata, w pozostałych parafiach - co roku. Prowadzący katechizację przedmałżeńską powinni prowadzić dziennik zajęć. Ukończenie katechizacji miał potwierdzić dyplom ukończenia katechizacji przedmałżeńskiej.

Niezależnie od ukończenia katechizacji przedmałżeńskiej, wszystkich nupturientów obowiązywało przygotowanie przedślubne, obejmujące tematy z zakresu: teologii i liturgii sakramentu małżeństwa, etyki życia małżeńskiego, miłości małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa, kultury współżycia, naturalnej metody regulacji poczęć.

Zgłoszenia na zapowiedzi przedślubne należało przyjmować z trzymiesięcznym wyprzedzeniem planowanego terminu ślubu. Osoby zgłaszające się do kancelarii parafialnej z zamiarem zawarcia związku małżeńskiego powinny okazać dyplom ukończenia katechizacji przedmałżeńskiej oraz ostatnie świadectwo ukończenia nauki religii. Młodzież zgłaszająca się na zapowiedzi przedślubne bez ukończenia rocznej katechizacji, powinna zostać skierowana na skrócony kurs katechizacji przedmałżeńskiej. W ramach kursu można było przeprowadzić przygotowanie przedślubne.

Księża dziekani zostali zobowiązani do zorganizowania dekanalnego punktu poradnictwa rodzinnego dla narzeczonych, który mógłby obsłużyć wszystkich narzeczonych z dekanatu²⁶. Choć obowiązywał powyższy nakaz funkcjonujący w diecezji włocławskiej aż do drugiego synodu, nie był on

²⁶ Por. tenże, *Zarządzenie wykonawcze do II Instrukcji Episkopatu Polski dotyczące przygotowania do małżeństwa*, 01.12.1975, KDWi 59 (1976), s. 25-26.

w pełni realizowany ze względu na brak kadr przygotowanych do prowadzenia tego typu pracy.

2.2. Katechizacja duszpasterzy

Za czasów biskupa Jana Zaremby, który pełnił swoją posługę w diecezji włocławskiej, szczególnego znaczenia nabrała katechizacja duszpasterzy. Biskup Zaremba, rozumiejąc kluczową rolę edukacji religijnej, wprowadził liczne reformy mające na celu pogłębienie wiedzy teologicznej i duszpasterskiej kapłanów. Zorganizowano regularne kursy i szkolenia, które miały na celu nie tylko przypomnienie podstawowych prawd wiary, ale także wprowadzenie bardziej zaawansowanych tematów teologicznych oraz praktycznych aspektów duszpasterstwa. W ramach tych działań zwracano szczególną uwagę na przygotowanie duchownych do efektywnego nauczania katechizmu oraz pracy z wiernymi. Inicjatywy te, kierowane przez biskupa Zarembę, przyczyniły się do podniesienia poziomu wiedzy duszpasterzy oraz umocnienia ich zaangażowania w misję ewangelizacyjną diecezji włocławskiej.

2.2.1 Formacja alumnów seminarium duchownego

2.2.1.1 Formacja duchowa

W drugiej połowie XX wieku, kiedy Kościół powszechny przez obrady i postanowienia Soboru Watykańskiego II odpowiadał na wyzwania czasów oraz podjął reformy, mające na celu głoszenie niezmiennej Chrystusowej nauki w zmieniających się warunkach, biskup Jan Zaremba za jeden z priorytetów w zarządzanej przez siebie diecezji włocławskiej uznał formację kapłanów. Proces ten był kompleksowy, obejmując rozwój duchowy, jak i intelektualny oraz praktyczny przyszłych duchownych. Formacja ta odbywała się na kilku poziomach. Podstawowym była formacja duchowa. Była ona centralnym elementem kształcenia w seminarium włocławskim. Seminarzyści uczestniczyli codziennie w Eucharystii, która była fundamentem ich duchowego życia. Modlitwy liturgiczne, odmawiane wspólnie także przez alumnów niższych

roczników, którzy nie mieli jeszcze obowiązku odmawiania brewiarza, takie jak Jutrznia i Nieszpory, były stałymi punktami dnia. Ponadto, każdy seminarzysta miał obowiązek regularnego przystępowania do spowiedzi, jak też do korzystania z kierownictwa duchowego, co miało na celu pogłębianie ich relacji z Bogiem i kształtowanie sumienia, a jednocześnie przygotowywało do późniejszego życia w kapłaństwie.

Rekolekcje i dni skupienia organizowane były kilka razy w roku, dając przyszłym kapłanom możliwość zatrzymania się i refleksji nad swoim powołaniem oraz nad głębszym zrozumieniem swojej misji. Biskup Zaremba osobiście angażował się w te wydarzenia, często prowadząc konferencje lub głosząc homilie, które miały inspirować do życia zgodnego z Ewangelią.

2.2.1.2 Formacja intelektualna

Pod względem intelektualnym, seminarium wrocławskie oferowało bogaty i wszechstronny program nauczania. Obejmował on studia z teologii dogmatycznej, moralnej, pastoralnej, biblijnej oraz historii Kościoła. Szczególną uwagę poświęcano filozofii, która stanowiła podstawę do zrozumienia bardziej zaawansowanych zagadnień teologicznych. Program studiów zawierał również zajęcia z prawa kanonicznego, które były niezbędne do sprawnego zarządzania parafią i prowadzenia działalności duszpasterskiej zgodnie z przepisami Kościoła. Ważnym działem studiów była katechetyka, przygotowująca do podjęcia istotnej części pracy przyszłych kapłanów, jaką jest prowadzenie lekcji religii w szkołach podstawowych i średnich.

Znaczącą część programu stanowiły języki klasyczne, łacina i greka, które były nie tylko narzędziami do studiowania tekstów źródłowych, ale także ważnym elementem kultury katolickiej. Wprowadzenie do języków nowożytnych (francuski, angielski, niemiecki) przygotowywało seminarzystów do ewentualnych kontaktów międzynarodowych i studiowania literatury teologicznej dostępnej w tych językach.

2.2.1.3 Formacja pastoralna

Równie ważnym elementem przygotowania przyszłych kapłanów była formacja pastoralna. Seminarzyści odbywali regularne praktyki duszpasterskie: były to odwiedziny w szpitalach, domach opieki i innych instytucjach społecznych, a także roczne zaangażowanie w pracę duszpasterską w parafii (diakoni) przez głoszenie kazań i udział w liturgii. Praktyki te pozwalały im poznać potrzeby duchowe i materialne społeczności i nauczyć mądrego odpowiadania na nie. Wprowadzały w wiedzę o sposobie zarządzania parafią, co obejmuje zarówno skuteczną komunikację z wiernymi, jak i administrowanie materialną stroną wspólnoty. Zapewniały kontakt z codziennym życiem wiernych w różnych środowiskach: w mieście i na wsi, wśród młodzieży, dzieci i starszych.

Szczególny nacisk kładziono na rozwijanie umiejętności homiletycznych. Seminarzyści uczyli się nie tylko teorii, ale także praktyki głoszenia kazań, co było ćwiczone podczas regularnych zajęć, a oceniane przez wykładowców oraz współbraci. Dzięki temu przyszli kapłani byli dobrze przygotowani do pełnienia funkcji kaznodziejskich i mogli skutecznie przekazywać nauki Kościoła swoim parafianom.

Studia z zakresu katechetyki także obejmowały część praktyczną, czyli prowadzenie lekcji w szkołach, które były prowadzone w obecności wizytatora lub wykładowcy. Zajęcia te są przydatne dla poznania różnorodnych sposobów prowadzenia zajęć w zależności od wieku i poziomu uczniów, co ma pozwolić na późniejsze ich wdrażanie i efektywne nauczanie.

2.2.1.4 Kadra wykładowców

Kadra wykładowców w seminarium była starannie dobrana przez biskupa Zarembę. To zarówno duchowni, jak i świeccy specjaliści, którzy byli nie tylko ekspertami w swoich dziedzinach, ale także wzorami życia chrześcijańskiego. Wykładowcy ci prowadzili zajęcia akademickie, a ponadto byli dostępni dla seminarzystów jako doradcy i przewodnicy duchowi.

Formacja alumnów za czasów biskupa Jana Zaremby w diecezji włocławskiej była złożonym i starannie zaplanowanym procesem, który obejmował rozwój duchowy, intelektualny i pastoralny. Dzięki temu przyszli kapłani byli dobrze przygotowani do pełnienia swojej posługi w parafiach, skutecznie odpowiadając na potrzeby duchowe i materialne wiernych. Reformy oraz inicjatywy biskupa Zaremby przyczyniły się do podniesienia poziomu edukacji i formacji kapłanów, co miało długotrwały wpływ na jakość duszpasterstwa w diecezji włocławskiej²⁷.

2.2.2 Formacja permanentna kapłanów

Po zakończeniu formacji seminaryjnej, kapłani w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaremby kontynuowali swoje przygotowanie do posługi poprzez szereg inicjatyw i programów mających na celu dalszy rozwój duchowy, intelektualny i pastoralny. Biskup Zaremba, zdając sobie sprawę z wyzwań stojących przed nowo wyświęconymi kapłanami, stworzył system wsparcia, który umożliwiał im płynne przejście z życia seminaryjnego do pełnienia obowiązków duszpasterskich. Przede wszystkim troszczył się o sferę duchową młodych duszpasterzy; uważał, że niezwykle ważna jest dla nich opieka mentorska i kierownictwo duchowe.

Jednym z najważniejszych elementów formacji kapłanów po seminarium była właśnie opieka, którą dziś możemy nazwać mentorską. Nowo wyświęceni księża otrzymywali doświadczonych proboszczów jako swoich mentorów, którzy pomagali im w pierwszych latach posługi. Mentorzy ci, będący doświadczonymi proboszczami, dzielili się swoim doświadczeniem, udzielali rad oraz wspierali młodych kapłanów w trudnych sytuacjach pastoralnych. Dzięki temu młodzi księża mieli stały dostęp do wsparcia i mogli uczyć się praktycznych aspektów zarządzania parafią oraz duszpasterstwa.

Drugą, niezwykle istotną sprawą było kierownictwo duchowe. Odgrywało ono kluczową rolę w dalszej formacji młodych kapłanów. Regularne spotkania

²⁷ AKDWł, teczka Seminarium Duchowne, Statut Wyższego Seminarium Duchownego; Sprawozdania.

z doświadczonymi duchownymi pomagały im w rozwijaniu życia modlitewnego i duchowego. Zadaniem Kierowników duchowych była także pomoc w radzeniu sobie z wyzwaniami osobistymi i zawodowymi, co było niezbędne do utrzymania wysokiego poziomu życia duchowego i moralnego.

Ponadto kapłani mieli dbać również o sferę naukową. Zaproszeni byli do kontynuowania edukacji. Biskup Zaremba kładł duży nacisk na poszerzanie zdobytej wiedzy teologicznej i pastoralnej. Diecezja organizowała regularne kursy i seminaria, które miały na celu pogłębienie wiedzy teologicznej oraz rozwijanie umiejętności praktycznych. Były to zarówno krótkoterminowe szkolenia, dłuższe kursy prowadzone przez specjalistów z różnych dziedzin teologii, prawa kanonicznego, psychologii pastoralnej oraz zarządzania parafią. Kapłani byli również zachęceni do uczestnictwa w studiach podyplomowych i doktoranckich na uczelniach teologicznych w Polsce i za granicą. Biskup Zaremba wspierał ich starania o dalsze kształcenie, ułatwiając dostęp do stypendiów oraz zapewniając wsparcie finansowe. Kontynuacja edukacji była kluczowa, aby kapłani byli dobrze przygotowani do odpowiadania na współczesne wyzwania pastoralne.

Zadania formacyjne były spełniane także przez zjazdy i spotkania kapłańskie. Biskup Zaremba organizował coroczne zjazdy kapłanów, które były okazją do wspólnej modlitwy, wymiany doświadczeń, omówienia bieżących problemów i wyzwań. Spotkania te były także okazją do budowania wspólnoty kapłańskiej oraz wzajemnego wsparcia. Podczas zjazdów kapłani uczestniczyli w konferencjach i warsztatach prowadzonych przez ekspertów z różnych dziedzin. Tematyka spotkań była zróżnicowana i obejmowała kwestie teologiczne, jak i praktyczne aspekty duszpasterstwa, takie jak zarządzanie parafią, praca z młodzieżą, katecheza parafialna (także dorosłych) oraz działalność charytatywna²⁸.

Formacja kapłanów po zakończeniu seminarium za czasów biskupa Jana Zaremby w diecezji włocławskiej była dobrze zorganizowana i wszechstronna.

²⁸ Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, Statuty 278-319.

Dzięki opiece mentorskiej, kontynuacji edukacji, regularnym zjazdom oraz wsparciu psychologicznemu, kapłani byli dobrze przygotowani do pełnienia swojej posługi. System wsparcia stworzony przez biskupa Zarembę pozwalał młodemu duchownym na płynne przejście z życia seminaryjnego do aktywnej posługi duszpasterskiej, zapewniając im niezbędne narzędzia i wsparcie w ich codziennej pracy.

2.3. Katechizacja świeckich

Za czasów biskupa Jana Zaremby, katechizacja świeckich stała się jednym z priorytetowych zadań Kościoła lokalnego. Biskup Zaremba, zdając sobie sprawę z kluczowej roli, jaką odgrywają katolicy świeccy w życiu parafialnym i społecznym, zainicjował szereg działań mających na celu pogłębienie ich formacji religijnej i duchowej. W kontekście dynamicznych zmian społecznych i kulturowych drugiej połowy XX wieku, potrzeba solidnego przygotowania wiernych do świadomego i aktywnego uczestnictwa w życiu Kościoła była szczególnie paląca. Biskup Zaremba wprowadził kompleksowy program katechetyczny, który obejmował dzieci, młodzież i dorosłych. Podkreślał znaczenie edukacji religijnej na wszystkich etapach życia, wierząc, że jedynie dobrze wykształcona wspólnota wiernych jest w stanie skutecznie sprostać wyzwaniom współczesnego świata. W ramach tych działań, biskup Zaremba kładł duży nacisk na szkolenie księży i świeckich, rozwijanie nowych metod nauczania oraz wykorzystywanie współczesnych środków przekazu.

Wprowadzanie nowych inicjatyw katechetycznych wiązało się z wieloma wyzwaniami, ale dzięki zaangażowaniu biskupa Zaremby i współpracujących z nim duchownych i świeckich liderów, diecezja włocławska stała się przykładem skutecznego wdrażania programów katechetycznych. W niniejszym opracowaniu zostaną omówione kluczowe aspekty i strategie katechizacji

świeckich w diecezji wrocławskiej za czasów biskupa Jana Zaremby, które przyczyniły się do pogłębienia życia religijnego i wspólnotowego wiernych²⁹.

2.3.1. Instytut Wyższej Kultury Religijnej

Za czasów biskupa Jana Zaremby, diecezja wrocławska doświadczyła dynamicznego rozwoju w zakresie edukacji religijnej, co znalazło swoje odzwierciedlenie w działalności Instytutu Wyższej Kultury Religijnej. Instytut, powołany do życia w celu pogłębiania formacji teologicznej i kulturalnej świeckich, stał się jednym z kluczowych ośrodków edukacyjnych w diecezji. Jego powstanie było odpowiedzią na rosnącą potrzebę kształcenia religijnego na wyższym poziomie oraz na konieczność przygotowania liderów świeckich do pełnienia różnorodnych ról w życiu Kościoła i społeczeństwa. Głównym celem Instytutu Wyższej Kultury Religijnej było zapewnienie wszechstronnej formacji intelektualnej i duchowej, która umożliwiałaby świeckim głębsze zrozumienie wiary oraz przygotowanie do aktywnego udziału w życiu Kościoła. Biskup Zaremba, będąc orędownikiem edukacji religijnej, widział w Instytucie narzędzie do kształcenia świeckich liderów, którzy mogliby wspierać duchowieństwo w misji duszpasterskiej oraz pełnić różnorodne funkcje w społecznościach parafialnych i poza nimi.

Instytut stawiał sobie za zadanie rozwijanie kultury religijnej wiernych świeckich poprzez organizację wykładów, seminariów, warsztatów oraz innych form edukacji, które obejmowały szeroki zakres tematyczny. W programie nauczania znajdowały się kursy z teologii, filozofii, historii Kościoła, biblistyki, liturgiki, a także zajęcia z zakresu nauk społecznych i humanistycznych, które miały na celu poszerzanie wiedzy świeckich na temat chrześcijańskiej wizji człowieka i społeczeństwa.

Program edukacyjny Instytutu Wyższej Kultury Religijnej był starannie opracowany, aby odpowiadać na potrzeby zarówno osób już zaangażowanych

²⁹ AKDWł, teczka: Rada Duszpasterska, Statut Rady Duszpasterskiej, 22.01.1971; J. Zaręba, *Dekret ustanawiający Studium Teologiczno-Pastoralne*, 9.08.1975, KDWł 59(1976), nr 11-12, s. 278.

w działalność Kościoła, jak i tych, którzy dopiero zaczynali swoją formację. Kursy były prowadzone przez wykwalifikowanych wykładowców, w tym zarówno duchownych, jak i świeckich specjalistów z różnych dziedzin. Wykładowcy ci nie tylko przekazywali wiedzę teoretyczną, ale także dzielili się swoim doświadczeniem pastoralnym i zawodowym, co wzbogacało proces edukacyjny.

W ramach Instytutu organizowano także cykle wykładów otwartych, które były dostępne dla szerokiej publiczności. Tematyka tych wykładów obejmowała aktualne zagadnienia teologiczne, społeczne i kulturalne, co przyciągało liczne grono słuchaczy i pozwalało na integrację różnych środowisk wokół wartości chrześcijańskich.

Instytut Wyższej Kultury Religijnej odegrał kluczową rolę w diecezji włocławskiej, stanowiąc ważny element strategii duszpasterskiej biskupa Zaremby. Poprzez swoje działania Instytut przyczyniał się do podniesienia poziomu wiedzy religijnej i kultury duchowej wśród świeckich, co z kolei wpływało na aktywizację parafii i wspólnot lokalnych. Uczestnicy tych wykładów i kursów zdobytą wiedzę i umiejętności mogli bowiem wykorzystywać w codziennym życiu osobistym, a także w działalności społecznej i charytatywnej.

Biskup Zaremba kładł duży nacisk na współpracę między Instytutem a innymi instytucjami edukacyjnymi i kulturalnymi, co umożliwiało wymianę doświadczeń i poszerzanie horyzontów zarówno wykładowców, jak i słuchaczy. Dzięki temu Instytut stawał się nie tylko ośrodkiem edukacyjnym, ale także miejscem dialogu i współpracy różnych środowisk. Działalność Instytutu Wyższej Kultury Religijnej miała długotrwały wpływ na społeczność diecezji włocławskiej. Absolwenci Instytutu, wyposażeni w solidne podstawy teologiczne i humanistyczne, odgrywali znaczącą rolę w życiu parafialnym, prowadząc grupy modlitewne, organizując katechezy, a także często angażując się w działalność charytatywną i edukacyjną. Ich zaangażowanie przyczyniało się do ożywienia życia religijnego i kulturalnego w diecezji, a także do umacniania więzi wewnątrz wspólnot parafialnych.

Instytut Wyższej Kultury Religijnej za czasów biskupa Jana Zaremby był istotnym elementem strategii edukacyjnej i duszpasterskiej diecezji. Dzięki wszechstronnemu programowi i zaangażowaniu w rozwój świeckich liderów, przyczynił się do pogłębienia życia kulturalnego i religijnego w diecezji, wspierając misję Kościoła w zmieniającym się świecie³⁰.

2.3.2. Studium Życia Rodzinnego

Za czasów księdza biskupa Jana Zaremby, diecezja włocławska przeżywała okres intensywnych przemian społecznych i kulturowych. Był to okres zmian posoborowych w całym Kościele, a w Polsce jednocześnie okres głębokiego komunizmu. W odpowiedzi na te zmiany oraz rosnące wyzwania stojące przed rodzinami, biskup Zaremba zainicjował szereg działań mających na celu wsparcie rodziny jako podstawowej komórki społecznej i kościelnej. Kluczowym przedsięwzięciem było powołanie w 1979 roku dwuletniego Studium Życia Rodzinnego, instytucji, która miała na celu pogłębianie umiejętności i wiedzy na temat życia małżeńskiego i rodzinnego oraz wspieranie rodzin w ich codziennych trudach i radościach. Na dyrektora tego Studium został powołany ks. Antoni Poniński, diecezjalny duszpasterz służby zdrowia. Studium Życia Rodzinnego zostało założone jako odpowiedź na potrzeby współczesnych rodzin, które powszechnie zmagaly się z różnorodnymi problemami społecznymi, ekonomicznymi i moralnymi. Głównym celem instytucji było dostarczanie małżonkom oraz osobom przygotowującym się do małżeństwa wiedzy i narzędzi niezbędnych do budowania trwałych i szczęśliwych relacji rodzinnych. Biskup Zaremba podkreślał, że rodzina jest fundamentem społeczeństwa i Kościoła, dlatego jej wsparcie i rozwój były priorytetem duszpasterskim. Misją Studium było nie tylko edukowanie, ale również tworzenie przestrzeni wsparcia duchowego, do wymiany doświadczeń, refleksji. Programy i kursy organizowane przez Studium były skierowane do różnych grup odbiorców: młodzieży, narzeczonych, młodszych oraz

³⁰ J. Zaremba, *Statut Instytutu Wyższej Kultury Religijnej we Włocławku*, 31.10. 1983, KDWł, 66(1983), s. 205.

doświadczonych małżonków i rodziców. Ich celem było wypracowanie holistycznego podejścia do życia rodzinnego, uwzględniającego w równej mierze aspekty duchowe, jak i praktyczne. Programy oferowane przez Studium Życia Rodzinnego były różnorodne i dostosowane do potrzeb uczestników. Wśród nich wyróżnić można kilka form. Były to:

Kursy Przedmałżeńskie: zajęcia dla narzeczonych, które przygotowywały ich do życia małżeńskiego. Kursy te obejmowały zagadnienia związane z teologią małżeństwa, komunikacją, rozwiązywaniem konfliktów, a także aspekty praktyczne, takie jak planowanie rodziny i zarządzanie budżetem domowym.

Warsztaty dla Małżonków były natomiast spotkaniami dla par, które miały na celu pogłębienie relacji małżeńskich, rozwijanie umiejętności komunikacyjnych oraz rozwiązywanie problemów. Warsztaty te były okazją do refleksji nad duchowym i emocjonalnym wymiarem małżeństwa oraz do wzmacniania więzi rodzinnych.

Szkoła Rodziców: Programy skierowane do rodziców, które oferowały wsparcie w wychowywaniu dzieci oraz radzeniu sobie z wyzwaniami rodzicielskimi. Zajęcia obejmowały tematykę rozwoju dziecka, komunikacji w rodzinie, a także duchowego i moralnego wychowania dzieci.

Rekolekcje Rodzinne: Organizowane regularnie rekolekcje i dni skupienia, które dawały rodzinom możliwość wspólnego przeżywania chwil modlitwy, refleksji i integracji. Rekolekcje te były prowadzone przez doświadczonych duchownych i świeckich specjalistów.

Kadra Studium Życia Rodzinnego składała się z wykwalifikowanych specjalistów, w tym teologów, pedagogów oraz doświadczonych małżonków, którzy dzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem. Biskup Zaręba dużą wagę przywiązywał do wysokiego poziomu merytorycznego i duchowego prowadzonych zajęć, dlatego do współpracy zapraszał osoby o uznanym autorytecie i doświadczeniu; byli to na przykład dr Wanda Półtawska, prof. Włodzimierz Fijałkowski, diecezjalna instruktorka poradnictwa rodzinnego

dr Benedykta Perzanowska, a także Bronisław Leszczyński, syn bohaterskiej „położnej z Oświęcimia”, Stanisławy.

Wykładowcy nie tylko przekazywali wiedzę teoretyczną, ale również angażowali uczestników w aktywne formy nauki, takie jak warsztaty, dyskusje, prace w grupach oraz indywidualne konsultacje. Dzięki temu uczestnicy mieli możliwość zarówno zdobywania wiedzy, jak i rozwijania praktycznych umiejętności oraz nawiązywania wartościowych relacji z innymi rodzinami.

Studium Życia Rodzinnego ściśle współpracowało z parafiami diecezji włocławskiej oraz innymi instytucjami kościelnymi i świeckimi. Parafie były kluczowym partnerem w organizacji i promowaniu programów studium. Księża proboszczowie zachęcali wiernych do udziału w kursach i warsztatach, a także udostępniali przestrzeń na spotkania i rekolekcje. Studium nawiązało także współpracę z kilkoma ośrodkami akademickimi oraz organizacjami pozarządowymi, co umożliwiało wymianę doświadczeń. Ważne było także pozyskiwanie dodatkowych środków na rozwijanie działalności. Dzięki tym partnerstwom, Studium mogło korzystać z szerokiego spektrum wiedzy i zewnętrznych zasobów, co przyczyniało się do podnoszenia jakości oferowanych programów. Niebagatelną korzyścią z istnienia Studium było przygotowanie do pracy w parafialnych poradniach rodzinnych grupy osób przeszkolonych pod tym kątem.

Działalność Studium Życia Rodzinnego miała znaczący wpływ na społeczność diecezji włocławskiej. Uczestnicy kursów i warsztatów zdobywali nie tylko wiedzę, ale także umiejętności, które pomagały im w budowaniu zdrowych i szczęśliwych rodzin. Wielu z nich aktywnie włączało się w życie parafialne, prowadząc grupy wsparcia, organizując katechezy dla rodziców oraz angażując się w działalność charytatywną.

Studium przyczyniło się także do ożywienia życia duchowego w diecezji, promując wartości chrześcijańskie i umacniając więzi wspólnotowe. Dzięki rekolekcjom i dniom skupienia, rodziny mogły doświadczać głębokich przeżyć duchowych, które umacniały ich wiarę i poczucie wspólnoty.

Studium Życia Rodzinnego za czasów księdza biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej było ważnym elementem strategii duszpasterskiej, mającej na celu wsparcie i rozwój rodzin. Dzięki różnorodnym programom edukacyjnym, warsztatom i rekolekcjom, Studium przyczyniło się do pogłębienia wiedzy i umiejętności w zakresie życia małżeńskiego i rodzinnego oraz do duchowego rozwoju małżonków. Inicjatywy biskupa Zaremby wzmocniły pozycję rodzin w Kościele i społeczeństwie, promując wartości chrześcijańskie oraz tworząc przestrzeń do duchowego i emocjonalnego wzrostu. Działalność Studium była świadectwem troski Kościoła o rodziny oraz dowodem na to, jak ważne jest wsparcie duchowe i edukacyjne w tak ważnym obszarze życia wiernych świeckich, jakim jest budowanie trwałych, szczęśliwych relacji rodzinnych. Można powiedzieć, że powołanie Studium było wyrazem autentycznej troski biskupa Zaręby o to, by rodziny stawały się naprawdę tym, czym powinny być: Kościołami domowymi.

3. Troska o rodzinę

Rodzina od zawsze stanowiła fundament społeczeństwa i Kościoła, będąc miejscem, w którym kształtują się wartości, przekazywana jest wiara, formowane są postawy moralne. Za czasów biskupa Jana Zaręby, który pełnił swoją posługę w diecezji włocławskiej w drugiej połowie XX wieku, troska o rodzinę nabrała szczególnego znaczenia. Biskup Zaręba, dostrzegając dynamiczne przemiany społeczne, kulturowe i ekonomiczne, które wpływały na życie rodzinne, uczynił wsparcie rodzin jednym z priorytetów swojej działalności duszpasterskiej. W okresie intensywnych przemian, wywołanych postępującą urbanizacją, związaną z nią migracją ludności, zmieniającą się rolą kobiet oraz rosnącymi wyzwaniami ekonomicznymi, biskup Zaręba rozumiał, że stabilność i zdrowie rodziny są kluczowe zarówno dla przyszłości Kościoła, jak też całego społeczeństwa. Jego podejście do rodziny było głęboko zakorzenione w nauce społecznej Kościoła, która podkreśla nierozzerwalność małżeństwa, świętość życia rodzinnego oraz konieczność wsparcia duchowego i materialnego dla wszystkich jej członków. Było to szczególnie ważne pod panowaniem

komunizmu, dążącego do alienacji jednostek i zniszczenia wszelkiego życia wspólnotowego przez działania szczególnie wycelowanego w rodziny. Promowano postawy egoistyczne, zbrodnicze wręcz przepisy aborcyjne, próbowano przejąć władzę nad umysłowością i postawami głównie najmłodszego pokolenia: dzieci i młodzieży. Pod przewodnictwem biskupa Zaręby diecezja włocławska wdrożyła szereg inicjatyw i programów zogniskowanych na zadaniu umocnienia rodziny. Były to zarówno działania edukacyjne, jak i pastoralne, które miały na celu przygotowanie młodych ludzi do małżeństwa, wspieranie małżonków w ich codziennym życiu oraz pomoc rodzicom w wychowywaniu dzieci. Biskup Zaremba promował idee wzajemnego szacunku, miłości i odpowiedzialności w rodzinach, jednocześnie podkreślając znaczenie życia sakramentalnego i modlitwy rodzinnej.

W niniejszym tekście zostaną przedstawione główne działania biskupa Jana Zaręby w zakresie troski o rodzinę. Omówimy kluczowe inicjatywy, takie jak kursy przedmałżeńskie, warsztaty dla małżonków oraz programy wsparcia dla rodziców. Przyjrzymy się również, jakie efekty przyniosły te działania dla diecezji włocławskiej i jak wpłynęły na życie jej mieszkańców. Biskup Zaręba poprzez swoją duszpasterską wizję i zaangażowanie pozostawił trwałe dziedzictwo, które do dziś inspiruje i wspiera rodziny w ich dążeniu do budowania wspólnot opartych na wartościach chrześcijańskich.

3.1. Przygotowanie do małżeństwa

Za czasów biskupa Jana Zaręby, przygotowanie do małżeństwa w diecezji włocławskiej zostało zorganizowane w sposób systematyczny i wszechstronny. Zdając sobie sprawę z kluczowego znaczenia małżeństwa jako fundamentu rodziny i społeczeństwa, biskup Zaremba podjął szereg działań nakierowanych na odpowiednie przygotowanie narzeczonych do przyjęcia sakramentu małżeństwa. Jego inicjatywy miały na celu nie tylko teologiczne i duchowe, ale

również praktyczne przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego³¹. Jednym z głównych elementów przygotowania do małżeństwa były kursy przedmałżeńskie, które stanowiły obowiązkowy etap dla wszystkich par pragnących zawrzeć sakramentalny związek małżeński w Kościele katolickim. Kursy te były organizowane w parafiach oraz w specjalnie do tego przystosowanych ośrodkach diecezjalnych. Kursy przedmałżeńskie za czasów biskupa Zaręby były podzielone na kilka modułów tematycznych, które obejmowały:

- Teologię Małżeństwa: ten moduł skupiał się na teologicznym aspekcie małżeństwa, wyjaśniając jego sakramentalny charakter, znaczenie przysięgi małżeńskiej oraz rolę łaski Bożej w życiu małżonków. Narzeczeni byli zaznajamiani z nauczaniem Kościoła na temat nierozzerwalności małżeństwa, wierności oraz otwartości na życie.
- Duchowość Małżeńską: w tym module omawiano duchowy wymiar małżeństwa, podkreślając znaczenie wspólnej modlitwy, uczestnictwa w sakramentach oraz budowania relacji z Bogiem jako fundamentu zdrowego związku małżeńskiego. Prowadzone były także rekolekcje dla narzeczonych, które miały na celu pogłębienie ich duchowej więzi i refleksję nad powołaniem do małżeństwa.
- Komunikację i Relacje: kolejny moduł koncentrował się na rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych, które są kluczowe dla budowania trwałych i zdrowych relacji. Narzeczeni uczyli się technik aktywnego słuchania, rozwiązywania konfliktów oraz wyrażania uczuć i potrzeb w sposób konstruktywny. Były to zajęcia praktyczne, często prowadzone w formie warsztatów i ćwiczeń.
- Aspekty Psychologiczne i Emocjonalne: w ramach tego modułu omawiano kwestie związane z dynamiką relacji, zarządzaniem emocjami, radzeniem sobie ze stresem oraz budowaniem wzajemnego

³¹ Por. J.-Y. Naudet, *Que dit la Doctrine Sociale de l'Église sur la famille?*, Université Catholique de l'Ouest, <https://recherche.uco.fr/sites/default/files/fichiers/revues/revue-2085.pdf> (dostęp 22.05.2025).

zaufania. Narzeczeni mieli okazję zdobyć wiedzę na temat różnic psychologicznych między mężczyzną a kobietą oraz dowiedzieć się, jak te różnice mogą wpływać na życie małżeńskie.

- Przygotowanie do Rodzicielstwa: istotnym elementem kursów było także przygotowanie do roli rodzica. Omawiano kwestie związane z planowaniem rodziny, wychowaniem dzieci oraz odpowiedzialnym rodzicielstwem. Narzeczeni byli zaznajamiani z naturalnymi metodami planowania rodziny zgodnymi z prawem Bożym i nauką Kościoła.
- Aspekty Prawne i Ekonomiczne: ostatni moduł kursów obejmował podstawowe informacje na temat prawnych aspektów małżeństwa oraz zarządzania finansami w rodzinie. Prowadzący omawiali kwestie związane z odpowiedzialnością materialną, planowaniem budżetu oraz organizacją życia codziennego.

Kursy przedmałżeńskie były prowadzone przez doświadczonych duszpasterzy, teologów oraz małżeństwa, które dzieliły się swoim doświadczeniem. Biskup Zaręba dbał o to, aby wykładowcy byli odpowiednio przygotowani i kompetentni, co gwarantowało wysoki poziom merytoryczny i duchowy kursów. Ważnym elementem była także współpraca z parafiami, które odgrywały kluczową rolę w organizacji i promowaniu kursów wśród narzeczonych.

Kolejnym ważnym elementem były rekolekcje, które stanowiły integralną część przygotowania do małżeństwa. Organizowane były zarówno na poziomie diecezjalnym, jak i parafialnym, i miały na celu duchowe przygotowanie narzeczonych do zawarcia sakramentu małżeństwa. Rekolekcje te były okazją do wspólnej modlitwy, refleksji nad powołaniem małżeńskim oraz pogłębienia relacji z Bogiem i przyszłym małżonkiem. Rekolekcje najczęściej odbywały się w formie weekendowych wyjazdów, gdzie narzeczeni mogli skupić się na duchowym aspekcie przygotowań, z dala od codziennych obowiązków i zgiełku. Program rekolekcji obejmował Msze Święte, adoracje, konferencje tematyczne oraz indywidualne i grupowe spotkania z duszpasterzami.

W ramach przygotowania do małżeństwa możliwe też były konsultacje indywidualne. Umożliwiały narzeczoną rozmowę z duszpasterzem lub doradcą rodzinnym na temat ich relacji, obaw i oczekiwań związanych z małżeństwem. Konsultacje te były okazją do głębszego poznania się i otwartej rozmowy na temat przyszłości wspólnego życia.

Biskup Zaręba zdawał sobie sprawę, że przygotowanie do małżeństwa nie kończy się w momencie zawarcia sakramentu, dlatego diecezja włocławska oferowała również wsparcie dla młodych małżeństw po ślubie. Kierowano się w tej kwestii wskazaniem Soboru Watykańskiego II³². Organizowano spotkania dla nowożeńców, które miały na celu wspieranie ich w pierwszych latach małżeństwa, kiedy to często pojawiają się nowe wyzwania i trudności. Spotkania te były prowadzone przez doświadczonych małżonków oraz specjalistów, którzy dzielili się swoimi doświadczeniami i udzielali praktycznych rad dotyczących życia codziennego, komunikacji i rozwiązywania problemów.

Przygotowanie do małżeństwa za czasów biskupa Jana Zaremby miało znaczący wpływ na społeczność diecezjalną. Dzięki takiemu systematycznemu i wszechstronnemu podejściu, narzeczeni byli lepiej przygotowani do zawarcia sakramentu małżeństwa oraz do budowania trwałych i szczęśliwych relacji rodzinnych. Wysoki poziom merytoryczny i duchowy kursów oraz rekolekcji przyczynił się do umacniania więzi małżeńskich i rodzinnych w diecezji. Działania biskupa Zaremby w zakresie przygotowania do małżeństwa były wyrazem jego troski o rodzinę jako fundament Kościoła i społeczeństwa. Jego inicjatywy przyczyniły się do pogłębienia życia duchowego i moralnego narzeczonych, co miało długofalowe pozytywne skutki dla wspólnoty diecezjalnej.

Przygotowanie do małżeństwa za czasów biskupa Jana Zaremby w diecezji włocławskiej było kompleksowym procesem, który obejmował zarówno teologiczne, duchowe, jak i praktyczne aspekty życia małżeńskiego. Dzięki kursom przedmałżeńskim, rekolekcjom, konsultacjom indywidualnym

³² Por. La Famille selon Vatican II, <https://www.la-croix.com/Definitons/Lexique/Famille/La-famille-selon-Vatican-II> (dostęp 22.05.2025).

oraz wsparciu po ślubie, narzeczeni byli wszechstronnie przygotowani do zawarcia sakramentu małżeństwa i budowania trwałych, zdrowych relacji rodzinnych. Inicjatywy biskupa Zaremby stanowiły ważny element strategii duszpasterskiej diecezji, przyczyniając się do umacniania rodziny jako podstawowej komórki społecznej i kościelnej³³.

3.2. Troska o życie rodzinne i wychowanie młodzieży

W okresie, gdy Jan Zaręba pełnił posługę biskupa ordynariusza, diecezja włocławska przeżywała dynamiczne zmiany społeczne, ekonomiczne oraz kulturowe, które miały istotny wpływ na życie rodzinne i wychowanie młodzieży. Biskup Zaręba, zdając sobie sprawę z tych wyzwań, podjął szereg inicjatyw mających na celu wsparcie rodzin oraz kształtowanie wartości i postaw młodzieży. Jego działania były głęboko zakorzenione w nauczaniu Kościoła, miały na celu umocnienie rodziny jako podstawowej komórki społecznej oraz wsparcie młodzieży w jej duchowym i moralnym rozwoju.

Biskup Zaremba wprowadził różnorodne programy mające na celu wsparcie rodzin w diecezji włocławskiej. Kierował się przy tym dokumentami na ten temat, utworzonymi przez Konferencję Episkopatu Polski³⁴. Wyznacznikiem jego strategii była promocja wartości chrześcijańskich oraz stworzenie warunków do rozwoju duchowego i moralnego w rodzinach. Jednym z najważniejszych przedsięwzięć było szczegółowo opisane wyżej Studium Życia Rodzinnego, które oferowało szeroki zakres programów edukacyjnych i formacyjnych dla narzeczonych, małżonków i rodziców. Studium prowadziło kursy, warsztaty oraz rekolekcje, które miały na celu wsparcie rodzin w ich codziennych wyzwaniach oraz umacnianie więzi małżeńskich i rodzinnych.

³³ Por. Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, Statuty 370-384.

³⁴ Por. I Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwie rodzin z 12 II 1969 r., w: Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961-1970, red. T. Pieronek, t. I, Warszawa 1971, s. 264-275; II Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa z 12 III 1975 r., KDWł, 58 (1975) nr 5-6, s. 98-105.

Studium Życia Rodzinnego skupiało się na kilku kluczowych obszarach:

Edukacja Małżeńska i Rodzinna: Kursy i warsztaty dotyczące teologii małżeństwa, komunikacji małżeńskiej, rozwiązywania konfliktów oraz wychowania dzieci. Programy te były prowadzone przez doświadczonych teologów, psychologów oraz małżeństwa, które dzieliły się swoim doświadczeniem.

Wsparcie Duchowe: Organizowane rekolekcje i dni skupienia dla małżeństw i rodzin, które miały na celu pogłębienie ich relacji z Bogiem oraz umacnianie życia sakramentalnego. Biskup Zaremba kładł duży nacisk na modlitwę rodzinną i regularne uczestnictwo w Eucharystii jako fundament życia rodzinnego.

Konsultacje i Poradnictwo: Studium oferowało również indywidualne konsultacje i poradnictwo dla małżonków i rodziców, którzy potrzebowali wsparcia w trudnych sytuacjach życiowych. Specjaliści: psychologowie, ginekolodzy, prawnicy pomagali małżonkom w rozwiązywaniu problemów rodzinnych, małżeńskich oraz wychowawczych.

Biskup Zaręba promował także tworzenie Parafialnych Centrów Rodziny, które miały na celu wspieranie rodzin na poziomie lokalnym. Centra te organizowały spotkania formacyjne, grupy wsparcia oraz różnorodne inicjatywy mające na celu integrację rodzin w parafii. Były to miejsca, gdzie rodziny mogły znaleźć wsparcie duchowe, emocjonalne oraz praktyczne.

Kolejnym kluczowym priorytetem dla biskupa Zaręby było wychowanie młodzieży. Zdawał sobie sprawę, że to właśnie młodzież jest przyszłością Kościoła i społeczeństwa, dlatego zainicjował szereg programów mających na celu formację duchową, moralną i intelektualną młodych ludzi.

Katechizacja młodzieży była jednym z głównych elementów działalności duszpasterskiej. Biskup Zaremba wspierał rozwój katechezy parafialnej (katecheza w szkołach pojawiła się dopiero po podpisaniu i wejściu w życie konkordatu, w 1998 r.), kładąc nacisk na solidne przygotowanie katechetów oraz dostosowanie programów nauczania do potrzeb i wyzwań współczesnej młodzieży.

Programy katechetyczne obejmowały:

- Edukacja religijna: Systematyczne nauczanie zasad wiary, teologii oraz etyki chrześcijańskiej. Katechezy były prowadzone tylko w parafiach i w niepaństwowych szkołach katolickich, a ich celem było nie tylko przekazywanie wiedzy, ale również kształtowanie postaw moralnych i duchowych.
- Rekolekcje Młodzieżowe: Regularnie organizowane rekolekcje, które miały na celu pogłębienie życia duchowego młodzieży. Rekolekcje te były okazją do refleksji nad własnym życiem, modlitwy oraz spotkania z rówieśnikami dzielącymi podobne wartości.
- Spotkania Młodzieżowe: Organizowane na poziomie parafialnym, dekanalnym oraz diecezjalnym, spotkania młodzieżowe miały na celu integrację młodych ludzi, wymianę doświadczeń, wspólne przeżywanie wiary. Spotkania te często obejmowały msze święte, warsztaty tematyczne oraz różnorodne formy aktywności kulturalnej i sportowej.

Biskup Zaremba wspierał także aktywnie rozwój ruchów i stowarzyszeń młodzieżowych, które odgrywały ważną rolę w formacji młodych ludzi. W tym czasie w diecezji włocławskiej działały m.in. Ruch Światło-Życie, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży oraz harcerstwo katolickie. Te organizacje oferowały młodzieży możliwość uczestnictwa w różnorodnych programach formacyjnych, rekolekcjach, obozach letnich, akcjach charytatywnych. Dzięki temu młodzi ludzie mogli rozwijać swoje talenty, pogłębiać wiarę oraz kształtować postawy odpowiedzialności społecznej i zaangażowania w życie wspólnoty.

Biskup Zaręba przywiązywał dużą wagę do rozwoju szkolnictwa katolickiego w diecezji włocławskiej. Wspierał tworzenie i rozwój szkół katolickich, które oferowały wysokiej jakości edukację, opartą na wartościach chrześcijańskich. Szkoły te nie tylko przekazywały wiedzę, ale również kształtowały charakter i moralność młodzieży.

W programie nauczania szkół katolickich duży nacisk kładziono na przedmioty humanistyczne, etykę, a także na aktywne uczestnictwo w życiu

sakramentalnym i liturgicznym. Dzięki temu młodzież mogła rozwijać się w atmosferze sprzyjającej zarówno intelektualnemu, jak i duchowemu wzrostowi.

Biskup Zaremba zdawał sobie sprawę, że skuteczna formacja młodzieży wymaga współpracy z rodzinami. Dlatego diecezja włocławska podejmowała liczne inicjatywy mające na celu wspieranie rodziców w wychowaniu ich dzieci. W ramach Parafialnych Centrów Rodziny oraz Studium Życia Rodzinnego organizowano Szkoły Rodziców, które oferowały programy edukacyjne oraz warsztaty dla rodziców. Celem tych inicjatyw było dostarczenie rodzicom narzędzi i wiedzy niezbędnej do skutecznego wychowywania dzieci, radzenia sobie z problemami wychowawczymi oraz budowania silnych więzi rodzinnych.

Szkoły Rodziców obejmowały zajęcia dotyczące:

- Komunikacji w Rodzinie: Warsztaty na temat efektywnej komunikacji między rodzicami a dziećmi, technik rozwiązywania konfliktów oraz budowania wzajemnego zaufania.
- Wychowania Moralnego i Duchowego: Programy, które pomagały rodzicom w przekazywaniu wartości chrześcijańskich, kształtowaniu sumień oraz wspieraniu duchowego rozwoju dzieci.
- Wsparcia Emocjonalnego: Zajęcia dotyczące rozumienia dzieci i zaspokajania ich emocjonalnych potrzeb, a także radzenia sobie z trudnymi sytuacjami oraz budowania zdrowej samooceny.

Diecezja oferowała również poradnictwo rodzinne, które zapewniało wsparcie dla rodzin borykających się z różnorodnymi problemami. Posługujący w nim specjaliści w dziedzinie pedagogiki oraz duszpasterstwa rodzinnego pomagali rodzinom w rozwiązywaniu pojawiających się problemów, z którymi sami rodzice nie mogli sobie poradzić³⁵. Pracownicy parafialnych poradni rodzinnych szkolili narzeczonych i małżeństwa w zakresie planowania rodzicielstwa, czyli naturalnych metod rozpoznawania okresowej płodności

³⁵ AKDWł,teczka: Studium Życia Rodzinnego (bez sygnatury); *Studium Życia Rodzinnego rozpoczęło wykłady we Włocławku*, KDWł, 62(1979), s. 7.

małżeństw, co było szczególnie ważne w obliczu masowych praktyk aborcyjnych, usankcjonowanych przez władze państwowe ustawą z 1956 r.

4. Środki społecznego przekazu

W czasach sprawowania władzy w diecezji wrocławskiej przez biskupa Jana Zarębę, środki społecznego przekazu odgrywały istotną rolę w życiu diecezji, kształtując jej oblicze zarówno w wymiarze religijnym, jak też społecznym. Biskup Zaręba, rozumiejąc potencjał mediów w szerzeniu wartości chrześcijańskich oraz w budowaniu dialogu z otoczeniem, podejmował różnorodne działania mające na celu aktywne uczestnictwo Kościoła katolickiego w przestrzeni publicznej. W czasie rządów biskupa Zaręby wskazywał na to papież Paweł VI, m.in. w orędziu na VII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu z 1973 r., zatytułowanym *Środki społecznego przekazu oraz afirmacja i promocja wartości duchowych*³⁶. Wprowadzenie nowoczesnych form komunikacji medialnej, takich jak radio czy prasa, umożliwiło także diecezji wrocławskiej efektywne dotarcie do wiernych oraz szerokiego grona odbiorców spoza Kościoła. Biskup Zaręba korzystał z tych środków, aby nie tylko szerzyć naukę Kościoła i kierować duszpasterskie przesłanie do wiernych, ale także angażować się w debaty społeczne oraz w edukację na temat wartości chrześcijańskich i etycznych.

W kontekście dynamicznych zmian społecznych i kulturowych, jakie miały miejsce w Polsce w tamtych latach, środki masowego przekazu stały się nieodzownym narzędziem w budowaniu w społeczeństwie świadomości religijnej i moralnej. Działania biskupa Zaręby w zakresie wykorzystania mediów były odpowiedzią na te wyzwania, które miały na celu umocnienie roli Kościoła w życiu publicznym oraz wspieranie duchowego rozwoju diecezjan.

Zadaniem mediów kościelnych jest propagowanie wartości duchowych. Istnieją wartości duchowe, które są szczególnie związane z chrześcijaństwem:

³⁶ Por. W. Misztal, *Mass media i czerpanie z wartości duchowych w świetle orędzia Pawła VI na VII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (1973), „Analecta Cracoviensia”, 47 (2015), s. 41–58.

powołanie do bycia i faktyczne bycie dziećmi Bożymi dzięki Chrystusowi w Duchu Świętym; miłość do Boga i miłość do człowieka, przebaczenie i pojednanie, starania o pokój, wyjście do ludzi nieznających Chrystusa, troska o chorych i uciśnionych, głoszenie potrzebującym przynoszącej pociechę Ewangelii. Składają się one na pozytywną wartość chrześcijaństwa dla świata. Dzielenie się tymi wartościami ze wszystkimi ludźmi, z woli Bożej, jest ważną częścią powołania Kościoła.

Wprowadzenie środków społecznego przekazu za czasów biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej nie tylko modernizowało formy komunikacji wewnątrz Kościoła, ale także umożliwiło skuteczne dotarcie z przesłaniem ewangelicznym do coraz szerszego grona odbiorców, przyczyniając się tym samym do umocnienia wiary i moralności, co było z pożytkiem dla całego społeczeństwa. Istotną rolę w komunikacji zarówno wewnątrz Kościoła, jak i z szerokim społeczeństwem odgrywały pisemne środki przekazu. Biskup Zaręba, świadomy potencjału, jaki niosą za sobą druki i publikacje, wykorzystywał je do szerzenia nauczania kościelnego, budowania wspólnoty oraz umacniania wiary. Poniżej przedstawiam szczegółowy opis pisemnych środków przekazu używanych za jego czasów, czyli przede wszystkim gazet i czasopism diecezjalnych. Biskup Jan Zaręba wspierał i rozwijał istniejące oraz wprowadzał nowe publikacje, które pełniły rolę nie tylko informacyjną, ale także formacyjną i edukacyjną. Przykłady takich publikacji są następujące.

Wydawnictwem ciągłym był i pozostaje „Rocznik diecezji włocławskiej”, zawierający podstawowe dane o parafiach diecezji, ich obsadzie (i zmianach) oraz znajdujących się na jej terenie klasztorach i domach zakonnych. Wydawany był od 1931 r. jako kontynuacja publikowanych corocznie katalogów kleru diecezji³⁷.

„Kronika Diecezji Włocławskiej” wydawana jest jako organ kurii biskupiej. Oto szczegółowe informacje na temat tego czasopisma.

³⁷ Zob. „Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioecesis Vladislaviensis pro Anno Domini ...”.

W latach 1907-1926 wydawana była jako „Kronika dyecezyi kujawsko-kaliskiej”. Był to urzędowy periodyk diecezjalny, a jego łamy redaktorzy otwierali w pierwszej kolejności piszącym duchownym. Treść zamieszczanych tam artykułów dotyczyła problematyki kościelnej i społecznej. „Kronika” zawierała artykuły z zakresu zagadnień teologicznych, przy czym dominowała teologia pastoralna. Księża poruszali także kwestie dotyczące historii Kościoła, katechetyki i homiletyki. Znaleźć można było także reportaże z życia poszczególnych parafii oraz felietony publicystyczne, w których autorzy prezentowali aktualne poglądy w odniesieniu do świata polityki i kultury. Od roku 1927, w związku ze zmianą granic diecezji (1925 r.), ukazywała się jako „Kronika diecezji włocławskiej”, z podtytułem: „Czasopismo poświęcone sprawom diecezji”. Redaktorem był wówczas ks. Michał Morawski. W latach 1939-1945, czyli podczas okupacji niemieckiej, nastąpiła przerwa w jej wydawaniu. W pierwszym roku po wojnie wznowiono wydawanie „Kroniki”; jej ówczesnym redaktorem był do roku 1946 ks. Stefan Wyszyński. W tym też roku na jej łamach ukazały się formularze dwóch ankiet dotyczących strat poniesionych w czasie wojny i okupacji niemieckiej (jedna dla parafii, druga dla klasztorów i domów zakonnych), opracowanych przez ks. Stanisława Librowskiego³⁸, stanowiących nieocenione źródło danych o stratach wśród duchowieństwa i wojennych losach parafian, a także o stratach materialnych.

Kolejna przerwa w druku nastąpiła w latach 1950-1957. Przez dwa lata (do 1952) namiastką „Kroniki” były „Wiadomości Duszpasterskie”³⁹. Po przywróceniu jej wydawania, w czasie rządów biskupa Jana Zaręby pozostała pod pierwotnym tytułem⁴⁰.

„Kronika Diecezji Włocławskiej” jest miesięcznikiem wydawanym przez diecezję, którego celem jest dokumentowanie życia kościelnego, wydarzeń, postaci oraz inicjatyw duszpasterskich w diecezji. Jest to publikacja, która ma na

³⁸ Zob. „Kronika Diecezji Włocławskiej”, r. XL: 1946, s. 177.

³⁹ K. Rulka, „Wiadomości Duszpasterskie” – namiastka „Kroniki Diecezji Włocławskiej” w latach 1950–1952, KDWł, 85(2002), s. 281-286.

⁴⁰ Tytuł został zmieniony na „Miesięcznik diecezji włocławskiej. Kronika” przez bp. Wiesława Meringa w 2006 r.

celu nie tylko informowanie, ale także pełni dla diecezji ważną funkcję archiwalną i historyczną. „Kronika” zawiera artykuły naukowe dotyczące historii diecezji, biografie biskupów, kleryków, kapłanów oraz osób świeckich zasłużonych dla diecezji. Mieszczą się w niej również artykuły formacyjne: publikacje z zakresu teologii, moralności chrześcijańskiej, życia sakramentalnego oraz nauczania społecznego Kościoła. Jej zawartość dotyczącą bieżącego życia diecezji można podzielić na działy. Są to: 1) Relacje z wydarzeń kościelnych: Opisy i relacje z ważniejszych wydarzeń kościelnych, jak np. jubileusze parafialne, święcenia kapłańskie, wizyty duszpasterskie biskupa, uroczystości kościelne. 2) Przegląd życia parafialnego: Informacje dotyczące życia parafialnego, działalności duszpasterskiej oraz wydarzeń lokalnych na terenie diecezji. 3) Kościelna działalność charytatywna i społeczna: Informacje o działalności charytatywnej, inicjatywach duszpasterskich i społecznych podejmowanych przez diecezję i poszczególne parafie. 3) Wydarzenia kulturalne i edukacyjne: Relacje z wydarzeń kulturalnych, konferencji, spotkań edukacyjnych, które miały miejsce w diecezji. 4) Życie zakonne i kleryckie: Informacje o życiu zakonnym, kapłańskim i formacyjnym w diecezji, świadectwa powołaniowe. 5) Wywiady i reportaże: Rozmowy z osobami duchownymi, świeckimi zaangażowanymi w życie kościelne, relacje z misji zagranicznych, sprawozdania z działalności charytatywnej.

„Kronika Diecezji Włocławskiej” pełniła i pełni ważną rolę w budowaniu tożsamości diecezji, integrowaniu wiernych, promowaniu wartości chrześcijańskich wśród jej czytelników oraz edukowaniu na temat historii, tradycji i dziedzictwa kościelnego. Jest także cennym źródłem dla badaczy, którzy interesują się historią Kościoła katolickiego w regionie.

W latach 1970-1986, gdy posługę biskupa ordynariusza pełnił w diecezji włocławskiej biskup Jan Zaręba, „Kronika Diecezji Włocławskiej” była nie tylko źródłem informacji i formacji duchowej dla wiernych, ale także świadectwem historii, dziedzictwa oraz dynamicznego rozwoju Kościoła katolickiego w regionie. Dzięki nim diecezja miała możliwość skutecznego

komunikowania się z wiernymi, wspierania ich w życiu duchowym oraz budowania jedności i wspólnoty lokalnej.

Do organów prasowych diecezji włocławskiej, ukazujących się w czasach posoborowych, czyli po Soborze Watykańskim II, należał dwutygodnik „Ład Boży”. Był to czas intensywnych zmian w Kościele katolickim, które miały na celu odnowę duchową i pastoralną, a „Ład Boży” odegrał rolę w przedstawianiu i wyjaśnianiu tych zmian oraz w integracji życia religijnego i społecznego diecezji. Oto główne informacje na temat tego pisma:

„Ład Boży” został założony w 1945 roku jako tygodnik diecezjalny diecezji włocławskiej przez Stefana Wyszyńskiego, późniejszego prymasa Polski, jako odpowiedź na potrzebę komunikacji z wiernymi diecezji. Jak większość czasopism katolickich, decyzją władz komunistycznych w roku 1953 został wstrzymany. Dopiero w roku 1980 bp Jan Zaręba rozpoczął starania mające na celu przywrócenie jego działalności⁴¹. Wynegocjowano pozwolenie na wydawanie na razie dwutygodnika (dopóki nie zwiększy się produkcja papieru w Polsce), o objętości 8 stron, formatu A-4, w nakładzie 50 tys. egzemplarzy. Pozwolenie wydano ostatecznie 10 listopada 1981 r. Po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego zostało ono zawieszone. Ponownie (na wniosek biskupa włocławskiego z 13 stycznia 1982 r.) podjęto wydawanie go od dnia 24 lutego 1982 r.⁴², i od tej pory przez 15 lat ukazywał się jako czasopismo samodzielne. Pierwsze robocze spotkanie w sprawie „Ładu Bożego” odbyło się 29 marca 1982 r. w siedzibie Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Zaplanowano wtedy następujące działy w czasopiśmie: 1) artykuł wstępny, 2) z życia Kościoła w świecie, w Polsce i w diecezji włocławskiej, 3) dział biblijno-liturgiczny, 4) dział katechetyczny, 5) „Duszpasterz odpowiada”, 6) dział literacki, 7) kącik dla dzieci. Pierwszy numer wznowionego „Ładu Bożego” ukazał się z datą 30 maja 1982 r. i został życzliwie odnotowany w kilku gazetach

⁴¹ Zob. Pismo bp. Jana Zaręby do Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, 19 listopada 1980 r.

⁴² Zob. „Ład Boży” znów zaczął wychodzić, KDWł, 65(1982), s. 136; J. Zaręba, *Słowo pasterskie do czytelników i redakcji „Ładu Bożego*, KDWł, 65(1982), s. 123–124; toż pt. *Z pasterskim błogosławieństwem*, ŁB, 1982, nr 1(30 V), s. 3.

polских. Biskup Zaręba zapewniał w nim: „Gorącym moim pragnieniem jest, aby «Ład Boży» pełnił ofiarną i skuteczną posługę w głoszeniu prawdy, w kształtowaniu sumień ludzkich, w budowaniu pokoju społecznego opartego o prawo miłości, w zbliżaniu ludzi wzajemnie do siebie i do Boga”⁴³.

Główną misją dwutygodnika „Ład Boży” było szerzenie nauczania Kościoła, edukacja religijna, informowanie o życiu diecezji oraz kształtowanie postaw moralnych i religijnych wśród czytelników. Znaleźć w nim można było: 1) Artykuły formacyjne: Tygodnik zawierał artykuły dotyczące teologii, życia duchowego, moralności chrześcijańskiej oraz nauczania społecznego Kościoła. Publikacje te stawiały sobie za cel edukację czytelników i umacnianie ich w wierze. 2) Informacje z życia Kościoła: o działalności papieża i ważnych wydarzeniach Kościoła powszechnego, z powodu komunistycznej cenzury niedostępne w ówczesnych polskich mediach. 3) Informacje diecezjalne: Relacje z wydarzeń diecezjalnych, takich jak uroczystości kościelne, jubileusze parafialne, święcenia kapłańskie, wizyty duszpasterskie biskupa oraz inne istotne wydarzenia w życiu kościelnym diecezji. 4) Wydarzenia społeczne i kulturalne: Omówienia wydarzeń kulturalnych, spotkań edukacyjnych, konferencji oraz inicjatyw społecznych organizowanych przez Kościół katolicki. 5) Informacje z diecezji: Aktualne informacje o działalności parafialnej, aktywności grup duszpasterskich, wywiady z kapłanami i świeckimi zaangażowanymi w życie parafialne. 6) Komentarze, refleksje: Publicystyka, komentarze i refleksje dotyczące aktualnych wydarzeń społecznych i kościelnych, które miały znaczenie dla życia diecezji i wiernych.

„Ład Boży” pełnił ważną rolę w budowaniu wspólnoty diecezjalnej, integrowaniu wiernych oraz w komunikacji na temat nauczania i inicjatyw Kościoła katolickiego w diecezji włocławskiej. Był źródłem bieżących informacji i formacji duchowej dla katolików, wspierając ich w rozwoju życia religijnego i moralnego. Tygodnik służył jako narzędzie komunikacji, ale również dialogu, umożliwiając wymianę poglądów oraz głoszenie wartości

⁴³ J. Zaręba, *Słowo pasterskie do czytelników i redakcji „Ładu Bożego”*, KDWł, 65(1982), s. 123–124; toż pt. *Z pasterskim błogosławieństwem*, ŁB, 1982, nr 1(30 V), s. 3.

chrześcijańskich w szerokim spektrum społecznym. Był nieodzownym elementem życia religijnego i społecznego diecezji włocławskiej w latach prześladowań Kościoła przez władzę komunistyczną. Jego zadaniem było nie tylko informowanie, ale także kształtowanie i umacnianie wiary katolickiej wśród czytelników oraz wspieranie działalności duszpasterskiej i społecznej Kościoła. Dzięki „Ładowi Bożemu” diecezja miała możliwość skutecznego dotarcia do wiernych, integrowania wspólnoty kościelnej oraz promowania wartości chrześcijańskich w społeczeństwie⁴⁴.

Długą historię ma czasopismo naukowe „Ateneum Kapłańskie”, skierowane przede wszystkim do duchownych. Powstało w r. 1909 z inicjatywy ks. Idziego Radziszewskiego, profesora tutejszego seminarium, późniejszego pierwszego rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, i odgrywało kluczową rolę w życiu intelektualnym i duchowym Kościoła katolickiego, zwłaszcza w zakresie formacji kapłańskiej i stałego doskonalenia duchowieństwa. Od samych początków swego istnienia i działalności jest ściśle związane z włocławskim seminarium duchownym. Jego redaktorami byli i są obecnie profesorowie Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, a redaktorami naczelnymi kolejno: ks. Antoni Szymański (1909-1918), ks. Józef Kruszyński (1918), bł. ks. Henryk Kaczorowski (1925-1928), ks. Franciszek Korszyński (1928-1929), ks. Bolesław Kunka (1929-1932), ks. Stefan Wyszyński (1932-1939), ks. Stefan Biskupski (1946-1950), ks. Kazimierz Majdański (1957-1975), ks. Wincenty Dudek (1975-1978), ks. Jerzy Bagrowicz (1978-1997), ks. Wojciech Hanc (1997-2004), ks. Waldemar Karasiński (2004-2025), a od 2025 roku redaktorem naczelnym jest ks. Jan Przybyłowski. Zespół redaktorów stanowi Radę Wydawniczą pisma, które było i jest pismem prowadzącym żywe kontakty z różnymi ośrodkami myśli teologicznej w Polsce i za granicą. Dociera dziś do wszystkich niemal polskich uczelni teologicznych, a przede wszystkim do licznych seminariów duchownych w kraju i za granicą, do wielu osób duchownych i świeckich. Do tej pory ukazało się już prawie 700 zeszytów tego dwumiesięcznika, wydawanych w numeracji ciągłej.

⁴⁴ K Rulka, *Ład Boży w latach 1982-1997*, Studia Włocławskie 13(2011), s. 248-272.

Oto główne aspekty, jakie należy uwzględnić, analizując rolę tego czasopisma w czasach rządów biskupa Jana Zaręby:

1) Dostarczanie specjalistycznej wiedzy teologicznej: publikacje naukowe. „Ateneum Kapłańskie” pełniło funkcję forum, gdzie publikowane były artykuły naukowe, recenzje książek oraz różnorodne materiały dotyczące teologii, filozofii chrześcijańskiej, historii Kościoła i innych dziedzin związanych z życiem duchowym i pastoralnym. 2) Dostosowanie do potrzeb duszpasterzy: Czasopismo koncentrowało się na dostarczaniu wiedzy praktycznej i teoretycznej, która mogła być bezpośrednio wykorzystywana przez duchownych w codziennej pracy duszpasterskiej oraz w kontekście nauczania wiernych. Służył temu dział „Sprawy kościelne i duszpasterskie”. 3) Współpraca z uczelniami i seminarium: Czasopismo współpracowało z profesorami z innych uczelni, nie ograniczając się tylko do profesorów lokalnych oraz seminarium duchownego we Włocławku, z którym było związane od początku istnienia, umożliwiając wymianę wiedzy i doświadczeń między różnymi ośrodkami akademickimi oraz duszpasterskimi. 4) Utrzymywanie wysokich standardów merytorycznych: Czasopismo dbało o wysoką jakość publikacji, wspierając tym samym rozwój teologii i zwiększając poziom profesjonalizmu wśród duchowieństwa. 5) Kształcenie ciągle: „Ateneum Kapłańskie” służyło jako narzędzie wsparcia dla duchownych pragnących kontynuować swoje kształcenie, oferując dostęp do aktualnych osiągnięć teologii oraz umożliwiając refleksję nad wyzwaniami współczesnego świata w kontekście nauczania Kościoła. 6) Analiza wyzwań i problemów współczesności: Czasopismo podejmowało tematy dotyczące wyzwań moralnych, społecznych i kulturowych, stając się platformą do dyskusji nad rolą Kościoła w współczesnym społeczeństwie oraz do refleksji nad odpowiedziami duszpasterskimi. 7) Promowanie dialogu i jedności. Ekumenizm i dialog międzyreligijny: „Ateneum Kapłańskie” angażowało się również w promowanie ekumenizmu i dialogu międzyreligijnego, umożliwiając dzielenie się różnymi perspektywami teologicznymi oraz budowanie więzi między różnymi wyznaniem chrześcijańskimi i religiami. 8) Podtrzymywanie wartości chrześcijańskich: Poprzez artykuły dotyczące teologii moralnej,

duchowości oraz etyki, czasopismo wspierało duchownych w pogłębianiu ich życia duchowego i moralnego, umacniając w nich zrozumienie i praktykę nauczania Kościoła.

Każdy zeszyt „Ateneum Kapłańskiego”, a niekiedy dwa kolejne, poświęcano określonej zagadnieniu, rozpatrywanemu w artykułach kilku publicystów będących ekspertami w danej dziedzinie. Pozostałe artykuły, niezwiązane z tematem głównym, gromadzono w dziale „Studia i refleksje”. Ostatnim działem były recenzje, zamieszczane w „Przeglądzie bibliograficznym”. Ten układ pisma zachowany jest również obecnie.

„Ateneum Kapłańskie” jako czasopismo naukowe, skierowane przede wszystkim do duchownych, odegrało znaczącą rolę w życiu intelektualnym i duchowym Kościoła katolickiego. Dostarczało specjalistycznej wiedzy teologicznej, wspierało permanentne kształcenie duchownych, promowało dialog i jedność w Kościele oraz umacniało moralną i duchową formację kapłanów. Jego działalność miała istotny wpływ na rozwój teologii oraz propagowanie nauczania Kościoła w kontekście wyzwań współczesnego świata⁴⁵.

Podsumowanie

Rozdział powyższy dotyczący działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby w zakresie nauczania, przepowiadania słowa Bożego, katechizacji, troski o rodzinę oraz środków społecznego przekazu w diecezji włocławskiej, jest obszernym tematem, który obejmuje szeroki wachlarz inicjatyw i działań duszpasterskich podejmowanych przez tego biskupa. Przedstawiono w nim kluczowe aspekty tej części jego działalności.

Biskup Jan Zaręba kładł szczególny nacisk na przepowiadanie słowa Bożego jako centralny element misji duszpasterskiej Kościoła. Jego działalność w tym zakresie obejmowała: 1) Homilie i katechezy: Regularne wygłaszanie homilii podczas mszy świętych w katedrze i w parafiach diecezji oraz

⁴⁵ *Ateneum Kapłańskie 1909-2009*, red. K. Rulka, Włocławek 2009.

prowadzenie katechez dla wiernych, w których głosił i tłumaczył nauczanie Kościoła katolickiego, integrując je z codziennym życiem wiernych.

2) Organizacja i prowadzenie rekolekcji oraz spotkań formacyjnych, podczas których kapłani i wierni świeccy głosili nauki duchowe i moralne, wspierając innych w ich osobistej drodze wiary i rozwoju duchowym.

Pasterz diecezji włocławskiej bardzo dbał o właściwą katechizację wiernych, zwłaszcza młodzieży i dzieci, a także dorosłych przygotowujących się do przyjęcia sakramentów, aby umożliwić wszystkim prowadzenie dojrzałego życia chrześcijańskiego. Jego działania w tym zakresie obejmowały:

- 1) Programy katechetyczne: Tworzenie i wdrażanie programów katechetycznych dostosowanych do różnych grup wiekowych i sytuacji życiowych wiernych.
- 2) Formacja osób zajmujących się katechizacją: Inicjowanie i organizowanie dla nich szkoleń, aby umożliwić im skuteczne przekazywanie nauki Kościoła oraz wsparcie w ich osobistym rozwoju duchowym i wiedzy teologicznej.
- 3) Publikacje katechetyczne: Wspieranie publikacji książkowych i materiałów edukacyjnych służących katechizacji, które były dostępne dla parafii i szkół katolickich w diecezji.

Biskup Jan Zaręba angażował się w troskę o rodzinę jako fundamentalną jednostkę życia społecznego i Kościoła. Jego inicjatywy obejmowały:

- 1) Nauczanie moralne: Zapewnienie kształcenia i prowadzenie nauczania dotyczącego moralności chrześcijańskiej, rodziny oraz godności ludzkiej, aby wspierać rodziny w trudnościach życia codziennego.
- 2) Spotkania i konferencje: Organizowanie spotkań, konferencji i seminariów poświęconych tematyce rodziny, aby umożliwić wymianę doświadczeń i wsparcie w sprawach dotyczących życia rodzinnego.
- 3) Wsparcie duszpasterskie: Zapewnianie wsparcia duszpasterskiego dla małżeństw i rodzin w różnych sytuacjach życiowych, w tym w przypadku trudności, rozwodów czy chorób.

Biskup Zaręba rozumiał dobrze znaczenie środków społecznego przekazu jako narzędzia ewangelizacji i komunikacji z wiernymi. Jego działania w tym obszarze obejmowały: „Kronikę Diecezji Włocławskiej”, dwutygodnik „Ład Boży” oraz czasopismo „Ateneum Kapłańskie”.

Działalność prawodawcza Biskupa Jana Zaręby w zakresie nauczania, katechizacji, troski o rodzinę oraz środków społecznego przekazu była nieodzowną częścią jego pasterskiej misji w diecezji włocławskiej. Jego starania w tych obszarach miały na celu umacnianie wiary, wsparcie moralne oraz duchowe rozwoju wiernych, a także promowanie wartości chrześcijańskich w społeczeństwie. Jego działania były ukierunkowane na odpowiedź na współczesne wyzwania i potrzeby Kościoła i społeczności lokalnej, integrując nauczanie Kościoła z życiem codziennym wiernych.

Rozdział IV

DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA BISKUPA JANA ZARĘBY W ZAKRESIE ZARZĄDZANIA

Biskup Jan Zaręba, sprawujący swą posługę w drugiej połowie XX wieku w diecezji włocławskiej, nie tylko wyróżniał się głęboką troską duszpasterską, ale również odgrywał kluczową rolę jako administrator diecezjalny. Jego działalność w zakresie zarządzania była nieodzownym elementem realizacji misji Kościoła katolickiego w świecie współczesnym, geograficznie obejmującym centralną Polskę. Biskup Zaręba nieustannie dążył do doskonalenia struktur administracyjnych diecezji, adaptując je do potrzeb wiernych i do aktualnych wyzwań społecznych i kościelnych. W niniejszym rozdziale skupimy się na analizie działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby szczególnie w kontekście jego roli jako zarządcy diecezjalnego. Prześledzimy innowacje i reformy wprowadzone przez biskupa, które miały na celu skuteczniejsze zarządzanie dobrami materialnymi Kościoła oraz organizację życia duszpasterskiego. Ponadto, przyjmiemy perspektywę przywódczą biskupa Zaręby w kontekście adaptacji diecezjalnych struktur do nowych wyzwań, takich jak zmiany społeczne, postępy technologiczne oraz potrzeby duszpasterskie współczesnych wiernych. Kolejno prześledzimy normy stanowione dla całego duchowieństwa diecezji, a następnie zajmiemy się kwestiami szczegółowymi, w kolejności: sprawą reorganizacji dekanatów, tworzeniem nowych parafii, związanej z tym kwestii budownictwa sakralnego, wreszcie przepisami odnoszącymi się do poszczególnych funkcji sprawowanych przez grupy duchownych w hierarchicznej strukturze diecezji.

Analizując dokonania biskupa Jana Zaręby w zakresie zarządzania, dostrzeżemy zarówno jego duchową wizję Kościoła, jak i konkretną działalność, której celem było umacnianie struktur diecezjalnych i wspieranie

duszpasterskich wysiłków na rzecz lokalnej społeczności. Poprzez tę analizę zrozumiemy, w jaki sposób jego przywództwo wpłynęło na rozwój diecezji wrocławskiej oraz jakie były długofalowe konsekwencje jego działań dla lokalnego Kościoła i jego wiernych.

1. Normy wspólne dla całego duchowieństwa

Rządy biskupa Jana Zaręby (1970-1986) w diecezji wrocławskiej były okresem intensywnego rozwoju, zmian i dostosowywania struktur kościelnych do współczesnych potrzeb i warunków. W zakresie działań duszpasterskich oraz administracyjnych biskup Zaręba wprowadził szereg norm i zasad, które miały na celu zjednoczenie duchowieństwa, poprawę jakości posługi duszpasterskiej oraz wzmocnienie więzi między kapłanami a wiernymi. Poniżej przedstawione są kluczowe normy, które obowiązywały duchowieństwo diecezji wrocławskiej w tym okresie.

Jedną z podstawowych zmian wprowadzonych przez biskupa Zarębę była reorganizacja struktur administracyjnych diecezji. Zmiany te obejmowały reorganizację dekanatów w celu zmniejszenia liczby parafii w dekanatach, dla umożliwienia lepszego zarządzania i efektywniejszej koordynacji działań duszpasterskich w obrębie każdego dekanatu. Temu działaniu towarzyszyło tworzenie nowych parafii. Powstawanie nowych parafii w miastach, zwłaszcza na terenach szybko rozwijających się, potrzebne było dla efektywniejszego zaspokojenia potrzeb duchowych rosnącej liczby wiernych. W mniejszych ośrodkach biskup Zaręba widział konieczność zagęszczenia sieci parafialnej, co pozwalało na skrócenie drogi między wiernymi a kościołem parafialnym.

Duchowieństwo zobowiązane zostało do prowadzenia dokładnej dokumentacji parafialnej, co miało dokonywać się przez staranne prowadzenie ksiąg parafialnych, rejestrowanie wszystkich sakramentów (chrztu, pierwszej Komunii, bierzmowania, małżeństwa), pogrzebów, przesyłanie informacji do parafii chrztu wiernego o przyjęciu przez niego sakramentu bierzmowania, zawarcia małżeństwa, przyjęcia święceń diakonatu i kapłańskich lub złożenia

zakonnych ślubów wieczystych¹. Włodarz diecezji kładł też nacisk na prowadzenie kronik parafialnych, w których powinny być odnotowane ważne wydarzenia parafialne². Ponadto każda parafia musiała składać do kurii biskupiej roczne sprawozdania, które zawierały informacje na temat działalności duszpasterskiej, jak liczba parafian uczęszczających na niedzielą mszę, w tym także komunikujących, prowadzenie rekolekcji i misji, istnienie grup religijnych i bractw. Sprawozdania obejmowały także aspekty finansowe i gospodarcze oraz społeczne.

Biskup Zaręba kładł także duży nacisk na właściwe sprawowanie sakramentów. Kapłani byli zobowiązani do codziennego odprawiania Mszy świętej, a także do dbałości o godne i uroczyste jej sprawowanie³. Dbłość o kult Najświętszego Sakramentu dotyczył także możliwości adoracji oraz prowadzenia procesji eucharystycznych, a także posługę sakramentalną wobec chorych. Ten ostatni aspekt dotyczył także sakramentu pokuty i pojednania. Dla wiernych, którzy mogli przychodzić do kościoła, jako konieczne wskazano regularne sprawowanie tego sakramentu, z położeniem nacisku na ustanowienie stałych godzin spowiedzi, co było kluczowym elementem posługi duszpasterskiej⁴.

Jednym z priorytetów duszpasterskich była edukacja religijna dzieci, młodzieży i dorosłych. Obejmowała ona przede wszystkim katechezę parafialną. Kapłani byli zobowiązani do organizowania regularnych katechez na terenie parafii, zapewniając odpowiednie pomieszczenia na punkty katechetyczne oraz niezbędną kadrę, czyli katechetów świeckich tam, gdzie konieczność umożliwienia udziału wiernych (głównie dzieci i młodzieży) ze względu na ich liczbę przekraczała możliwości kleru parafialnego. Szczególną uwagę kładziono

¹ Zob. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie stosowania właściwej formy w pismach i aktach urzędowych*, KDWł, 53(1970), s. 19-20.

² Zob. *Zarządzenie w sprawie prowadzenia kroniki parafialnej*, KDWł, 62(1979), s. 235.

³ Zob. *Zarządzenie w sprawie stypendiów Mszy św. binowanych (19.03.1976)*, KDWł, 59(1976), s. 82-83.

⁴ Zob. *Zarządzenie w sprawie posługi kapłańskiej w konfesjonale (6.01.1977)*, KDWł, 60(1977), s. 30-31.

na przygotowanie do sakramentów: spowiedzi i Komunii (zwłaszcza dla dzieci przyjmujących je po raz pierwszy)⁵, bierzmowania (dla młodzieży)⁶.

Ożywieniu życia duchowego parafii służyć miały rekolekcje i misje parafialne. Organizacja rekolekcji i misji, prowadzonych przez wytrawnych głosicieli Słowa Bożego, a także zapraszanie konfratrów z dekanatu dla umożliwienia sprawowania sakramentu pokuty podczas tych wydarzeń, miało zapewnić zachęcenie większości parafian do udziału w nich, z korzyścią dla odnowienia ich relacji z Bogiem. Biskup Jan zarządzał również specjalne nabożeństwa z okazji ważnych dla całego Kościoła, by w ten sposób budować świadomość wiernych o jego powszechności⁷.

Niezbędnym warunkiem owocności posługi duszpasterskiej jest poziom życia osobistego tych, którzy ją świadczą. Dlatego biskup Zaręba wprowadził surowe normy dotyczące życia osobistego kapłanów.

Kapłani są zobowiązani do zachowania celibatu i życia w czystości, zgodnie z nauką Kościoła. Wskazanie to pochodzi już od soborów powszechnych z czwartego wieku, a w Kościele zachodnim obowiązuje ściśle od wieku jedenastego. Obowiązek bezżeństwa dla kapłanów i mnichów potwierdził z całą mocą Sobór Trydencki w 1563 roku⁸. Sobór Watykański II wskazał na potrzebę celibatu duchownych, a jako uzasadnienie podał: „aby łatwiej niepodzielnym sercem poświęć się Bogu”⁹. Papież Paweł VI potwierdził

⁵ Zob. *Zarządzenie w sprawie katechizacji parafialnej i I Komunii św. (19.04.1975)*, KDWł, 58(1975), s. 189-191.

⁶ Zob. także: *Zarządzenie w sprawie katechizacji dzieci w wieku przedszkolnym (6.08.1976)*, KDWł, 59(1976), s. 220; *Zarządzenie w sprawie nabywania pomocy katechetycznych dla parafii (2.04.1975)*, KDWł, 58(1975), s. 117.

⁷ Zob. np.: *Słowo biskupa ordynariusza z prośbą o modlitwę w intencji wyboru nowego papieża*, KDWł, 61(1978), s. 281; *Powiadomienie telegraficzne księży dziekanów o wyborze nowego papieża*, KDWł, 61(1978), s. 282; *Zarządzenie biskupa ordynariusza w sprawie zmarłego papieża Jana Pawła I*, KDWł, 61(1978), s. 197; *Słowo pasterskie biskupa ordynariusza do kapłanów i wiernych przed przyjazdem Ojca Świętego do Polski*, KDWł 62(1979), s. 256.

⁸ Kanon IX z 24 sesji soboru, 11 listopada 1563 r.

⁹ Zob. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, n. 42, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, 104-164.

dotychczasowe prawo Kościoła w zakresie celibatu duchownych i podał jego uzasadnienie: chrystologiczne, eklezjalne i eschatologiczne¹⁰.

Mając na względzie tę naukę Kościoła, biskup Jan przypominał swoim kapłanom, że mają prowadzić skromne i zgodne z nią życie, unikając wszelkich skandali oraz zachowań niegodnych. Pod tym ostatnim pojęciem rozumieć można nie tylko niewłaściwe kontakty i związki z kobietami, ale wszelkie zachowania mogące powodować zgorszenie pośród wiernych, jak nadużywanie alkoholu, chciwość, nieuczciwość, zaniedbanie stanu materialnego świątyni lub zabudowań kościelnych. Biskup podkreślał znaczenie i wartość osobistego życia duchowego kapłanów i rolę wspólnotowej modlitwy¹¹. Kapłani mieli obowiązek budowania pozytywnych i opartych na zaufaniu relacji z wiernymi. Duchowieństwo miało być ponadto dostępne dla wiernych¹², gotowe do udzielenia wsparcia duchowego, porad i pomocy w różnych sytuacjach życiowych. W relacjach z wiernymi kapłani mieli wykazywać się szacunkiem, empatią oraz troską o ich dobro duchowe i materialne.

Temu ostatniemu celowi służyły normy społeczne i charytatywne. Pod rządami biskupa Zareby rozwijała się działalność charytatywna. Głównym narzędziem wsparcia dla potrzebujących była Caritas diecezjalna, zaś duchowieństwo miało obowiązek angażowania się w jej działalność. Przy parafiach powstawały koła Caritas, angażujące do współpracy świeckich. Opiekunami tych kół byli miejscowi kapłani. Udział świeckich pozwalał na lepsze rozeznanie w zakresie konieczności wspierania ubogich oraz organizowania zbiórek i pomocy materialnej dla potrzebujących. Kapłani byli też zobowiązani do odwiedzania chorych. Duchowieństwo miało również aktywnie angażować się w życie społeczne: Kapłani mieli wspierać inicjatywy

¹⁰ Zob. Paweł VI, Encyklika o celibacie kapłańskim *Sacerdotalis caelibatus*, Rzym, 24 czerwca 1967 r., AAS 61 (1969) 226 - 227, 15.04.1969.

¹¹ Zob. *Wezwanie pasterskie do kapłanów w sprawie pielęgnowania wspólnej modlitwy*, KDWi, 59(1976), s. 281-283.

¹² Zob. *Zarządzenie w sprawie urlopów kapłanów pracujących w diecezji (25.01.1977)*, KDWi, 60(1977), s. 32-33.

edukacyjne i kulturalne, organizując wydarzenia, które wzmacniały wspólnotę parafialną.

W trudnych czasach rządów wrogich Kościołowi władz PRL-u kapłani mieli prowadzić umiejętny dialog z władzami, dbając przy tym o interesy Kościoła i wiernych, a jednocześnie unikać konfliktów, które mogłyby zaszkodzić wspólnocie.

W czasach rządów biskupa Jana Zaręby coraz większą rolę w życiu społecznym i religijnym odgrywały media. Duchowieństwo miało wspierać rozwój prasy katolickiej, zachęcając wiernych do jej czytania oraz informując ich o ważnych wydarzeniach diecezjalnych. Ponadto konferencje i regularne spotkania dla duchowieństwa miały na celu wymianę informacji, doświadczeń oraz wspólne planowanie działań duszpasterskich.

Normy wprowadzone przez biskupa Jana Zarębę miały na celu zjednoczenie duchowieństwa diecezji włocławskiej i dostosowanie struktur oraz działań duszpasterskich do zmieniających się potrzeb i warunków społeczno-politycznych. Surowe wymagania dotyczące życia osobistego, obowiązków duszpasterskich oraz zaangażowania społecznego miały na celu nie tylko wzmocnienie Kościoła, ale także budowanie silnej i zjednoczonej wspólnoty wiernych. Działania biskupa Zaręby pozostawiły trwały ślad w historii diecezji, kształtując jej rozwój na wiele lat po zakończeniu jego posługi¹³.

2. Reorganizacja dekanatów

Reorganizacja dekanatów w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby stanowi ważny etap w historii tej diecezji. Biskup Jan Zaręba, pełniący funkcję ordynariusza włocławskiego w latach 1969-1986, był nie tylko duchowym przywódcą, ale także inicjatorem wielu reform administracyjnych. Jego działania miały na celu usprawnienie funkcjonowania struktur kościelnych

¹³ J. Borucki, *Życie i karność kapłanów w świetle uchwał synodów diecezji włocławskiej*, w: *Sprawiedliwość, pokój i radość. Księga pamiątkowa ku czci Jego Ekscelencji Księdza Biskupa dr. Wiesława Alojzego Meringa z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. A. Niemira i in., Włocławek 2010, s. 177-185.

oraz lepsze dostosowanie ich do szybko zmieniających się wówczas realiów społecznych i pastoralnych.

Diecezja włocławska, mająca swoje korzenie w średniowieczu, wielokrotnie przechodziła różnorodne zmiany strukturalne. W XX wieku, szczególnie po II wojnie światowej, Kościół katolicki w Polsce stanął przed nowymi wyzwaniami. Zmiany granic państwowych, migracje ludności oraz transformacje społeczne wymagały od władz diecezjalnych nowego podejścia do organizacji parafii i dekanatów. Biskup Jan Zaręba, obejmując urząd biskupa włocławskiego, zastał diecezję w momencie, gdy potrzebne były reformy dostosowujące jej struktury do nowych wyzwań. Jednym z głównych celów jego posługi było wzmocnienie struktur administracyjnych, co miało na celu poprawę efektywności działania Kościoła na poziomie lokalnym.

Po wojnie wiele obszarów diecezji doświadczyło znaczących zmian demograficznych. Migracje ludności ze wsi do miast, a także przesiedlenia związane z nowymi granicami państwowymi, spowodowały, że niektóre dekanaty stały się zbyt rozległe, podczas gdy inne były zbyt małe, by efektywnie funkcjonować. Wzrost liczby ludności miejskiej wymagał utworzenia nowych parafii w szybko rozwijających się aglomeracjach. Dekanaty, które pierwotnie obejmowały głównie tereny wiejskie, musiały zostać przekształcone, aby sprostać potrzebom nowej struktury społecznej. Biskup Zaręba dążył do tego, aby duszpasterstwo było bardziej efektywne. Mniejsze dekanaty umożliwiałyby dziekanom łatwiejszy kontakt z poszczególnymi parafiami, co przekładać się miało na lepszą koordynację działań duszpasterskich i administracyjnych.

Proces reorganizacji dekanatów przeprowadzony przez biskupa Zarębę przebiegał w kilku etapach. Biskup podjął decyzję po szczegółowej analizie istniejących struktur, w którą zaangażowano zarówno duchownych, jak też świeckich. Na podstawie zebranych danych opracowano plan podziału diecezji na nowe dekanaty. Pierwszym krokiem była szczegółowa analiza istniejących dekanatów pod względem liczby parafii, liczby wiernych oraz lokalnych uwarunkowań geograficznych i społecznych. Biskup Zaręba zasięgał opinii dziekanów, proboszczów oraz świeckich liderów wspólnot parafialnych.

Na podstawie przeprowadzonych analiz stworzono nową mapę dekanatów, uwzględniającą równomierne rozmieszczenie parafii oraz lepsze dostosowanie do nowych warunków demograficznych¹⁴. Celem było również zapewnienie, aby każda parafia miała łatwy dostęp do centrali dekanatu. Reorganizacja wiązała się z koniecznością przeniesienia niektórych księży oraz dostosowania się wiernych do nowych struktur. Dlatego biskup Zaręba zadbał najpierw o odpowiednie przygotowanie duchowieństwa poprzez spotkania formacyjne oraz materiały informacyjne, które wyjaśniały cel i korzyści wynikające z wprowadzanych zmian.

Proces wdrażania zmian był stopniowy, aby umożliwić płynne przejście do nowych struktur. W pierwszej kolejności powołano nowych dziekanów oraz przeprowadzono zmiany administracyjne w kurii diecezjalnej. Następnie dokonano formalnego ogłoszenia nowych dekanatów, a parafie rozpoczęły działalność w nowym układzie.

Reorganizacja dekanatów za czasów biskupa Jana Zaręby przyniosła szereg pozytywnych efektów dla diecezji wrocławskiej. Nowy podział dekanalny umożliwił bardziej efektywną administrację parafiami. Dekanaty stały się bardziej zrównoważone pod względem liczby parafii i wiernych, co ułatwiło koordynację działań duszpasterskich i zarządzanie. Można wymienić pozytywne skutki tych zmian, którymi są:

Zwiększenie zaangażowania wiernych: Dzięki bliższemu kontaktowi między dziekanami a parafiami, udało się zwiększyć zaangażowanie wiernych w życie wspólnot parafialnych. Nowe struktury sprzyjały lepszej komunikacji, więc i lepszej współpracy między parafiami.

Poprawa duszpasterstwa: Reorganizacja przyczyniła się do bardziej efektywnego duszpasterstwa. Księża mieli więcej możliwości i czasu na indywidualną pracę z wiernymi, a działania duszpasterskie były lepiej skoordynowane.

¹⁴ Jan Zaręba, *Dekret o reorganizacji dekanatów diecezji wrocławskiej (20.01.1971)*, KDWł, 54(1971), s. 108-112.

Rozwój nowych inicjatyw: Nowe struktury dekanalne umożliwiły rozwój nowych inicjatyw duszpasterskich i społecznych. Dekanaty stały się miejscem wymiany doświadczeń i wspólnego planowania działań, co przyczyniło się do wzrostu aktywności wspólnot parafialnych.

Reorganizacja dekanatów w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby była kluczowym etapem w historii tej diecezji. Przeprowadzone zmiany pozwoliły na lepsze dostosowanie struktur kościelnych do zmieniających się warunków społecznych i demograficznych, co przyniosło liczne korzyści zarówno dla duchowieństwa, jak i wiernych. Dzięki wizji i determinacji biskupa Zaręby, diecezja włocławska stała się bardziej zorganizowana i lepiej przygotowana na wyzwania przyszłości¹⁵.

3. Erygowanie nowych parafii w diecezji

Pod rządami biskupa Jana Zaręby diecezja włocławska doświadczyła znacznych zmian, które miały na celu dostosowanie struktur kościelnych do dynamicznie zmieniających się realiów społecznych i demograficznych. Jednym z kluczowych aspektów jego działalności było erygowanie nowych parafii. Proces ten odgrywał istotną rolę w lepszym zaspokajaniu duchowych potrzeb wiernych oraz w optymalizacji zarządzania diecezją. Biskup Zaręba podejmował strategiczne decyzje, które miały na celu rozwój i umocnienie Kościoła na poziomie lokalnym.

Po II wojnie światowej Polska przechodziła przez intensywne zmiany społeczne i demograficzne. Migracje ludności, urbanizacja oraz rozwój przemysłowy wpływały na strukturę społeczeństwa, a co za tym idzie, także na strukturę diecezji. Wzrost liczby ludności miejskiej, rozwój nowych osiedli, wzrost liczby wiernych – wszystkie te czynniki wymagały nowego podejścia do organizacji parafii. W tym kontekście biskup Jan Zaręba dostrzegł potrzebę erygowania nowych parafii, które mogłyby sprostać wyzwaniom

¹⁵ J. Zaręba, *Dekret o reorganizacji dekanatów diecezji włocławskiej*, 20.01.1971, KDWł 54(1971), s. 108-112; tenże, *Dekret reorganizacji dekanatu konińskiego*, 2.10.1985, KDWł 68(1985), s. 245-246; tamże, *Dekret reorganizacji dekanatu sieradzkiego*.

współczesności. Jego działania miały na celu zapewnienie, aby każdy wierny miał dostęp do opieki duszpasterskiej, a parafie były odpowiednio przygotowane na objęcie nią rosnącej liczby wiernych.

Erygowanie nowych parafii za czasów biskupa Jana Zaręby miało zatem kilka kluczowych motywów. Po pierwsze, były to zmiany demograficzne. Intensywny rozwój miast oraz zwiększająca się liczba ludności w ich centrach prowadziły do tego, że dotychczasowe parafie stawały się przeludnione. Wiele z nich nie było w stanie skutecznie zapewnić opieki duszpasterskiej rosnącej liczbie wiernych.

Kolejnym motywem była postępująca urbanizacja kraju. Rozwój przemysłu pociągnął za sobą migrację ludności z terenów wiejskich do miast przemysłowych, w których nowo powstające osiedla, najczęściej zamieszkiwane przez ludność napływową, pozbawione były opieki duszpasterskiej. Do tych nowych osiedli, na dotychczasowe obrzeża miast, przenosiły się też z centrum najczęściej młode rodziny z dziećmi. Dlatego wiele obszarów miejskich wymagało utworzenia nowych parafii, które mogłyby zapewnić opiekę duszpasterską tamtejszym mieszkańcom.

Ważną przesłanką w procesie podejmowania decyzji o tworzeniu nowej parafii była dostępność kapłanów dla wiernych. Dotyczyło to zwłaszcza parafii wiejskich, w których dotychczasowa odległość części mieszkańców od kościoła parafialnego zniechęcała ich do regularnego uczestnictwa w życiu liturgicznym parafii, utrudniała kontakt z proboszczem, odwiedziny w kancelarii parafialnej, wezwanie kapłana w sprawach nagłych (np. do umierającego chorego). Powstanie nowych parafii pozwalało na bardziej równomierne rozłożenie obowiązków duszpasterskich pomiędzy duchowieństwo. Gęstsza sieć parafii umożliwiała ponadto rozwijanie specyficznych form duszpasterstwa, które były lepiej dostosowane do potrzeb lokalnych społeczności. Dzięki temu Kościół mógł lepiej odpowiadać na wyzwania społeczne, potrzeby i problemy wiernych.

Także sam proces erygowania nowych parafii w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby był dobrze zorganizowany i przemyślany. Składał się z kilku etapów.

Na pierwszym miejscu postawiono rozeznanie w panujących warunkach. Biskup Zaręba i jego zespół przeprowadzali szczegółową analizę demograficzną diecezji i jej struktury społecznej. Na podstawie zebranych danych identyfikowano obszary, które wymagały utworzenia nowych parafii.

Ważnym krokiem przed realizacją projektowanych zmian były konsultacje z lokalnymi społecznościami oraz z duchowieństwem. Biskup Zaręba zasięgał opinii zarówno księży, jak i świeckich liderów wspólnot parafialnych, aby upewnić się, że nowe parafie będą odpowiadać na realne potrzeby wiernych.

Kolejno następował proces planowania. Po identyfikacji obszarów, które wymagały erygowania nowych parafii, przystępowano do opracowywania szczegółowych planów. Określano granice nowych parafii, planowano budowę kościołów oraz infrastruktury parafialnej.

Etapem wieńczącym dokonania wszystkich poprzednich było oficjalne erygowanie nowych parafii, które odbywało się poprzez wydanie odpowiednich dekretów biskupich. Parafie otrzymywały swoich proboszczów, a proces organizacji duszpasterstwa w nowo utworzonych jednostkach rozpoczynał się natychmiast po erygowaniu.

Powstawanie nowych ośrodków pracy parafialnej za czasów biskupa Jana Zaręby przyniosło szereg pozytywnych efektów. Nowe parafie umożliwiły lepszy dostęp do sakramentów i opieki duszpasterskiej dla większej liczby wiernych. Dzięki temu Kościół mógł skuteczniej realizować swoją misję. Wierni mieli możliwość bardziej aktywnego uczestnictwa w życiu parafialnym, co wzmacniało więzi między nimi, sprzyjało integracji lokalnych społeczności. Ponadto działania te wiązały się z budową nowych kościołów, plebanii oraz innych obiektów parafialnych. Inwestycje te przyczyniły się do rozwoju lokalnej infrastruktury i poprawy warunków życia wiernych. Tworzenie nowych parafii wiązało się również z potrzebą posyłania do nich kapłanów. Na szczęście, ówczesny wzrost liczby duchowieństwa pozwalał na lepsze zarządzanie parafiami oraz bardziej efektywne duszpasterstwo.

Erygowanie nowych parafii w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby było jednym z kluczowych elementów jego posługi. Dzięki jego wizji i determinacji, diecezja mogła lepiej sprostać wyzwaniom współczesności oraz zapewnić wiernym odpowiednią opiekę duszpasterską. Nowe parafie przyczyniły się do wzmocnienia struktur kościelnych, poprawy jakości duszpasterstwa oraz integracji lokalnych społeczności. Działania biskupa Zaręby pozostają trwałym dziedzictwem, które kształtuje diecezję włocławską do dnia dzisiejszego¹⁶.

4. Przepisy odnoszące się do poszczególnych funkcji sprawowanych przez duchownych

W Kościele katolickim funkcje duchownych są zróżnicowane i ściśle określone przez przepisy prawa kanonicznego oraz tradycje liturgiczne. Każda z tych funkcji ma swoje specyficzne obowiązki, prawa i przywileje, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania wspólnoty kościelnej. Przepisy te mają na celu nie tylko organizację i efektywność działań duszpasterskich, ale również ochronę wiernych oraz zapewnienie, że posługa duchownych jest prowadzona zgodnie z nauką Kościoła i jego misją.

Niniejszy tekst poświęcony jest szczegółowej analizie przepisów regulujących poszczególne funkcje duchownych w hierarchicznej strukturze Kościoła katolickiego. W pierwszej kolejności omówione zostaną przepisy dotyczące dziekanów, jako kapłanów odpowiedzialnych za funkcjonowanie dekanatów. Następnie przejdziemy do przepisów dotyczących proboszczów, będących bezpośrednimi zarządcami parafii i bezpośrednimi przewodnikami duchowymi dla wiernych. W dalszej części rozdziału przedstawione zostaną przepisy dotyczące wikariuszy parafialnych, rektorów oraz kapelanów. Dla tej grupy kapłanów przewidziane są unikalne zadania, których celem jest wspieranie proboszczów oraz biskupów w ich posłudze.

¹⁶ J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Włocławek 2012, s. 258-265.

Celem tego rozdziału jest nie tylko przedstawienie formalnych aspektów pełnienia poszczególnych funkcji duchownych, ale także zrozumienie, jak te przepisy przekładają się na codzienną praktykę pastoralną. Analiza ta pozwoli lepiej zrozumieć, jak struktura i organizacja Kościoła katolickiego wspierają jego misję oraz jak poszczególne funkcje duchownych przyczyniają się do realizacji celów duszpasterskich.

W kontekście diecezji włocławskiej, w której biskup Jan Zaręba odegrał znaczącą rolę w kształtowaniu lokalnych struktur kościelnych, analiza ta nabiera szczególnego znaczenia. Przykłady jego działań i decyzji dotyczących przepisów odnoszących się do duchownych stanowią cenną lekcję na temat skutecznego zarządzania i organizacji Kościoła na poziomie diecezjalnym.

4.1. Dziekani

Rola dziekana w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby była istotna dla efektywnego funkcjonowania struktur kościelnych oraz realizacji misji duszpasterskiej. Dziekani pełnili kluczową rolę w zarządzaniu dekanatami, które stanowiły podstawowe jednostki administracyjne diecezji. Ich zadania obejmowały zarówno kwestie organizacyjne, jak i duchowe, a ich działalność była ściśle powiązana z wizją i strategią biskupa Zaręby. W tym okresie diecezja włocławska przechodziła przez istotne zmiany, które miały na celu dostosowanie jej struktur do zmieniających się realiów społecznych i demograficznych.

Diecezja włocławska, podobnie jak inne diecezje katolickie, była podzielona na dekanaty, które stanowiły grupy parafii zarządzane przez dziekana. Dziekan był mianowany przez biskupa i pełnił funkcję pośrednika między biskupem a proboszczami parafii wchodzących w skład dekanatu. Rolą dziekana było zapewnienie spójności działań duszpasterskich oraz administracyjnych w diecezji.

Zadania i obowiązki dziekana:

- Koordynacja działań duszpasterskich: Dziekan był odpowiedzialny za koordynowanie działań duszpasterskich w swoim dekanacie. Oznaczało to organizowanie wspólnych inicjatyw, takich jak

rekolekcje, pielgrzymki, spotkania formacyjne dla duchowieństwa dekanatu i wiernych. Dziekan czuwał nad tym, aby działania duszpasterskie były spójne i zgodne z wytycznymi biskupa oraz potrzebami lokalnych wspólnot. Koordynował także działania podejmowane na terenie poszczególnych parafii, aby nie dochodziło do sytuacji konfliktowych, lecz aby parafie mogły się wzajemnie wspierać, jak na przykład pomoc kapłanów z sąsiednich parafii w spowiadaniu wiernych podczas rekolekcji lub misji prowadzonych w jednej z parafii dekanatu.

- Nadzór nad parafiami: Dziekan pełnił rolę nadzorczą nad proboszczami i parafiami w swoim dekanacie. Był zobowiązany do regularnych wizytacji parafii swego dekanatu, podczas których oceniał ich stan duchowy i materialny, a w razie potrzeby wspierał proboszczów w rozwiązywaniu problemów duszpasterskich i administracyjnych. Był odpowiedzialny przed biskupem diecezjalnym za stan katechizacji w parafiach dekanatu, miał obowiązek wizytować wszystkie punkty katechetyczne.
- Wsparcie duchowieństwa: Dziekan miał za zadanie wspierać duchowieństwo w swoim dekanacie, zarówno w aspekcie duchowym, jak i praktycznym. Powinien starać się dobrze poznać wszystkich kapłanów swego dekanatu, otaczać ich braterską życzliwością i świadczyć im potrzebną pomoc, a błądzących upominać w duchu Ewangelii. Jego zadaniem była troska o chorych konfratrów, by mieli możliwość przyjmowania sakramentów i byli jak najlepiej przygotowani na ostatnią godzinę życia. Dziekan organizował także spotkania formacyjne dla księży, zapewniał wsparcie w trudnych sytuacjach oraz dbał o ich rozwój duchowy i zawodowy. Jego zadaniem było usuwanie nieporozumień powstałych na terenie parafii dekanatu między duszpasterzami i parafianami, co dotyczyło także pracowników kościelnych.

- Współpraca z biskupem: Dziekan był łącznikiem między biskupem a parafiami w swoim dekanacie. Wprowadzał na urząd każdego nowego rządcę parafii, odbierając od niego wyznanie wiary i dokonując przepisanego prawem obrzędu. W przypadku śmierci duszpasterza parafii, powiadamiał o tym fakcie kurię biskupią, organizował pogrzeb i nadzorował osieroconą parafię. Przekazywał wytyczne biskupa, co roku szczegółowo raportował o stanie parafii dekanatu oraz przedstawiał biskupowi potrzeby i problemy, z jakimi borykały się wspólnoty parafialne. Ta rola była szczególnie ważna za czasów biskupa Jana Zaręby; kładł on duży nacisk na bliską współpracę z dziekanami, którzy byli zobowiązani do czynnego udziału w zwoływanych przez niego konferencjach. Ponadto dziekani towarzyszyli biskupowi w czasie kanonicznej wizytacji parafii i dbali o wykonywanie jego zarządzeń; przekazywali proboszczom dekanatu listy pasterskie biskupa lub Konferencji Episkopatu; odbierali poświęcone oleje z kościoła katedralnego i rozdzielali je poszczególnym kościołom swego dekanatu.
- Organizacja wydarzeń dekanalnych: Dziekan organizował różnorodne wydarzenia na poziomie dekanalnym, takie jak uroczystości liturgiczne, spotkania modlitewne, konferencje. Wydarzenia te miały na celu integrację podlegających mu wspólnot parafialnych oraz umacnianie ich życia duchowego.

Za czasów biskupa Jana Zaręby, diecezja włocławska przechodziła przez istotne zmiany strukturalne i duszpasterskie. Jednym z głównych wyzwań było dostosowanie struktur kościelnych do dynamicznie zmieniających się warunków społecznych i demograficznych. Biskup Zaręba podejmował szereg działań mających na celu wzmocnienie roli dziekanów i usprawnienie zarządzania dekanatami¹⁷.

¹⁷ Por. J. Gręźlikowski, *Dziekani w ustawodawstwie synodalnym diecezji włocławskiej*, PK, 52(2009), nr 1-2, s. 255-319.

Biskup Zaręba przeprowadził reorganizację dekanatów w diecezji, co wiązało się z utworzeniem nowych oraz zmianą granic istniejących dekanatów; celem tych działań było lepsze dostosowanie struktur kościelnych do rzeczywistych potrzeb wiernych oraz zwiększenie efektywności zarządzania. Zainicjował także programy szkoleniowe i formacyjne dla dziekanów, mające na celu podniesienie ich kompetencji zarówno w zakresie duszpasterstwa, jak zarządzania. Regularne spotkania formacyjne oraz warsztaty umożliwiały dziekanom wymianę doświadczeń i zdobywanie nowych umiejętności. Biskup Zaręba ponadto regularnie spotykał się z dziekanami, aby omówić bieżące problemy i wyzwania stojące przed diecezją. Bliska współpraca między biskupem a dziekanami pozwalała na szybkie reagowanie na pojawiające się problemy oraz na bieżąco dostosowywanie działań duszpasterskich.

Poniżej przedstawionych zostało kilka przykładów w celu przejrzystego ukazania działania dziekanów w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby. W dekanatach miejskich, w miastach takich jak Włocławek, Konin czy Turek, dziekani odgrywali kluczową rolę w koordynacji działań duszpasterskich w rozrastających się parafiach miejskich. Organizowali wspólne inicjatywy duszpasterskie, takie jak rekolekcje miejskie, dni skupienia, pielgrzymki, wspólne działania charytatywne. Na terenach wiejskich natomiast dziekani mieli za zadanie wspieranie proboszczów w małych, rozproszonych parafiach. Organizowali spotkania formacyjne, pomagali w organizacji duszpasterstwa, dbali o integrację wspólnot parafialnych. Przykładem może być działalność dziekana w dekanacie kowalskim, który skupiał się na rozwoju duszpasterstwa w małych wioskach.

Rola dziekana w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby była kluczowa dla efektywnego funkcjonowania Kościoła na poziomie lokalnym. Dziekani, jako pośrednicy między biskupem a proboszczami, pełnili wiele istotnych funkcji, które przyczyniały się do realizacji misji duszpasterskiej

diecezji. Dzięki ich zaangażowaniu, diecezja włocławska mogła sprostać wyzwaniom współczesności¹⁸.

Działania dziekanów za czasów biskupa Jana Zaręby przyniosły diecezji włocławskiej szereg pozytywnych efektów. Dzięki bliskiej współpracy dziekanów z biskupem diecezjalnym oraz z proboszczami, udało się zorganizować efektywne i spójne duszpasterstwo na poziomie dekanalnym. Wspólne inicjatywy duszpasterskie przyczyniły się do wzrostu aktywności wiernych i umocnienia poszczególnych wspólnot parafialnych, sprzyjały także nawiązywaniu relacji między nimi. Dziekani pełnili ważną rolę w zapewnieniu wsparcia dla proboszczów, co pozwalało na skuteczniejsze zarządzanie parafiami. Regularne spotkania i szkolenia umożliwiały proboszczom zdobywanie nowych umiejętności oraz wymianę doświadczeń. Dzięki działaniom dziekanów udało się zintegrować wspólnoty parafialne w ramach dekanatów. Wspólne wydarzenia liturgiczne, rekolekcje oraz spotkania formacyjne sprzyjały budowaniu więzi między parafiami oraz wiernymi.

4.2. Proboszczowie

W prawodawstwie biskupa Jana Zaręby ważne miejsce zajmują regulacje dotyczące duchowieństwa parafialnego, a zwłaszcza proboszczów. Jako bezpośredni reprezentanci władzy biskupiej w terenie oraz osoby odpowiedzialne za duchową opiekę nad wiernymi, proboszczowie stanowili fundament funkcjonowania życia religijnego w diecezji¹⁹. W związku z tym ich zadania, kompetencje i obowiązki były ściśle określone i nadzorowane przez biskupa.

Proboszczem mógł zostać kapłan, który złożył przepisane prawem egzaminy wikariuszowskie i egzamin proboszczowski²⁰. Proboszcz powinien

¹⁸ Por. J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego*, s. 190-196.

¹⁹ Por. K. Graczyk, *Prawno-społeczna funkcja proboszcza w świetle przepisów prawa Kościoła katolickiego*, StWł, 13(2011), s. 71-80.

²⁰ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie egzaminów proboszczowskich*, KDWł, 60(1977), s. 83-84.

przede wszystkim pamiętać, że jego obowiązki duszpasterskie rozciągają się na całą wspólnotę parafialną i mają prowadzić do wychowania wiernych w duchu wspólnoty chrześcijańskiej, zwłaszcza przez świętą liturgię, aby zespolić ich w jedną rodzinę parafialną i wzbudzić w nich poczucie odpowiedzialności za życie religijne w całej parafii. Dlatego proboszcz powinien dobrze poznać swoją parafię, odbywając wizytę duszpasterską (kolędę), przyjmując swoich wiernych w kancelarii parafialnej, wspierając ubogich, odwiedzając chorych w domach. Jego zadaniem jest wprowadzanie parafian w świadome, czynne i owocne uczestnictwo w Mszy Świętej, nauczanie prawd wiary przez dobrze przygotowane kazania i nauki oraz zapewnienie nauczania dzieci i młodzieży w odpowiednio przystosowanych punktach katechetycznych.

Specjalną troską duszpasterską proboszcz powinien otaczać w parafii małżeństwa i rodziny, zwłaszcza wielodzietne. Zobowiązany był do niesienia czynnej pomocy duchowej i materialnej osobom ubogim, samotnym, niedołącznym i chorym znajdującym się w trudnej sytuacji, a także zachęcać wiernych do niesienia pomocy bliźnim przez własny przykład i zorganizowane działania. Trosce proboszcza powierzone zostały także mieszkające na terenie parafii zakonnice, aby dbałość o ich postęp duchowy przyczyniał się do dobra całego Kościoła²¹.

Jednym z istotnych elementów legislacji biskupa Zaręby była próba podniesienia poziomu duszpasterstwa parafialnego poprzez wymóg stałej obecności proboszcza w parafii. Wydane przez niego instrukcje wskazują na zakaz dłuższej nieobecności bez uprzedniego pozwolenia ordynariusza, co miało przeciwdziałać zaniedbaniom duszpasterskim i zapewnić ciągłość posługi sakramentalnej. Zgodnie z tymi przepisami, proboszcz zobowiązany był do codziennego odprawiania Mszy Świętej (jeśli nie istniała przeszkoda kanoniczna), spowiadania wiernych oraz odwiedzania chorych z sakramentami w przypadku zagrożenia życia²². Jego zadaniem było także dbanie o groby

²¹ Por. Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum Ordinis*, n. 6.

²² Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie urlopów kapłanów pracujących w diecezji* (25.01.1977), KDWł, 60(1977), s. 32–33.

zmarłych kapłanów oraz poległych za ojczyznę, zwłaszcza w czasie ostatniej wojny, jeżeli takie znajdowały się na parafialnym cmentarzu.

Prawodawstwo biskupa Zaręby zawierało także ścisłe przepisy dotyczące należytego prowadzenia ksiąg parafialnych. Proboszcz miał obowiązek regularnie i sumiennie dokumentować akty chrztu, małżeństwa i zgonu, a także dbać o ich odpowiednie przechowywanie. Szczególny nacisk położono na przeciwdziałanie fałszerstwom dokumentów oraz rygorystyczne przestrzeganie formy kanonicznej zawieranych małżeństw, co znajdowało wyraz w kontrolach prowadzonych przez wizytatorów biskupich²³. Biskup zwracał też uwagę na potrzebę dokumentowania działalności parafii w specjalnej kronice²⁴.

Nie bez znaczenia w przepisach biskupa Zaręby były również kwestie materialne i administracyjne. Proboszcz, jako zarządca majątku parafialnego, był zobowiązany do odpowiedzialnego gospodarowania dobrami kościelnymi. Wydane instrukcje obejmowały dbałość o zewnętrzny i wewnętrzny stan świątyni parafialnej i, o ile taka była, filialnej, opiekę nad kapliczkami, figurami i krzyżami oraz cmentarzem parafialnym. Wskazywały na potrzebę rzetelnego prowadzenia rachunkowości oraz zakazywały wykorzystywania majątku parafialnego do celów osobistych. W tym kontekście podkreślano także znaczenie przejrzystości finansowej i współpracy z radą parafialną.

Jeżeli proboszcz parafii przewidywał konieczność remontu, rozbudowy lub odbudowy części świątyni lub kaplicy, a także innych zabudowań kościelnych, musiał przedtem uzyskać zgodę kurii biskupiej i dopiero na tej podstawie mógł dążyć do opracowania planów przedsięwzięcia, wskazać wybranego wykonawcę tej inwestycji i zawrzeć z nim umowę, koniecznie na piśmie.

Biskup Zaręba pilnował także, by bez uzasadnionych powodów, a także wiedzy i zgody kurii dobra parafialne (ziemia, budynki, wyposażenie świątyni, zwłaszcza zabytkowe) nie były alienowane, czyli proboszczowie nie mogli

²³ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie stosowania właściwej formy w pismach i aktach urzędowych*, KDWł, 53(1970), s. 19–20.

²⁴ Tenże, *Zarządzenie w sprawie prowadzenia kroniki parafialnej*, KDWł, 62(1979), s. 235.

dokonywać transakcji, które mogłyby uszczuplić majątek kościelny. Biskup przypominał proboszczom również, że Kodeks Prawa Kanonicznego nakazuje, aby przepisy o alienacji były stosowane do wszystkich transakcji, które mogą pogorszyć sytuację majątkową kościelnej osoby prawnej (a więc także np. zaciągnięcie kredytu czy pożyczki). Najniższą i najwyższą dopuszczalną kwotę transakcji określała decyzja Konferencji Episkopatu Polski, która podawała również, które transakcje wymagają nie tylko zgody kościelnych władz miejscowych, ale i Stolicy Apostolskiej²⁵.

Prawodawstwo biskupa Zaręby nie pomijało także ważnych kwestii moralnych i obyczajowych. Wskazywano na potrzebę nieskazitelności życia proboszcza, jego obowiązek dawania przykładu wiernym oraz unikania wszelkich zachowań mogących wywołać zgorszenie.

W duchu reformy posoborowej Zaręba apelował również o otwartość proboszczów na współpracę z wiernymi świeckimi, zwłaszcza w zakresie katechizacji, działalności charytatywnej oraz organizacji bractw i ruchów kościelnych, czyli życia wspólnotowego w parafii²⁶.

Przepisy dotyczące proboszczów w prawodawstwie biskupa Jana Zaręby stanowią wyraz jego dążeń do umocnienia struktur parafialnych, poprawy jakości duszpasterstwa oraz przywrócenia i ugruntowania autorytetu duchowieństwa w społeczności lokalnej. Jego legislacja charakteryzowała się zarówno troską o wymiar duchowy, jak i administracyjny posługi kapłańskiej, ukazując wyraźnie model proboszcza jako pasterza, nauczyciela i zarządcy²⁷.

²⁵ Zob. KPK (1983), Tytuł III, Kan. 1291-1295.

²⁶ Por. J. Zaręba, *Wezwanie pasterskie do kapłanów w sprawie prowadzenia akcji charytatywnej*, KDWł 64(1981), s. 208-210.

²⁷ *Zarządzenie biskupa włocławskiego w sprawie stypendiów mszalnych (30.10.1984)*, KDWł, 67(1984), s. 205–207.

4.3 Wikariusze, rektorzy i kapelani

4.3.1 Wikariusze

Wikariusze parafialni, jako bezpośredni współpracownicy proboszczów, odgrywają istotną rolę w duszpasterstwie parafialnym. Biskup Jan Zaręba, dostrzegając znaczenie ich posługi, wprowadził przepisy mające na celu uregulowanie ich obowiązków i przez to zapewnienie ich efektywnej współpracy z proboszczami.

Przepisy stanowione przez biskupa Zarębę podkreślały konieczność ścisłej współpracy wikariuszy z proboszczami w zakresie przygotowania i prowadzenia katechezy, sprawowania sakramentów oraz organizacji życia parafialnego. Wikariusze byli zobowiązani do regularnego uczestnictwa w spotkaniach duszpasterskich oraz do składania okresowych sprawozdań z realizowanych działań duszpasterskich.

Ponadto, w celu zapewnienia odpowiedniego poziomu ciągłej formacji duchowej i intelektualnej, biskup Zaręba zalecał wszystkim wikariuszom uczestnictwo w rekolekcjach kapłańskich oraz w kursach duszpasterskich organizowanych przez diecezję. Wikariusze byli również zobowiązani do stałego pogłębiania swojej wiedzy teologicznej i pastoralnej, co miało bezpośredni wpływ na jakość ich posługi duszpasterskiej²⁸.

4.3.2 Rektorzy

Rektorzy kościołów filialnych i kaplic, którzy pełnili funkcje duszpasterskie w miejscach, gdzie nie było ustanowionej parafii, również podlegali regulacjom wprowadzonym przez biskupa Jana Zarębę. Ich zadania obejmowały sprawowanie liturgii, udzielanie sakramentów oraz prowadzenie katechezy w powierzonych im wspólnotach. Biskup Zaręba zobowiązywał rektorów do ścisłej współpracy z proboszczami parafii, do których przynależały ich kościoły lub kaplice. Rektorzy mieli obowiązek informowania proboszczów

²⁸ Por. J. Zaręba, *Pasterskie wezwanie do kapłanów*, KDWi, 68(1985), s. 31.

o wszystkich istotnych sprawach dotyczących życia religijnego wspólnoty oraz o potrzebach duszpasterskich wiernych.

W zakresie administracyjnym, rektorzy byli odpowiedzialni za prowadzenie w swoich ośrodkach dokumentacji duszpasterskiej, w tym ksiąg chrztów, małżeństw i zgonów, które następnie przekazywali do kancelarii parafialnej. Biskup kładł nacisk na rzetelność i dokładność w prowadzeniu tej dokumentacji, co miało zapewnić spójność i kompletność danych w diecezji²⁹.

4.3.3 Kapelani

Kapelani, pełniący posługę duszpasterską w instytucjach takich jak szpitale, zakłady karne czy domy opieki, stanowili ważne ogniwo w strukturze duszpasterstwa specjalistycznego diecezji. Biskup Jan Zaręba, dostrzegając specyfikę ich posługi, wprowadził przepisy mające na celu uregulowanie ich obowiązków i zapewnienie odpowiedniego wsparcia.

Kapelani byli zobowiązani do regularnego sprawowania sakramentów, prowadzenia katechezy oraz do udzielania wsparcia duchowego osobom przebywającym w powierzonych im instytucjach. Biskup podkreślał konieczność empatii, dyskrecji i profesjonalizmu w kontaktach z osobami chorymi, osadzonymi czy starszymi.

W celu zapewnienia odpowiedniego przygotowania do pełnienia tej specyficznej posługi, biskup Zaręba zalecał księżom kapelanom uczestnictwo w specjalistycznych szkoleniach i kursach z zakresu duszpasterstwa szpitalnego, penitencjarnego lub geriatrycznego. Ponadto, kapelani byli zobowiązani do współpracy z personelem medycznym, psychologami oraz pracownikami socjalnymi, co miało na celu holistyczne podejście do opieki nad powierzonymi im osobami³⁰.

²⁹ AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, Sesja Robocza VI,teczka bez sygnatury.

³⁰ AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, Schemat „Kapłan w społeczności wiernych”,teczka bez sygnatury.

5. Kuria diecezjalna

Biskup diecezjalny kieruje powierzonym sobie Kościołem partykularnym, podejmując ostateczne decyzje dotyczące jego funkcjonowania. W zakresie administrowania diecezją i prowadzonego w niej duszpasterstwa służy mu pomocą powoływana przez niego kuria diecezjalna.

Kuria stanowi zespół instytucji i wykwalifikowanych osób, pozostających w ścisłej łączności z biskupem i wykonujących pod jego nadzorem zlecone sobie zadania natury pasterskiej, administracyjnej i sądowej. Kuria nie jest tylko urzędem administracyjnym, ale „podatnym narzędziem dla biskupa nie tylko w zarządzie diecezją, lecz również w wykonywaniu dzieła apostołatu”³¹.

O tym urzędzie wypowiada się również nowy Kodeks Prawa Kanonicznego, nazywając kurię zespołem organów i osób, które wspomagają biskupa diecezjalnego w zarządzaniu całą diecezją, a szczególnie w kierowaniu działalnością duszpasterską, jak również w sprawowaniu władzy sądowniczej. Przy pomocy kurii diecezjalnej biskup powinien inicjować i propagować skuteczniejsze metody działalności apostolskiej, przedyskutowane z radami diecezjalnymi. Kuria powinna także strzec właściwej karności i przestrzegać dyscypliny oraz zwyczajów w Kościele partykularnym³². Z zakresu zadań i działań kurii diecezjalnej wykluczone jest sprawowanie władzy ustawodawczej, która zarezerwowana jest wyłącznie biskupowi diecezjalnemu.

Zgodnie z przepisem kan. 469 KPK, w skład kurii diecezjalnej wchodzi osoby i organy, pełniące obowiązki w zakresie: pastoralnym, ekonomicznym oraz sądowniczym. Mianowanie tych, którzy sprawują urzędy kurialne, należy do biskupa diecezjalnego, gdyż działają one w jego imieniu, a więc są organem ściśle biskupim³³. Uczestniczą one bezpośrednio w sensie techniczno-prawnym w sprawowaniu władzy wykonawczej i sądowniczej biskupa diecezjalnego.

³¹ Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, Rzym, 28 października 1965 r., w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum 2002, n. 27.

³² Zob. KPK (1983), kan. 469.

³³ Por. tamże, kan. 470.

Są to: wikariusz generalny, wikariusz sądowy (oficjał), wikariusz biskupi, sędziowie diecezjalni, kanclerz i notariusze, archiwista, ekonom i rada ds. ekonomicznych, moderator kurii i rada biskupia.

Biskup Jan Zaręba dał się poznać nie tylko jako duszpasterz, ale także jako sprawny administrator i organizator struktur kościelnych. Jego działalność prawodawcza w zakresie zarządzania kurią diecezjalną stanowiła istotny element jego posługi biskupiej, odpowiadając na wyzwania wynikające z aktualnych potrzeb Kościoła lokalnego oraz zmian społeczno-politycznych w PRL. Wprowadził szereg rozwiązań administracyjnych mających na celu uporządkowanie i usprawnienie funkcjonowania kurii. Jego normatywna aktywność przejawiała się m.in. w wydawaniu instrukcji i zarządzeń odnoszących się do kompetencji poszczególnych urzędów kurialnych, jak również w precyzowaniu relacji między nimi. Należy zaznaczyć, że działania te były w dużej mierze reakcją na postanowienia Soboru Watykańskiego II, który zalecał większą transparentność i efektywność w zarządzaniu Kościołem partykularnym³⁴.

W strukturze kurii wrocławskiej za czasów biskupa Zaręby szczególną rolę odgrywały urzędy: wikariusza generalnego, kanclerza kurii oraz notariuszy. Biskup dążył do większej specjalizacji funkcji oraz jasnego rozdziału kompetencji. W tym celu opracował zbiór wewnętrznych przepisów regulujących codzienne funkcjonowanie kurii, co miało przeciwdziałać przypadkom niejasności decyzyjnych i podnosić standard zarządzania dokumentacją diecezjalną³⁵. Ponadto biskup Zaręba zreorganizował sposób prowadzenia archiwum kurialnego, wprowadzając obowiązek systematycznego rejestrowania wszystkich dokumentów urzędowych, co było nie tylko wyrazem dbałości o ład instytucjonalny, ale także narzędziem ochrony prawnej Kościoła

³⁴ Por. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Pallottinum 2002, s. 903–1001.

³⁵ Por. AKDWł, teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

diecezjalnego w sytuacji nieustannej ingerencji władz państwowych w jego funkcjonowanie³⁶.

Warto także wspomnieć o roli, jaką w zarządzaniu kurią odgrywały wydawane przez Zarębę komunikaty i okólniki. Miały one charakter instrukcji ogólnych, porządkujących praktyki administracyjne, a jednocześnie zapewniających pewien stopień elastyczności wobec zmieniających się realiów duszpasterskich. Biskup kładł szczególny nacisk na konieczność stałego szkolenia personelu kurialnego i duchowieństwa w zakresie prawa kanonicznego oraz norm obowiązujących w diecezji³⁷.

Działalność legislacyjna biskupa Zaręby w zakresie zarządzania kurią diecezjalną była więc zorientowana zarówno na modernizację wewnętrznych struktur administracyjnych, jak i na zapewnienie zgodności działań kurii ze standardami kanonicznymi Kościoła powszechnego. Była to także forma przeciwdziałania presji zewnętrznej ze strony państwa, które niejednokrotnie próbowało ingerować w funkcjonowanie instytucji kościelnych.

6. Rada kapłańska

Rada kapłańska jest organem, który został utworzony na skutek reformy soborowej, a doprecyzowanie działania tego grona znajduje się w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r., który postanawia: „W każdej diecezji winna być ustanowiona Rada kapłańska, czyli zespół kapłanów, będący jakby senatem biskupa i reprezentującym prezbiterium. Jej zadaniem jest wspieranie biskupa w kierowaniu diecezją, zgodnie z przepisami prawa, ażeby możliwie najbardziej pomnażało się dobro pasterskie powierzonej mu części Ludu Bożego”³⁸. W soborowym dekreście napisano natomiast: [Biskupi] „niech mają radę, czyli senat kapłanów, reprezentujących ogół prezbiterów, który dostosowany do dzisiejszych okoliczności i potrzeb w formie i według norm prawnych, mógłby

³⁶ Por. tamże.

³⁷ Por. tamże.

³⁸ Kodeks Prawa Kanonicznego (1983), kan. 495 p. 1.

skutecznie wspierać biskupa swymi radami w rządzeniu diecezją”³⁹. Tytuł senatu biskupa przysługuje wyłącznie radzie kapłańskiej⁴⁰.

Soborowy Dekret *Presbyterorum ordinis* postanawia, że rada kapłańska powinna reprezentować przekrój całego prezbiterium diecezjalnego. W jej składzie znajdują się z urzędu: biskup koadiutor, biskupi pomocniczy, wikariusze generalni i biskupi, kapłan kierujący wydziałem duszpasterskim w diecezji, rektor wyższego seminarium duchownego oraz przewodniczący kapituły katedralnej⁴¹. Pozostali to kapłani z różnych okręgów duszpasterskich, reprezentujący różne generacje i posługi, przy czym pierwszeństwo ma różnorodność posług. Sposób wyboru pozostaje w uznaniu biskupa. Rada ma składać się z trzech grup kapłanów: pochodzących z wyboru, z urzędu (opisani wyżej) i z nominacji. Pierwszą grupę stanowią kapłani pochodzący z wyboru dokonanego przez całe prezbiterium, z zastrzeżeniem, że przynajmniej połowa z nich to proboszczowie. Wśród członków z nominacji biskupiej powinni znaleźć się także specjaliści z różnych dziedzin, którzy nie zawsze mogliby być wybrani⁴². Pierwszą w diecezji włocławskiej Radę kapłańską utworzył biskup Antoni Pawłowski⁴³.

Po tragicznej śmierci biskupa Pawłowskiego, rządy w Diecezji włocławskiej objął dotychczasowy biskup pomocniczy, Jan Zaręba. Jego działalność w zakresie zarządzania była bardzo bogata i służyła celowi, jakim było dostosowanie prawa partykularnego do reformy soborowej, a także w latach późniejszych, po ogłoszeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego.

³⁹ Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum Ordinis*, nr 7.

⁴⁰ Por. J. Borucki, *Rada Kapłańska wyrazem udziału prezbiterów w życiu Kościoła partykularnego*, „Ateneum Kapłańskie” 134 (2000), z. 2 (546), s. 445. K. Rogala, *Rada kapłańska jako przejaw kolegalności w Kościele partykularnym na przykładzie diecezji włocławskiej*, „Teologia i Człowiek”, 44(2018), nr 4, s. 97-120.

⁴¹ Zob. Postanowienia Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Rad Kapłańskich i Kolegium Konsultorów z dnia 21.03.1985 roku.

⁴² Por. J. Wroceński, *Rada Kapłańska według Kodeksu prawa kanonicznego*, PK, 36(1993), nr 1–2, s. 25–26.

⁴³ AKDWł, Teczki Biskupa Antoniego Pawłowskiego, Dekret ustanawiający Radę Kapłańską (1 stycznia 1968) (bez sygnatury); Regulamin ramowy Rady Kapłańskiej, tamże.

Zdecydowane działania podjął także w omawianej tutaj sprawie. Ustanowił nową radę kapłańską i nadał jej nowy statut (22 maja 1971 r.). Zgodnie z nim radę kapłańską stanowili: wikariusz generalny, rektor seminarium duchownego, dwóch dziekanów, po pięciu proboszczów i wikariuszy, przedstawiciel księży emerytów i przedstawiciel kapłanów zakonnych. Reprezentatywność tego gremium miała na celu zapewnienie jak najszerszego przekroju opinii oraz doświadczeń duszpasterskich w diecezji, co było zgodne z soborową zasadą kolegialności w zarządzaniu Kościołem partykularnym⁴⁴. Zebrania rady miały się odbywać dwa razy w roku, przy czym spośród członków rady wybierano dwóch sekretarzy, odpowiedzialnych za przygotowanie porządku obrad. Do biskupa należało zatwierdzenie tego porządku i przewodzenie obradom. Kadencja rady trwała trzy lata⁴⁵. Biskup Zaręba, świadomy zaleceń Soboru Watykańskiego II dotyczących potrzeby wzmożonej współodpowiedzialności duchowieństwa diecezjalnego za kształt Kościoła lokalnego, przywiązywał dużą wagę do aktywnego funkcjonowania tego gremium⁴⁶.

W dokumentach kurialnych zachowały się protokoły posiedzeń rady kapłańskiej z lat 1973–1984, które ukazują jej istotną rolę w opiniowaniu projektów reorganizacji dekanatów, rotacji personalnych wśród duchowieństwa oraz w formułowaniu strategii duszpasterskich w odpowiedzi na laicyzację społeczeństwa. Rada była również forum, na którym duchowni mogli zgłaszać postulaty dotyczące formacji stałej księży, warunków socjalnych kapłanów oraz potrzeb duszpasterstwa specjalistycznego⁴⁷.

W niektórych przypadkach biskup Zaręba wyraźnie akcentował, że decyzje podejmowane po konsultacjach z radą mają dla niego charakter wiążący moralnie, co wskazuje na jego szacunek dla zasady współodpowiedzialności w Kościele. Choć formalnie nie była to rada o uprawnieniach decyzyjnych, jej

⁴⁴ Por. AKDWł,teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979.

⁴⁵ Por. tamże, Dekret ustanawiający Radę Kapłańską. 22.05.1971 r. Tenże, Statuty Rady Kapłańskiej, 22.05.1971, tamże.

⁴⁶ Por. Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, w: Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje, Pallottinum 2002, s. 569–585.

⁴⁷ Por. AKDWł,teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979.

wpływ na realne decyzje duszpasterskie i administracyjne był znaczący. Warto podkreślić, że rada kapłańska pełniła również funkcję stabilizującą wobec napięć, jakie rodziły się między duchowieństwem a administracją państwową. Poprzez ten organ możliwe było kanalizowanie niepokojów i wątpliwości księży w sposób instytucjonalny i uporządkowany, co wzmacniało jedność prezbiterium i chroniło autorytet biskupa diecezjalnego⁴⁸.

Działalność biskupa Jana Zaręby w zakresie organizacji i umocnienia rady kapłańskiej należy uznać za przejaw konsekwentnej polityki otwartości na głos duchowieństwa diecezjalnego oraz dążenia do modelu zarządzania diecezją opartego na zasadach wspólnotowości i odpowiedzialności. Była to także konkretna implementacja zaleceń Soboru Watykańskiego II w rzeczywistości PRL-owskiej, pełnej ograniczeń i nieufności wobec struktur Kościoła katolickiego.

Podsumowanie

Rozdział IV ukazuje biskupa Jana Zarębę jako konsekwentnego reformatora, którego działania w zakresie prawodawstwa i zarządzania miały na celu stworzenie sprawnej funkcjonującej diecezji. Wprowadzane przez niego inicjatywy łączyły troskę o dyscyplinę duchowieństwa, modernizację struktur organizacyjnych oraz dostosowanie Kościoła do wyzwań społecznych i posoborowych.

Jednym z podstawowych elementów jego reform było ujednolicenie norm dla duchowieństwa. Biskup kładł nacisk na modlitwę brewiarzową, regularną celebrację Eucharystii i życie w zgodzie z powołaniem kapłańskim. Miało to wzmocnić poczucie wspólnoty, a zarazem zapewnić duchownym klarowne ramy duchowości i pracy duszpasterskiej. Równolegle Zaręba zainicjował reorganizację struktur administracyjnych, przede wszystkim dekanatów, tak aby lepiej odpowiadały na zmiany demograficzne i urbanizacyjne, co przekładało się na skuteczniejszą koordynację pracy duszpasterskiej.

⁴⁸ Por. K. Rogala, *Rada kapłańska jako przejaw kolegialności w Kościele partykularnym na przykładzie diecezji włocławskiej*, „Teologia i Człowiek”, 44(2018), nr 4, s. 97-120.

Ważnym obszarem działań była rozbudowa sieci parafialnej. Nowe parafie tworzone były w odpowiedzi na rosnące potrzeby wiernych, ułatwiając dostęp do sakramentów i bardziej równomierne rozłożenie obowiązków wśród duchowieństwa. Równocześnie biskup wprowadził przepisy jasno definiujące kompetencje proboszczów, wikariuszy, dziekanów i innych urzędników kościelnych, co pozwoliło uniknąć nadużyć i zwiększyło przejrzystość odpowiedzialności.

Zaręba przeprowadził również reformę kurii diecezjalnej, wprowadzając regulacje porządkujące zadania poszczególnych urzędów i pracowników. Dzięki temu administracja kościelna stała się bardziej profesjonalna i sprawna, lepiej odpowiadając na potrzeby zarówno duchowieństwa, jak i wiernych. W duchu nauki Soboru Watykańskiego II powołał także radę kapłańską jako forum konsultacyjne, które włączyło presbiterium w proces współodpowiedzialności za życie diecezji.

Całość działań biskupa Jana Zaręby ukazuje go jako pasterza zdolnego do łączenia tradycji z koniecznością reform. Jego polityka prawodawcza i administracyjna umocniła dyscyplinę duchowieństwa, dostosowała struktury do realiów społecznych, zapewniła dynamiczny rozwój parafii, usprawniła funkcjonowanie kurii i wprowadziła nowe mechanizmy współpracy. Dzięki temu diecezja włocławska stała się bardziej zorganizowaną i otwartą na wyzwania wspólnoty.

Rozdział V

DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA BISKUPA JANA ZARĘBY W ZAKRESIE UŚWIĘCANIA – SAKRAMENTY

1. Postanowienia ogólne

Działalność duszpasterska i prawodawcza bp. Jana Zaręby stanowiła odpowiedź na wyzwania Kościoła posoborowego, zwłaszcza w zakresie sakramentów, które odgrywają kluczową rolę w procesie uświęcania wiernych. Zapewniają im duchową wspólnotę z Chrystusem i wprowadzają szczególną łączność z Kościołem. Sakramenty, jako widzialne znaki niewidzialnej łaski, stanowią fundamentalny element życia duchowego katolików, a ich właściwe udzielanie i sprawowanie było jednym z priorytetów biskupa Zaręby.

Na początku należy nakreślić ogólne ramy teologiczne dotyczące sakramentów w Kościele katolickim. Kościół uznaje siedem sakramentów: chrzest, bierzmowanie, Eucharystię, pokutę i pojednanie, namaszczenie chorych, kapłaństwo oraz małżeństwo. Każdy z tych sakramentów ma swoje korzenie w Biblii i tradycji Kościoła, a ich ustanowienie przez Chrystusa nadaje im szczególną wagę w życiu wierzących. Sakramenty są postrzegane jako środki uświęcania, przez które wierni otrzymują łaskę Bożą. Sprawowanie sakramentów wiąże się z odpowiedzialnością duchową duchowieństwa, szczególnie biskupów, którzy mają obowiązek nadzorować ich właściwe udzielanie oraz troszczyć się o formację kapłanów i wiernych.

Biskup Jan Zaręba był szczególnie zaangażowany w działalność prawodawczą dotyczącą sakramentów, wprowadzając reformy i regulacje mające na celu poprawę życia sakramentalnego wiernych. Jego rządy przypadły na okres bezpośrednio po Soborze Watykańskim II (1962–1965), który wprowadził wiele istotnych reform w Kościele katolickim, również w zakresie

liturgii i sakramentów. Sobór podkreślał znaczenie uczestnictwa wiernych w liturgii oraz potrzebę odnowy życia sakramentalnego, aby uczynić je bardziej dostępnym i zrozumiałym dla ludzi. Biskup Zaręba, jako jeden z duchownych, którzy wcielali w życie postanowienia Soboru, wdrażał w diecezji wrocławskiej zmiany zgodne z duchem posoborowym. Sobór Watykański II szczególnie podkreślił aktywny udział wiernych w sprawowaniu Eucharystii oraz znaczenie pełnej i świadomej komunii z Chrystusem. Reformy liturgiczne wprowadzone przez Sobór obejmowały m.in. zmianę języka liturgicznego na narodowy, większy nacisk na formację wiernych oraz reformę katechezy dotyczącej sakramentów. Biskup Zaręba, dostosowując prawo diecezjalne do nowych wytycznych, wprowadził szereg działań mających na celu lepsze zrozumienie i pełniejsze przeżywanie sakramentów przez wiernych. Kierując diecezją wrocławską, koncentrował swoją działalność na duszpasterstwie sakramentalnym, które postrzegał jako główny obszar uświęcania wiernych. Jego działania prawodawcze koncentrowały się na kilku kluczowych obszarach związanych z sakramentami: formacji kapłanów, edukacji katechetycznej wiernych oraz wdrażaniu nowych norm liturgicznych¹.

2. Chrzest

W kontekście działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby, sakrament chrztu zajmował szczególne miejsce, będąc fundamentem wiary chrześcijańskiej i bramą do życia sakramentalnego. Biskup Zaręba był pasterzem o silnym poczuciu odpowiedzialności za odpowiedni rozwój wiernych, wprowadzał więc liczne regulacje mające na celu pogłębienie świadomości teologicznej oraz lepsze przygotowanie rodziców, chrzestnych i samych ochrzczonych do przyjęcia łaski sakramentalnej i życia w niej.

Chrzest, jako pierwszy z siedmiu sakramentów, jest dla katolików wejściem w życie Kościoła oraz zjednoczeniem z Chrystusem. Gładzi winę grzechu pierwородnego, obdarza łaską uświęcającą i czyni ochrzczonego osobę

¹ AKDWł, Drugi Synod Diecezji Wrocławskiej, Rozdział II: „Duszpasterstwo sakramentalne”, Statuty 123-195 (teczka bez sygnatury).

dzieckiem Bożym, członkiem wspólnoty Kościoła. Tradycyjnie udzielany w dzieciństwie, chrzest wymaga zaangażowania rodziców i chrzestnych, aby w przyszłości dziecko mogło dorastać w wierze i świadomie podążać za Chrystusem.

W świetle Soboru Watykańskiego II, po którym przyszło sprawować władzę biskupowi Zarębie w diecezji włocławskiej, a który miał głęboki wpływ na reformy liturgiczne i sakramentalne w Kościele, sakrament chrztu został podkreślony jako wydarzenie wspólnotowe i wymagające większego zrozumienia teologicznego ze strony wiernych. Sobór postanowił, że chrzest powinien być lepiej rozumiany przez rodziców i chrzestnych, a liturgia chrztu powinna podkreślać głębię duchową tego sakramentu. Biskup Jan Zaręba, kierując się tymi zasadami, aktywnie wprowadzał w swojej diecezji postanowienia Soboru, podejmując działania legislacyjne oraz pastoralne odnoszące się do udzielania chrztu. Wobec powyższego można zauważyć, że skoncentrował się on na kluczowych aspektach związanych z udzielaniem chrztu. Wdrażając postanowienia Soboru Watykańskiego II, miał na uwadze nie tylko aspekty liturgiczne, ale również duszpasterskie, związane z odpowiednim przygotowaniem rodziców, chrzestnych oraz wiernych parafian.

Biskup Zaręba zobowiązał kapłanów i wiernych do troski o to, by dzieci były chrzczone jak najprędzej; zachęcał do nadawania dzieciom imion chrześcijańskich, by miały świętych patronów; propagował chrześcijańskie przeżywanie tego sakramentu w rodzinie². Wprowadził obowiązek formacji rodziców i chrzestnych przed przyjęciem sakramentu chrztu przez dziecko. Zgodnie z jego zarządzeniami, osoby odpowiedzialne (rodzice i chrzestni) za wychowanie dziecka w wierze musiały uczestniczyć w katechezach przedchrzcielnych, których celem było przybliżenie znaczenia chrztu oraz obowiązków, jakie wiążą się z tą decyzją. Podkreślano przy tym, że chrzest nie jest jedynie formalnością, ale początkiem życia w Chrystusie, co wymaga odpowiedzialności ze strony rodziców i chrzestnych. Biskup Zaręba kładł nacisk na to, aby chrzestni byli wiernymi katolikami, którzy mogli pełnić rolę

² Zob. tamże, Statut 125.

duchowych przewodników dziecka. Musiały to więc być osoby w wieku co najmniej 14 lat, wierzące i praktykujące, o czym musiały przedstawić zaświadczenie ze swojej parafii, jeśli była inna niż parafia chrztu dziecka. Udział w katechezach przygotowawczych miał pogłębiać ich wiarę i świadomość, że ich zadaniem jest pomoc w wychowaniu religijnym dziecka.

W nawiązaniu do reform liturgicznych Soboru Watykańskiego II, biskup Jan Zaręba wprowadził także nowe zasady dotyczące samej liturgii chrztu. Zmiany obejmowały m.in. większy nacisk na wspólnotowy charakter tego sakramentu. Biskup podkreślał, że chrzest jest wydarzeniem dla całej wspólnoty parafialnej, nie jedynie prywatną ceremonią rodzinną. Zachęcano, aby chrzty odbywały się podczas Mszy świętych, co miało na celu zacieśnienie więzi nowo ochrzczonego z Kościołem i włączenie go w życie wspólnoty wiernych. Wprowadził on także zasady dotyczące używania języka narodowego podczas liturgii chrzcielnej, co było zgodne z duchem Soboru. Dzięki temu wierni mogli lepiej zrozumieć modlitwy i obrzędy związane z sakramentem, co z kolei miało na celu głębsze duchowe przeżycie tego wydarzenia.

Jednym z kluczowych postulatów biskupa Zaręby było ponadto podkreślenie wspólnotowego wymiaru chrztu. Chrzest nie jest jedynie osobistym aktem, ale włączeniem do wspólnoty Kościoła. Z tego względu, biskup wprowadził zalecenie, aby chrzty odbywały się publicznie, w ramach uroczystej liturgii parafialnej, co miało na celu zacieśnienie więzi nowo ochrzczonego z parafią. Dlatego należało ustalić terminy chrztu w niedziele i święta w takich godzinach, aby uczestnikom umożliwić udział w Mszy Świętej wraz z licznymi parafianami. Wprowadzono także zwyczaj ogłaszania chrztów podczas Mszy świętych, aby cała wspólnota parafialna mogła modlić się za nowo ochrzczonego oraz ich rodziny³.

Biskup Zaręba uznawał, że wspólnota wiernych pełni istotną rolę w wychowaniu chrześcijańskim nowo ochrzczonego, dlatego parafia jako wspólnota miała być zaangażowana w to wydarzenie. Dlatego postanowił, że miejscem uroczystego udzielania tego sakramentu musi być kościół parafialny

³ Tamże, Statuty 126, 128.

lub filialny. Udzielanie chrztu w kaplicach lub domach prywatnych było możliwe tylko w wypadkach nadzwyczajnych, każdorazowo za zezwoleniem biskupa diecezjalnego.

W swoich zarządzeniach biskup kładł także nacisk na regularne spotkania kapłanów z rodzicami nowo ochrzczonych dzieci. Kapłani mieli za zadanie monitorować duchowy rozwój rodziny oraz upewniać się, że rodzice i chrzestni są świadomi swoich zobowiązań związanych z wychowaniem dziecka w wierze. Wprowadzono regularne wizyty duszpasterskie, podczas których kapłani mieli za zadanie przypominać rodzicom o ich odpowiedzialności za chrześcijańskie wychowanie dzieci. Ponadto, biskup Zaręba wprowadził wytyczne dotyczące częstotliwości chrztów w parafiach. Chrzty miały odbywać się regularnie, ale w sposób uroczysty i dobrze zorganizowany, aby podkreślić wagę tego sakramentu.

Jako ważny wymiar udzielania tego sakramentu, biskup Zaręba wskazał uroczyste błogosławieństwo matek i nowo ochrzczonych dzieci, przewidziane w rytuale. Zobowiązał kapłanów, aby zachęcali uczestników ceremonii do przyjmowania tego błogosławieństwa⁴.

W zarządzeniach dotyczących udzielania chrztu biskup Jan nie zapominał o takich sytuacjach, które można nazwać sytuacjami nagłymi (zagrożenie życia noworodka, wypadki, w których uczestniczyły osoby nieochrzczone, a pragnące chrztu). Nakazał duszpasterzom dokładne pouczenie wiernych, zwłaszcza położnych i pielęgniarek, o sposobie udzielania chrztu w nagłym wypadku, potrzebie uzupełnienia obrzędów tego sakramentu w kościele parafialnym dziecka oraz o konieczności spisania aktu chrztu w kancelarii parafialnej, podobnie jak miało to miejsce zawsze po udzieleniu tego sakramentu w kościele parafialnym.

Do przepisów porządkowych dotyczących sakramentu chrztu zaliczyć można obowiązek odpowiedniego przechowywania wody chrzcielnej, uroczyste święconej w Wigilię Paschalną, oraz olejów świętych używanych przy udzielaniu sakramentów. Biskup Zaręba przypominał również, że

⁴ Tamże, Statut 132.

w księgach chrztu należy dokonywać adnotacji o przyjęciu sakramentu bierzmowania, o zawarciu sakramentalnego małżeństwa, a także o przyjęciu wyższych święceń i złożeniu profesji zakonnej.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sakramentu chrztu miała na celu przede wszystkim pogłębienie duchowego rozumienia tego sakramentu przez wiernych oraz podkreślenie jego wspólnotowego charakteru. Wprowadzając odpowiednie przepisy liturgiczne i duszpasterskie, biskup Zaręba stworzył ramy, które sprzyjały świadomemu i pełniejszemu przeżywaniu chrztu zarówno przez rodziców i chrzestnych, jak i całą wspólnotę parafialną. Jego regulacje w zakresie przygotowania do chrztu oraz celebracji tego sakramentu miały na celu podniesienie świadomości religijnej wiernych oraz zaangażowanie ich w aktywne uczestnictwo w życiu Kościoła. Działalność biskupa Zaręby w tym obszarze jest przykładem nowoczesnego, posoborowego podejścia do sakramentów, które łączyło w sobie troskę o wierność tradycji oraz potrzebę dostosowania praktyk kościelnych do współczesnych wyzwań duszpasterskich.

2. Bierzmowanie

Biskup Zaręba, jako gorliwy realizator postanowień Soboru Watykańskiego II, wprowadził szereg działań mających na celu dostosowanie praktyki udzielania sakramentu bierzmowania do nowych wytycznych liturgicznych oraz duszpasterskich. Jego działalność prawodawcza koncentrowała się na trzech kluczowych aspektach: na przygotowaniu katechetycznym młodzieży, zmianach w liturgii sakramentu oraz podkreśleniu roli wspólnoty parafialnej w całym procesie przygotowawczym i obrzędowym. Kładł on szczególny nacisk na odpowiednie przygotowanie młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Był świadomy, że bierzmowanie, jako sakrament dojrzałości chrześcijańskiej, powinno być przyjęte w pełni świadomie i odpowiedzialnie. Dlatego wprowadził przepisy nakazujące gruntowne przygotowanie katechetyczne, które miało trwać co najmniej kilka miesięcy. Program przygotowań obejmował zarówno teoretyczne nauczanie o Duchu

Świętym, sakramentach i misji Kościoła, jak również praktyczne formy angażowania młodzieży w życie wspólnoty parafialnej. W ramach tego przygotowania młodzież uczestniczyła w specjalnych katechezach, podczas których omawiano znaczenie sakramentu bierzmowania, wielkie dary nadprzyrodzone, jakimi ten sakrament wzbogaca wiernych, jego teologiczne podstawy oraz konsekwencje życia w Duchu Świętym⁵. Biskup Zaręba wprowadził wytyczne, aby kapłani i zaangażowani w przygotowanie młodzieży prowadzili zajęcia w sposób interaktywny, zachęcając młodzież do zadawania pytań i aktywnego udziału w dyskusjach na temat wiary. Podkreślał również rolę modlitwy i sakramentów w procesie przygotowania do bierzmowania. Wprowadził przepisy nakazujące organizowanie rekolekcji przed przyjęciem sakramentu, które miały pomóc młodzieży w duchowym przygotowaniu do tego ważnego momentu. Rekolekcje te były nie tylko czasem modlitwy i refleksji, ale również okazją do spotkań z kapłanami i animatorami, którzy wspierali młodzież w jej duchowym rozwoju⁶.

Zgodnie z duchem Soboru Watykańskiego II, biskup Zaręba wprowadził zmiany w samej liturgii bierzmowania, kładąc nacisk na większe zaangażowanie wiernych oraz głębsze przeżycie tego sakramentu. Obrzędy bierzmowania były celebrowane w sposób uroczysty, w obecności wspólnoty parafialnej, co miało podkreślić wspólnotowy wymiar sakramentu. Biskup starał się również, aby liturgia była bardziej zrozumiała dla młodzieży, dlatego do liturgii bierzmowania zgodnie z postanowieniami soboru wprowadzono język narodowy. Podczas obrzędu bierzmowania biskup Zaręba kładł szczególny nacisk na modlitwę za przyjmujących sakrament. Zachęcał kapłanów, aby modlili się w intencji młodzieży, prosząc Ducha Świętego o Jego dary: mądrość, rozum, radę, męstwo, umiejętność, pobożność i bojaźń Bożą. Podkreślano, że bierzmowanie jest momentem, w którym młodzi wierzący otrzymują specjalne dary Ducha

⁵ AKDWł., II Synod Diecezji Włocławskiej, Rozdział II: „Duszpasterstwo sakramentalne”, Statut 133 (teczka bez sygnatury i stron).

⁶ Por. J. Zaręba, Zarządzenie o przygotowaniu młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, AKDWł, teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

Świętego, które mają ich umocnić w wierze i pomóc w świadectwie chrześcijańskim.

Biskup Zaręba wprowadził także zmiany w samym obrzędzie udzielania bierzmowania, dbając o to, aby jego forma była dostosowana do potrzeb współczesnej młodzieży. Oprócz tradycyjnego namaszczenia krzyżmem, młodzież była zachęcana do aktywnego udziału w liturgii, np. poprzez czytania Pisma Świętego, modlitwę wiernych oraz udział w śpiewie liturgicznym. W ten sposób sakrament bierzmowania stawał się nie tylko ceremonią, ale autentycznym przeżyciem duchowym, w którym młodzi wierzący aktywnie uczestniczyli.

Jednym z elementów działalności prawodawczej biskupa Zaręby było podkreślenie wspólnotowego charakteru sakramentu bierzmowania. Biskup Zaręba, zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, uznawał, że sakramenty nie są jedynie indywidualnym doświadczeniem, ale aktem wspólnotowym, który umacnia całą wspólnotę Kościoła. W związku z tym biskup wprowadził przepisy, które nakazywały organizowanie udzielania bierzmowania w obecności całej parafii, a nie tylko rodziny i bliskich osób bierzmowanych. Promował także zaangażowanie wszystkich parafian w proces przygotowania do bierzmowania. Wprowadził zwyczaj, aby członkowie parafii modlili się za kandydatów do bierzmowania, a także aktywnie wspierali ich w procesie przygotowania. W niektórych parafiach organizowano specjalne grupy modlitewne spośród rodziców i innych parafian; grupy te towarzyszyły młodzieży w drodze do przyjęcia sakramentu, modląc się dla niej o świadome i godne przyjęcie darów Ducha Świętego.

Pod koniec II Sesji Soboru Watykańskiego II, papież Paweł VI ogłosił motu proprio *Pastorale Munus*, nadające biskupom diecezjalnym nowe uprawnienia i przywileje⁷. Powołując się na ten dokument oraz na orzeczenie

⁷ Por. Paweł VI, Motu proprio *Pastorale munus*, Rzym, 30 listopada 1963, AAS 56 (1964), s. 5-12.

Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów⁸, biskup Zaręba udzielił proboszczom i administratorom parafii władzy udzielania wiernym sakramentu bierzmowania w niebezpieczeństwie śmierci. Przywilej ten dotyczył także kapelanów szpitali i więzień, gdy na miejscu nie było proboszcza.

Biskup zobowiązał przy tym kapłanów, którzy udzielaliby bierzmowania w takich okolicznościach, aby dopilnowali odnotowanie tego faktu w parafialnej księdze bierzmowanych. Wpis powinien obejmować imię i nazwisko bierzmowanego, jego imię przyjęte przy bierzmowaniu, daty i miejsca urodzenia i chrztu, datę udzielenia bierzmowania i nazwisko jego szafarza.

Podobnie jak w sprawie sakramentu chrztu, biskup Zaręba w działaniach prawodawczych położył nacisk na wspólnotowy wymiar sakramentu bierzmowania. Jego zarządzenia miały na celu włączenie całej społeczności wiernych danej parafii do świadomego uczestnictwa w życiu sakramentalnym, do zwiększania poczucia odpowiedzialności za przyjmujących sakrament bierzmowania przez wspieranie ich modlitwą i do docenienia znaczenia darów Ducha Świętego w rozwoju życia duchowego. Nie pominął także przypadków szczególnych. Działalność biskupa Zaręby w tym zakresie podążała za nauczaniem Soboru Watykańskiego II w celu odnowy życia duchowego Kościoła lokalnego przez dostosowanie do zmieniających się warunków, przy zachowaniu pełnej i niezmiennej nauki Kościoła.

4. Eucharystia

Przepisy i zarządzenia dotyczące Eucharystii, będącej centrum życia chrześcijańskiego i szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, były kolejnym z istotnych obszarów działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby. Aktywnie wdrażał on reformy Soboru Watykańskiego II, które miały na celu pogłębienie świadomości wiernych na temat sakramentu Eucharystii oraz

⁸ Zob. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja o należytych wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej *Inter Oecumenici* z 14 września 1964 r., AAS 56 (1964), s. 877-900, tekst polski: "Wiadomości Diecezjalne (Katowice)", (1964) nr 11-12, s.129 - 144.

zwiększenie ich udziału w liturgii. Sobór wzywał do odnowienia liturgii, lepszego rozumienia sakramentów i aktywnego zaangażowania wszystkich wiernych w życie Kościoła, a biskup Zaręba, jako wierny wykonawca tych postanowień, wprowadzał liczne regulacje, mające na celu pogłębienie życia eucharystycznego w swojej diecezji.

W działalności prawodawczej biskupa Zaręby szczególne miejsce zajmowały przepisy dotyczące celebracji Mszy Świętej, przygotowania wiernych do pełnego uczestnictwa w Eucharystii oraz troski o odpowiednią formację kapłanów w zakresie liturgii. Jednym z jego głównych celów było uczynienie liturgii bardziej zrozumiałą, dostępną i głębiej przeżywaną przez wiernych. Biskup Zaręba widział w Eucharystii nie tylko centralny punkt życia sakramentalnego Kościoła, ale także środek do budowania wspólnoty parafialnej oraz osobistego uświęcenia wiernych.

W kolejnych punktach zostaną omówione główne postanowienia biskupa Jana Zaręby dotyczące sakramentu Eucharystii. Analizie poddane zostaną jego działania na rzecz odnowienia liturgii eucharystycznej, przygotowania do pierwszej Komunii świętej, a także promocji adoracji Najświętszego Sakramentu jako formy pogłębiania życia duchowego.

4.1. Msza święta

Odnowienie liturgii, przeprowadzone w związku z wykonaniem Konstytucji Soboru Watykańskiego II o świętej Liturgii, dotyczyło głównie odprawiania Tajemnicy Eucharystycznej. W niej bowiem „zawiera się całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie sam Chrystus, nasza Pascha i chleb żywy, który przez Ciało swoje ożywione i ożywiający Duchem Świętym daje się ludziom, zapraszając ich i doprowadzając w ten sposób do ofiarowania razem z Nim samych siebie, swojej pracy i wszystkich rzeczy stworzonych”. Celebrowanie Mszy świętej, jako czynność Chrystusa i Kościoła, jest ośrodkiem całego życia chrześcijańskiego dla Kościoła powszechnego i Kościołów

partykularnych oraz dla poszczególnych wiernych⁹. Stąd również uczestnictwo wiernych świeckich w Eucharystii oraz w celebracji innych obrzędów Kościoła nie może być sprowadzone do samej tylko biernej obecności, lecz winno być rozumiane jako prawdziwe praktykowanie wiary i godności chrzcielnej.

Msza Święta, będąca centralnym wydarzeniem w życiu liturgicznym Kościoła katolickiego, zajmowała szczególnie ważne miejsce w działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby. W okresie jego rządów Kościół przechodził głębokie reformy związane z Soborem Watykańskim II, który w sposób szczególny podkreślił potrzebę odnowienia liturgii, tak aby była bardziej zrozumiała, dostępna i angażująca dla wiernych. Biskup Zaręba, będąc pasterzem diecezji w czasach dynamicznych zmian, skupił swoją działalność prawodawczą na wdrażaniu postanowień soboru dotyczących Eucharystii, zwłaszcza celebracji Mszy Świętej. Jego reformy miały na celu nie tylko dostosowanie liturgii do nowych norm soborowych, ale również pogłębienie zrozumienia i przeżywania Eucharystii przez wiernych. Postanowienia biskupa Zaręby obejmowały szeroki zakres zagadnień: od nowych form celebracji, przez przygotowanie liturgiczne kapłanów, aż po zaangażowanie wiernych świeckich w liturgię i większą dostępność Mszy Świętej dla różnych grup wiernych, zwłaszcza młodzieży.

Sobór Watykański II w sposób przełomowy zreformował sposób celebrowania Mszy Świętej. Dokumenty soborowe, w szczególności Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, podkreślały konieczność większego udziału wiernych w liturgii oraz wprowadzenie języka narodowego do Mszy Świętej. W miejsce tradycyjnej łaciny, której większość wiernych nie rozumiała, wprowadzano język narodowy, co miało umożliwić bardziej świadome uczestnictwo w liturgii.

Sobór podkreślał również wspólnotowy charakter Mszy Świętej, w której wszyscy wierni mają aktywnie uczestniczyć, a nie jedynie biernie obserwować. Nie wynika z tego, że wszyscy obecni, oprócz przewidzianych gestów i postaw

⁹ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, n. 3 e, 6, w: AAS 59 (1967), s. 542, 544-545.

ciała, z konieczności powinni coś wykonywać, jak gdyby każdy musiał wypełniać specyficzne zadanie liturgiczne. W nauczaniu katechetycznym winno się raczej sumiennie zadbać, by wszyscy wierni na nowo ożywili w sobie poczucie wielkiego zdumienia wobec głębi tajemnicy wiary, jaką jest Eucharystia. Moc czynności liturgicznych nie zawiera się bowiem w często zmienianych obrzędach liturgicznych, lecz w słowie Boga i w sprawowanej tajemnicy, w które należy coraz głębiej wnikać¹⁰.

Biskup Jan Zaręba podczas sprawowania rządów w diecezji włocławskiej z ogromnym zaangażowaniem wprowadzał w życie nowe przepisy. W jego działalności prawodawczej znalazły się szczegółowe normy dotyczące wprowadzenia języka polskiego do liturgii, zaangażowania świeckich w różne funkcje liturgiczne oraz ujednolicenia form celebrowania Mszy Świętej w całej diecezji.

Jednym z najważniejszych aspektów działalności biskupa Zaręby była implementacja w diecezji włocławskiej przepisu Soboru Watykańskiego II dotyczącego wprowadzanie języka narodowego do liturgii. Zaręba podkreślał, że język polski w liturgii ma na celu nie tylko uczynienie Mszy Świętej bardziej zrozumiałą dla wiernych, ale również jej bardziej świadome i duchowe przeżywanie. Biskup wprowadził odpowiednie przepisy nakazujące stopniowe zastępowanie łaciny polskim, szczególnie w czytaniach, modlitwach eucharystycznych oraz modlitwach wiernych. Pod jego przewodnictwem zaczęły ukazywać się w diecezji publikacje liturgiczne w języku polskim, które miały pomóc kapłanom i wiernym w lepszym przygotowaniu do udziału w Mszy. Wprowadzenie języka narodowego do liturgii biskup Zaręba widział jako sposób na pogłębienie jedności wiernych z Kościołem, a także umocnienie ich osobistego związku z Bogiem, dzięki świadomemu uczestnictwu w misterium ofiary oraz możliwości czerpania z bogactwa proklamowanego słowa Bożego¹¹.

¹⁰ Por. Święta Kongregacja Kultu Bożego, Instrukcja *Liturgicae instaurationes* (5 września 1970 r.), n. 1, w: AAS, 62 (1970), s. 695.

¹¹ Por. Jan Zaręba, *Dekret zezwalający na użycie czytań mszalnych*, KDWi, 53(1970), s. 105-106.

Jednym z kluczowych postulatów Soboru Watykańskiego II, które biskup Zaręba w pełni popierał, była potrzeba zaangażowania świeckich w różne formy posługi liturgicznej. Wcześniej Msza Święta była celebrowana głównie przez kapłana, a udział świeckich ograniczał się do biernej obecności. Sobór natomiast wzywał do aktywnego udziału wiernych poprzez pełnienie różnych funkcji, takich jak lektor, kantor czy ministrant.

Kierując się wskazaniem soboru, pism papieskich oraz instrukcji publikowanych przez kongregacje watykańskie, biskup Zaręba wprowadził zarządzenia, które umożliwiały świeckim pełnienie tych funkcji w sposób systematyczny i dobrze zorganizowany. Lektorzy zostali odpowiednio przeszkoleni, aby czytać Pismo Święte podczas liturgii, a także angażować się w przygotowanie modlitwy wiernych¹². Ministranci mieli możliwość pełnienia różnych posług przy ołtarzu¹³. Biskup podkreślał, że każdy wierny ma swoje miejsce w liturgii i jest wezwany do aktywnego udziału w celebracji Mszy Świętej.

Zaręba promował również angażowanie świeckich w przygotowanie liturgii, np. poprzez tworzenie zespołów liturgicznych odpowiedzialnych za oprawę Mszy i włączenie większej liczby wiernych w śpiew i procesje. Zgodnie z jego zaleceniami, chóry i schole miały regularnie uczestniczyć w liturgii, aby wprowadzać wiernych w atmosferę modlitwy poprzez muzykę.

Jednym z priorytetów biskupa Zaręby było odpowiednie przygotowanie duchowieństwa do prowadzenia liturgii w nowym posoborowym duchu. Pod jego nadzorem organizowano regularne szkolenia dla kapłanów, które miały na celu zapoznanie ich z nowymi normami liturgicznymi oraz duchowością eucharystyczną Soboru Watykańskiego II¹⁴. Biskup Zaręba dbał o to, aby każdy kapłan w diecezji włocławskiej miał niezbędną wiedzę i umiejętności do celebracji Mszy Świętej zgodnie z nowymi przepisami. Szczegółowe wskazówki

¹² Por. *Kształcenie lektorów w diecezji włocławskiej*, KDWł, 55(1972), s. 95-96; *Stala formacja lektorów diecezji*, KDWł, 62(1979), s. 80-81.

¹³ Por. *Formacja lektorów i ministrantów*, KDWł, 64(1981), s. 78.

¹⁴ Por. R. McInerny, *Liturgy in the true spirit of Vatican II*, "AD2000", vol. 14, nr 2 (marzec 2001), s. 7-26.

dotyczące wdrażania zasad Konstytucji o Liturgii zawierała Instrukcja *Liturgicae instaurationes*, wskazująca na konieczność upraszczania form liturgicznych, podkreślając, że powinny one być szlachetne i proste, aby każdy mógł w pełni, świadomie i pobożnie uczestniczyć w misterium. Organizowano specjalne rekolekcje i spotkania formacyjne, podczas których omawiano nie tylko aspekty techniczne wprowadzenia języka polskiego do liturgii, ale również teologiczne znaczenie Eucharystii jako centralnego wydarzenia w życiu wspólnoty¹⁵. Kapłani byli zachęceni do głębszej refleksji nad duchowym znaczeniem Mszy Świętej oraz do duszpasterskiej troski o wiernych uczestniczących w Eucharystii.

Podstawową normą było celebrowanie Mszy Świętej w kościołach parafialnych, filialnych i kaplicach. Odprawiane jej w innych miejscach, na przykład w salce katechetycznej lub w domu chorego, wymagało każdorazowo zgody władzy diecezjalnej. Wyjątkiem od tej reguły była możliwość sprawowania Eucharystii na zewnątrz kościoła - na cmentarzu przykościelnym lub na cmentarzu grzebalnym w uroczystość Wszystkich Świętych. Nowością soborową było usytuowanie ołtarza twarzą do wiernych. Biskup ordynariusz zastrzegł jednak, że taka zmiana wymaga przede wszystkim właściwego usytuowania tabernakulum, niezbędna jest też zgoda biskupa diecezjalnego¹⁶.

W ramach działalności prawodawczej biskupa Zaręby podjęto działania mające na celu zwiększenie dostępności Mszy Świętej dla różnych grup wiernych, aby mogli wypełnić obowiązek uczestnictwa w Mszy Świętej w każdą niedzielę i święta nakazane, a w miarę możliwości i potrzeby również w dni powszednie. Biskup dostrzegał potrzebę dostosowania godzin odprawiania Mszy do trybu życia wiernych, zwłaszcza osób pracujących, młodzieży i rodzin. Dlatego wprowadził zalecenia, aby Msze Święte były odprawiane o różnych porach dnia, tak aby każdy mógł w nich uczestniczyć. Biskup zezwolił na

¹⁵ Zob. *Formacja intelektualna i duszpasterska młodych kapłanów*, KDWI, 57(1974). s. 182-183.

¹⁶ AKDWI, Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, Komisja ds. kultu Bożego,teczka bez sygnatury.

odprawianie jednej Mszy Świętej po południu (co dotychczas nie było praktykowane) w niedziele i święta, z okazji ślubu, w przypadku pogrzebu, codziennie w czasie rekolekcji i misji parafialnych, a także w wyznaczone trzy dni w tygodniu, gdy przy kościele pracował tylko jeden kapłan. Dotyczyło to szczególnie świąt kościelnych państwowo zniesionych, obchodzonych w dni robocze; proboszczowie zostali zobowiązani do odprawiania w tych dniach Mszy Świętej w godzinach popołudniowych. Z tymi przepisami wiązała się sprawa Mszy binowanych oraz trynowanych, co zostało szczegółowo unormowane. Poza wypadkami przewidzianymi w tych normach, należało zwrócić się o pozwolenie do władzy diecezjalnej.

Biskup Zaręba, idąc za duchem reform Soboru Watykańskiego II, promował częstsze uczestnictwo wiernych w Eucharystii, nie tylko w niedziele i święta, ale także w dni powszednie. Zachęcał wiernych do przyjmowania Komunii Świętej, podkreślając jej kluczową rolę w budowaniu jedności z Chrystusem oraz duchowego umocnienia w codziennym życiu. W swoich kazaniach i pismach biskup Zaręba często przypominał o duchowych korzyściach z częstego przyjmowania Komunii świętej. W swoich zarządzeniach przypominał jednak kapłanom, że zgodnie ze wskazaniami liturgicznymi, udzielanie Komunii Świętej może się odbywać w czasie Mszy Świętej, dlatego tylko słuszne powody uzasadniają przystępowanie do Stołu Pańskiego poza Mszą Świętą. Przez te powody rozumieć należy na przykład odwiedzanie z Panem Jezusem osób przewlekłe chorych w ich domach lub warunki pracy kapłanów szpitalnych.

Biskup Zaręba był również świadomy rosnącej potrzeby duszpasterstwa młodzieżowego. W odpowiedzi na tę potrzebę, wprowadził specjalne Msze Święte dla młodzieży, które w kazaniach miały bardziej dynamiczny i bardziej bezpośredni przekaz¹⁷. Kładł duży nacisk na to, aby młodzież aktywnie uczestniczyła w życiu Kościoła i czuła się integralną częścią wspólnoty parafialnej. Dlatego wspierał wspólnotowe duszpasterstwo grup i ruchów

¹⁷ Zob. *Program kaznodziejski dla młodzieży na rok 1969/1970*, KDWł 53(1970), s. 31-48. *Program kaznodziejski na rok 1970*, KDWł, 53(1970), s. 73-83.

młodzieżowych, na przykład założony w 1954 roku przez księdza Franciszka Blachnickiego Ruch Światło Życie, który rozwinął się z oaz – rekolekcji zamkniętych prowadzonych metodą przeżyciową. Ruch ten wykształcił się ze spotkań formacyjnych ministrantów diecezji katowickiej i szybko rozprzestrzenił się w całej Polsce. Także formacja ministrantów, czyli Liturgicznej Służby Ołtarza, pozostała ważnym polem pracy z młodzieżą.

Zarządzenia biskupa Zaręby zmierzały do pokazania modlitwy liturgicznej, powstałej z żywej i bardzo starej tradycji życia duchowego¹⁸. Ich celem było przygotowanie kapłanów do zmienionych obrzędów i wprowadzanie ich do codziennej praktyki z duchowym pożytkiem dla wiernych. Stosowanie tych przepisów miało prowadzić do przekonania, że gdy Msza Święta jest odprawiana, stanowi dzieło całego ludu Bożego, ukształtowanego w jego różnych stopniach święceń i spełnianej funkcji.

4.2. Przechowywanie i kult Najświętszego Sakramentu

Przechowywanie Eucharystii, czyli konsekrowanych Hostii po zakończeniu Mszy Świętej, ma ogromne znaczenie w Kościele katolickim. Sprawowanie Eucharystii w ofierze Mszy Świętej jest źródłem i celem kultu, jaki się jej oddaje poza Mszą. Święte postacie przechowuje się przede wszystkim w tym celu, aby wierni, którzy nie mogą brać udziału we Mszy świętej, zwłaszcza chorzy i starsi, jednoczyli się przez Komunię sakramentalną z Chrystusem i Jego Ofiarą, którą składa się w kościele. Poza tym przechowywanie pozwala również na praktykę adoracji Najświętszego Sakramentu oraz oddawania mu tej czci, która jest należna samemu Bogu.

Eucharystia przechowywana jest w tabernakulum, które znajduje się w centrum każdego kościoła, a wierni oddają cześć realnej obecności Chrystusa, klękając lub przyklękając przed tym miejscem. Za czasów biskupa Jana Zaręby tabernakulum pozostawało jednym z najważniejszych miejsc w kościołach

¹⁸ Por. A. Nichols, *A Pope and a Council on the Sacred Liturgy: Pope Pius XII's Mediator Dei and the Second Vatican Council's Sacrosanctum Concilium With a Comparative Study a Tale of Two Documents*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

diecezji włocławskiej. Jego lokalizacja była często podkreślana jako centralna oraz symboliczna, nie tylko w sensie przestrzennym, ale także duchowym. Przepisy liturgiczne i normy Kościoła kładły nacisk na odpowiednie przechowywanie Najświętszego Sakramentu w godnym miejscu, które powinno sprzyjać kontemplacji i modlitwie: na środku ołtarza wielkiego lub bocznego, ale okazałego, w miejscu odpowiednim do modlitwy ze względu na spokój, przestrzeń przed tabernakulum oraz liczbę ławek lub krzeseł i klęczników¹⁹. Wskazywały również, że należy pilnie zwracać uwagę na wszystkie przepisy ksiąg liturgicznych i normy prawne, szczególnie w celu wykluczenia niebezpieczeństwa profanacji.

Przechowywanie Eucharystii służyło również praktyce adoracji Najświętszego Sakramentu, która była istotnym elementem życia religijnego wiernych w diecezji włocławskiej. W diecezji organizowano regularne adoracje, które odbywały się zarówno w dni powszednie, jak i w uroczystości liturgiczne, a także podczas specjalnych okazji, takich jak rekolekcje parafialne. Biskup Zaręba, wierny tradycji Kościoła, promował adorację jako ważny element duchowego życia wiernych. Kult Najświętszego Sakramentu w diecezji włocławskiej, szczególnie w latach PRL-u, był wyrazem silnej i głębokiej pobożności eucharystycznej. Mimo presji ze strony władz komunistycznych, które próbowały ograniczyć wpływy Kościoła w sferze publicznej, Msza Święta i kult Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie pozostawały fundamentem życia religijnego. Biskup Zaręba zobowiązał kapłanów, aby zachęcali i wdrażali wiernych do nawiedzania Chrystusa Eucharystycznego, szczególnie podczas nabożeństw czterdziestogodzinnych, uroczystych wystawień i w ciągu ostatnich trzech dni Wielkiego Tygodnia.

Najbardziej publicznym wyrazem kultu Najświętszego Sakramentu były procesje eucharystyczne, zwłaszcza te odbywające się w Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. W stolicy diecezji oprócz procesji

¹⁹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, Zarządzenie Księży Biskupów wydane w związku z Instrukcją Świętej Kongregacji Obrzędów o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej, Warszawa, 11 września 1967 r.

parafialnych, odbywała się procesja katedralna, prowadzona przez biskupa diecezjalnego, z udziałem biskupów pomocniczych, pracowników kurii, profesorów i alumnów seminarium duchownego, członków zgromadzeń zakonnych i z licznym udziałem wiernych z całego miasta. Biskup Jan Zaręba wskazywał na potrzebę procesji jako oddanie należnej chwały Chrystusowi²⁰. Procesje te były wyrazem nie tylko religijnej czci wobec Chrystusa obecnego w Eucharystii, ale także manifestacją wiary w sferze publicznej, co było szczególnie ważne w czasach komunistycznego reżimu. Wierni tłumnie uczestniczyli w procesjach, które przechodziły ulicami miast i wsi diecezji, uwielbiając Najświętszy Sakrament niesiony w monstrancji. Uroczystości te gromadziły całe społeczności, a obecność biskupa Zaręby, jak również duchowieństwa diecezjalnego, podkreślała ich szczególną wagę.

Popularną formą kultu Najświętszego Sakramentu, wspieraną przez biskupa Zarębę, była także „Godzina Święta” – nabożeństwo adoracyjne, które miało miejsce najczęściej w czwartek, na pamiątkę ustanowienia Eucharystii podczas Ostatniej Wieczerzy. Był to czas skupienia, modlitwy i kontemplacji tajemnicy obecności Chrystusa w Eucharystii. Wierni byli zachęceni do osobistej adoracji, trwając przed Najświętszym Sakramentem w milczeniu lub uczestnicząc w zorganizowanych modlitwach.

W diecezji włocławskiej biskup Zaręba promował także ideę wieczystej adoracji Najświętszego Sakramentu w niektórych kościołach i domach zakonnych. Wieczysta adoracja polega na tym, że Najświętszy Sakrament jest wystawiany w monstrancji przez całą dobę, a wierni mogą przychodzić o dowolnej porze, by oddać cześć Chrystusowi obecnemu w Eucharystii. Tego rodzaju praktyki były szczególnie widoczne w większych miastach, gdzie wierni chętnie podejmowali czuwania i modlitwy o różnych porach dnia i nocy.

Przechowywanie i kult Eucharystii napotykały na przeszkody ze strony komunistycznych władz, które dążyły do ograniczenia wpływu Kościoła w przestrzeni publicznej. Mimo tych trudności, biskup Zaręba i duchowieństwo

²⁰ Por. J. Zaręba, *Słowo pasterskie przed Uroczystością Bożego Ciała*, KDWł, 59(1976), s. 181-182.

diecezjalne starali się podtrzymywać tradycje związane z Eucharystią, dążąc do tego, by praktyki takie jak procesje, adoracje i inne formy kultu Najświętszego Sakramentu były kontynuowane. Władze komunistyczne starały się ograniczać religijną działalność Kościoła, jednak kult Eucharystii nie tylko przetrwał, ale często stawał się wyrazem oporu wobec antyreligijnej polityki państwa. Ponadto warto zauważyć, że za czasów biskupa Zaręby można dostrzec wzrost zainteresowania kultem Najświętszego Sakramentu. Biskup wspierał inicjatywy mające na celu ożywienie pobożności eucharystycznej, zachęcając wiernych do częstszej adoracji i uczestnictwa w mszach świętych. Na przykład, regularne adoracje organizowane w parafiach przyciągały wiernych, dla których Najświętszy Sakrament stawał się centrum duchowego życia. Adoracje były także formą duchowego oporu wobec sekularyzacyjnych tendencji w społeczeństwie. Eucharystia była także narzędziem budowania i umacniania wspólnot parafialnych. W trudnych latach PRL-u, kiedy wielu ludzi czuło się zagubionych i wyobcowanych w społeczeństwie poddanym presji ideologicznej, Eucharystia stanowiła źródło nadziei i wsparcia. Przez uczestnictwo w Eucharystii oraz adorację Najświętszego Sakramentu wierni odnajdywali wspólnotę, która stawała się dla nich miejscem duchowej i moralnej odnowy. W czasach, gdy Kościół katolicki w Polsce musiał stawić czoła represjom komunistycznym, Eucharystia i kult Najświętszego Sakramentu odgrywały niezwykle ważną rolę w podtrzymaniu wiary i tożsamości katolickiej. Dla biskupa Jana Zaręby, Eucharystia była nie tylko centrum życia liturgicznego, ale także narzędziem, dzięki któremu Kościół mógł przetrwać w czasach prześladowań. W niektórych przypadkach, z uwagi na ograniczenia ze strony władz, biskup Zaręba wspierał praktykę odprawiania Mszy Świętych w prywatnych domach czy kaplicach, szczególnie tam, gdzie dostęp do kościołów był utrudniony. Msze te, choć często odbywały się w niewielkich grupach, były niezwykle ważne dla lokalnych wspólnot, które gromadziły się wokół Eucharystii jako znaku nadziei i oporu wobec systemu. Eucharystia była także duchowym wsparciem w trudnych czasach. W obliczu ograniczeń nałożonych przez władze, wielu wiernych znajdowało pocieszenie i siłę

w częstszym uczestnictwie w liturgii i adoracji Najświętszego Sakramentu²¹. W tym sensie, Eucharystia była nie tylko symbolem obecności Boga, ale także źródłem wewnętrznej siły, która pomagała przetrwać trudne warunki polityczne i społeczne.

Przechowywanie Eucharystii oraz kult Najświętszego Sakramentu w diecezji włocławskiej za czasów biskupa Jana Zaręby były nieodłącznym elementem życia duchowego wiernych. W trudnych latach PRL-u, gdy Kościół był poddawany presji politycznej i ideologicznej, Eucharystia stanowiła ośrodek życia religijnego i duchowego oporu. Biskup Zaręba aktywnie promował kult Najświętszego Sakramentu, organizując adoracje, procesje i inne formy pobożności eucharystycznej, które miały na celu umocnienie wiary oraz jedności wspólnot parafialnych.

4.3. Komunia święta

Komunia Święta, będąca szczytem jedności wiernych z Chrystusem, stanowiła jeden z najważniejszych obszarów działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby. Jego działalność w tym zakresie była ukierunkowana na umacnianie świadomości teologicznej wiernych o istocie Eucharystii, ułatwianie dostępu do tego sakramentu, a także odpowiednią formację zarówno duchowieństwa, jak i świeckich. Wśród podejmowanych przez niego działań znalazły się regulacje dotyczące warunków przystępowania do Komunii Świętej, organizacji pierwszej Komunii Świętej, a także promowanie praktyki częstszego przyjmowania Eucharystii jako narzędzia umacniającego życie duchowe wiernych.

Jednym z głównych celów biskupa Jana Zaręby było pogłębienie świadomości wiernych na temat znaczenia Komunii Świętej w życiu chrześcijańskim. W swoich listach pasterskich, kazaniach i dekretach podkreślał, że Eucharystia jest prawdziwą obecnością Jezusa Chrystusa pod postaciami

²¹ „Kościół powinien być otwarty przez cały dzień dla umożliwienia wiernym nawiedzenia Najświętszego Sakramentu; należy jednak je odpowiednio zabezpieczyć”. Zob. AKDWł, Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, Statut 198,teczka bez sygnatury.

chleba i wina, a jej przyjmowanie jest aktem głębokiej wiary oraz jedności wiernych z Kościołem powszechnym. Biskup Zaręba nawiązywał do nauki Soboru Watykańskiego II, który w Konstytucji o Liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* oraz w Dekrecie *Presbyterorum Ordinis* podkreślał rolę Eucharystii jako centrum życia duchowego, bowiem to właśnie „z Eucharystii, jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością dokonuje się to uświęcenie ludzi w Chrystusie i uwielbienie Boga, do którego, jako do celu, zmierzają wszelkie inne działania Kościoła”²².

Biskup Zaręba wprowadzał przepisy dotyczące katechez eucharystycznych, organizowanych zarówno dla dzieci, jak i dorosłych. Katechezy te miały na celu przygotowanie wiernych do głębszego zrozumienia istoty Komunii Świętej, a także zwiększenie ich świadomości o konieczności godnego przygotowania do przyjmowania tego sakramentu. W swoich postanowieniach biskup Zaręba podkreślał często znaczenie przygotowania duchowego i moralnego do przyjmowania Komunii Świętej. Wierni byli zachęceni do regularnej spowiedzi świętej, aby przyjmować Eucharystię w stanie łaski uświęcającej. Zaręba przypominał o konieczności zachowania eucharystycznego postu przed przyjęciem Komunii, który – zgodnie z reformami posoborowymi – został skrócony do jednej godziny. Wprowadził również regulacje dotyczące przystępowania do Komunii Świętej przez osoby w różnych sytuacjach życiowych, szczególnie tych, które żyły w związkach niesakramentalnych. W tych przypadkach, zgodnie z nauką Kościoła, wierni byli zachęceni do uczestnictwa w Mszy Świętej, ale bez przyjmowania Komunii, o ile nie uregulowali swojej sytuacji sakramentalnej.

Szczególną uwagę biskup Zaręba poświęcał przygotowaniu dzieci do pierwszej Komunii Świętej. W jego działalności prawodawczej znalazły się szczegółowe przepisy dotyczące katechizacji dzieci oraz współpracy z rodzicami w procesie przygotowawczym. Biskup podkreślał, że pierwsza Komunia Święta

²² Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4 grudnia 1963), n. 10.

powinna być nie tylko wydarzeniem liturgicznym, ale także duchowym przeżyciem dla całej rodziny.

Pod jego kierunkiem w diecezji włocławskiej opracowano programy katechetyczne, które obejmowały naukę modlitw i prawd wiary, jak i praktyczne przygotowanie do uczestnictwa w Eucharystii. Biskup Zaręba nakazywał, aby przygotowania do pierwszej Komunii Świętej były prowadzone w sposób systematyczny, obejmując katechezy w salkach parafialnych, jak i spotkania parafialne. Rodzice byli włączani w proces formacyjny, co miało na celu podkreślenie ich roli jako pierwszych wychowawców w wierze. Biskup wprowadził również przepisy regulujące organizację uroczystości pierwszokomunijnych, zalecając, aby miały one charakter skromny, skupiony na duchowym wymiarze wydarzenia, a nie na jego zewnętrznej oprawie.

Jednym z najważniejszych postanowień biskupa Zaręby była promocja częstszego przyjmowania Komunii Świętej przez wiernych. Podkreślał on, że Eucharystia jest źródłem łask niezbędnych do duchowego wzrostu, a częste przystępowanie do Komunii Świętej pomaga wiernym w przezwyciężaniu codziennych trudności oraz umacnia ich w wierze. Zachęcał wiernych do częstszego uczestnictwa w Mszy Świętej: nie tylko w niedziele i święta, ale także w dni powszednie. Wprowadzał specjalne programy duszpasterskie, które miały na celu propagowanie praktyki codziennej Komunii, szczególnie w takich okresach jak Adwent, Wielki Post czy rekolekcje parafialne.

W odpowiedzi na reformy Soboru Watykańskiego II, biskup Zaręba wprowadził w diecezji włocławskiej nowe formy przyjmowania Komunii Świętej. Wierni mieli możliwość przyjmowania Komunii na język lub na rękę, co stanowiło ważną zmianę w praktykach liturgicznych. Biskup podkreślał, że obie formy są równie godne, o ile Komunia jest przyjmowana z wiarą i należyłą czcią. Zachęcał również do adoracji eucharystycznej jako formy przygotowania serca do przyjęcia Chrystusa w Komunii.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie Komunii Świętej była ukierunkowana na umocnienie życia eucharystycznego wiernych oraz dostosowanie praktyk liturgicznych do zaleceń Soboru Watykańskiego II

oraz przepisów nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.²³ Poprzez przepisy dotyczące warunków przyjmowania Komunii, organizacji pierwszej Komunii Świętej, promocji częstszego przystępowania do Eucharystii oraz formacji duchowieństwa i świeckich, biskup Zaręba przyczynił się do pogłębienia więzi wiernych z Chrystusem eucharystycznym oraz do odnowy życia sakramentalnego w diecezji włocławskiej²⁴.

5. Sakrament pokuty i pojednania

Sakrament pokuty i pojednania jest jednym z najważniejszych narzędzi odnowy duchowej w Kościele katolickim. W czasach posługi biskupa Jana Zaręby ten sakrament nabierał szczególnego znaczenia w kontekście reform Soboru Watykańskiego II oraz dynamicznych przemian społecznych i kulturowych. Sobór, wprowadzając wiele zmian w praktykach duszpasterskich, podkreślał potrzebę głębszego zrozumienia sakramentu pokuty oraz dostosowania jego celebracji do współczesnych wyzwań duszpasterskich²⁵. Obrzędy i formuły sakramentu pokuty zostały tak poprawione, aby jaśniej wyrażały naturę i skutek tego sakramentu.

Biskup Jan Zaręba, kierując diecezją włocławską, w swojej działalności prawodawczej poświęcił szczególną uwagę reformom dotyczącym sakramentu pokuty i pojednania, którego już sama nowa nazwa lepiej określa jego pełny cel: zadośćuczynienie za grzechy oraz przywrócenie pełnej łączności z Chrystusem i Jego Kościołem. Postanowienia biskupa obejmowały zagadnienia związane z katechezą sakramentalną, dostępnością spowiedzi, odpowiednią formacją spowiedników oraz promocją praktyki regularnego korzystania przez wiernych z sakramentu pokuty. Jego działania miały na celu nie tylko ułatwienie wiernym przystępowania do spowiedzi, ale także pogłębienie ich świadomości co do

²³ Por. Górecki E., *Najświętsza Eucharystia*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, cz. 2, red. J. Krukowski, Poznań 2011, s. 83-140.

²⁴ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie katechizacji parafialnej i I Komunii św. (19.04.1975)*, KDWł 58(1975), 189-191.

²⁵ Por. J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Włocławek 2012.

znaczeniu sakramentu jako narzędzia miłosierdzia Bożego i drogi odnowy duchowej. W swoich listach pasterskich i kazaniach wielokrotnie podkreślał, że sakrament pokuty jest drogą do pojednania człowieka z Bogiem i wspólnotą Kościoła. Nawiązywał do nauki Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza do Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* oraz Dekretu o działalności misyjnej *Ad gentes*, które podkreślały konieczność osobistego nawrócenia oraz odnalezienia Bożego miłosierdzia w sakramencie pokuty. Zaręba widział spowiedź jako szczególny moment działania łaski Bożej, która pozwala wiernym przezwyciężać grzechy i odnawiać swoją relację ze Zbawicielem.

Jednym z istotnych elementów działalności prawodawczej biskupa Zaręby było zapewnienie stałej, większej dostępności do sakramentu pokuty dla wiernych. W tym celu wprowadził szereg regulacji dotyczących organizacji spowiedzi w parafiach. Nakazywał, aby konfesjonały były w nich dostępne nie tylko w wyznaczone dni i godziny, ale także przed każdą Mszą Świętą, zwłaszcza w niedziele i święta. Szczególną uwagę zwracał na spowiedź przed Wielkanocą i Bożym Narodzeniem, wzywając proboszczów do organizowania dodatkowych terminów spowiedzi oraz angażowania większej liczby kapłanów w jej celebrowanie. Zaręba nakazywał także organizowanie spowiedzi w czasie rekolekcji parafialnych, misji świętych oraz w trakcie ważnych wydarzeń liturgicznych, takich jak Adwent i Wielki Post. Dbał o to, aby wierni mieli możliwość przystąpienia do tego sakramentu w atmosferze spokoju i skupienia, bez pośpiechu czy presji²⁶.

Biskup Zaręba zdawał sobie sprawę, że jakość posługi spowiedników ma kluczowe znaczenie dla owocności sakramentu pokuty. W związku z tym w swojej działalności prawodawczej poświęcił wiele uwagi formacji duchowieństwa w zakresie spowiednictwa. Organizował dla kapłanów specjalne szkolenia i rekolekcje, które miały na celu pogłębianie ich wiedzy teologicznej i pastoralnej związanej z sakramentem pokuty. Kładł nacisk na to, aby spowiednicy byli nie tylko dobrze wykształceni teologicznie, ale także otwarci

²⁶ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie posługi kapłańskiej w konfesjonale (6.01.1977)*, KDWi, 60(1977), s. 30-31.

na potrzeby penitentów, potrafili okazywać im empatię, by w ten sposób prowadzić ich ku nawróceniu w duchu miłosierdzia i miłości. Podkreślał, że spowiednik ma być nie tylko sędzią, ale przede wszystkim ojcem, przewodnikiem duchowym, który pomaga penitentowi w przezwyciężaniu grzechów i budowaniu życia w łasce Bożej.

Biskup Zaręba wprowadził szereg inicjatyw mających na celu edukację wiernych na temat sakramentu pokuty i pojednania. W swoich listach pasterskich oraz w wytycznych dla katechetów i proboszczów zalecał prowadzenie regularnych katechez dotyczących tego sakramentu, skierowanych zarówno do dzieci, młodzieży, jak i dorosłych²⁷.

W ramach przygotowań do pierwszej spowiedzi, dzieci były uczone podstawowych prawd wiary, rachunku sumienia, formuły spowiedzi oraz znaczenia żalu za grzechy. Biskup podkreślał, że katecheza ta powinna być prowadzona w sposób dostosowany do wieku i stopnia rozumienia przez dzieci, aby nie tylko przygotować je formalnie, ale przede wszystkim duchowo do spotkania z miłosiernym Bogiem²⁸.

Dla dorosłych organizowano specjalne katechezy i rekolekcje, które miały na celu odnowienie zrozumienia sakramentu pokuty i zachęcenie do regularnego korzystania z tego daru. Biskup Zaręba zwracał uwagę na konieczność budowania w wiernych świadomości, że spowiedź nie jest tylko obowiązkiem, ale przede wszystkim możliwością doświadczenia przebaczenia i odnowy życia.

Jednym z kluczowych postulatów biskupa Zaręby było promowanie praktyki regularnej spowiedzi. Wierni byli zachęceni, aby przystępować do sakramentu pokuty nie tylko w czasie wielkich świąt, ale także regularnie w ciągu roku. Biskup uważał, że regularna spowiedź pozwala każdemu na

²⁷ AKDWł,teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

²⁸ AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej,teczka Statuty synodalne, statut 155a: „Synod zobowiązuje kapłanów, by w szafowaniu sakramentu pokuty odznaczali się zawsze gorliwością i cierpliwością, a w szczególny sposób przy spowiedzi przed Pierwszą Komunią św.”. Zob także:teczka Statuty synodalne, Załącznik nr 9: „O katechizacji, Komunii św. pierwszej i rocznicowej oraz bierzmowaniu”, bez sygnatury.

głębszą refleksję nad swoim życiem, a także na systematyczne umacnianie swojej relacji z Bogiem. W swoich listach pasterskich przypominał o potrzebie stałego rachunku sumienia oraz otwartości na prowadzenie przez spowiednika, zwłaszcza w przypadku osób zmagających się z trudnościami duchowymi. Zachęcał wiernych do korzystania ze spowiedzi nie tylko jako aktu oczyszczenia z grzechów, ale także jako narzędzia duchowego rozwoju.

Tematowi sakramentu pokuty biskup Jan poświęcał uwagę zwłaszcza w duszpasterstwie dzieci i młodzieży. W jego postanowieniach znajdowały się przepisy dotyczące pierwszej spowiedzi dzieci, która była poprzedzana intensywną katechezą i przygotowaniem duchowym. Zalecał, aby spowiedź dzieci była przeżywana w atmosferze radości z możliwości pojednania z Bogiem, a nie lęku przed karą. Przy opracowywaniu statutów synodalnych zwrócił także uwagę na potrzebę zadbania o możliwość częstszej spowiedzi osób chorych, niepełnosprawnych i starców, nakładając ten obowiązek na kapłanów, rodziny, krewnych i opiekunów²⁹. Nakładane pokuty miały mieć wymiar ekspiacyjny, leczniczy i wychowawczy³⁰.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sakramentu pokuty i pojednania była ukierunkowana na umacnianie świadomości wiernych o znaczeniu tego sakramentu oraz na ułatwienie im dostępu do spowiedzi. Poprzez organizację katechez, formację spowiedników oraz promocję regularnej spowiedzi, Zaręba przyczynił się do odnowy życia duchowego w diecezji włocławskiej. Jego działania, zgodne z duchem Soboru Watykańskiego II, miały na celu ukazanie sakramentu pokuty jako daru Bożego miłosierdzia i narzędzia odnowy życia chrześcijańskiego.

6. Sakrament namaszczenia chorych

Jednym z elementów działalności biskupa Zaręby było propagowanie zreformowanego rozumienia sakramentu namaszczenia chorych. W tej

²⁹ Tamże, statut 160.

³⁰ Tamże.

dziedzinie reformował on prawo diecezjalne zgodnie z dokumentami Soboru Watykańskiego II, w szczególności z Konstytucją *Sacrosanctum Concilium*. Reforma ta odrzucała wcześniejsze, wyłącznie eschatologiczne rozumienie sakramentu jako „ostatniego namaszczenia” i podkreślała jego charakter terapeutyczny i wspólnotowy.

Sakrament namaszczenia chorych, jako szczególne narzędzie duchowego wsparcia, uzdrowienia i pocieszenia, jest jednym z najbardziej doniosłych wyrazów troski Kościoła o osoby cierpiące. W czasach posługi biskupa Jana Zaręby sakrament ten, w świetle nauk Soboru Watykańskiego II, przeszedł istotną odnowę. Już sama zmiana nazwy, z „ostatnie namaszczenie” na „namaszczenie chorych” wskazuje, że nie jest ono sakramentem przeznaczonym tylko dla tych, którzy znajdują się w krańcowym niebezpieczeństwie utraty życia. Odpowiednia zatem pora na przyjęcie tego sakramentu nastaje już wtedy, gdy wiernemu zaczyna zagrażać śmierć z powodu choroby lub starości³¹. Biskup Zaręba, wierny postanowieniom soborowym, wprowadził liczne regulacje mające na celu propagowanie właściwego rozumienia i praktykowania sakramentu namaszczenia chorych w diecezji włocławskiej. Jego działalność prawodawcza koncentrowała się na szerzeniu świadomości teologicznej wiernych, formacji duchowieństwa oraz ułatwianiu dostępu do sakramentu dla osób starszych, chorych i umierających.

Biskup Zaręba w swoich listach pasterskich i kazaniach wyjaśniał wiernym, że sakrament namaszczenia nie jest zarezerwowany jedynie dla osób umierających, ale jest skierowany do wszystkich, którzy zmagają się z poważną chorobą, osłabieniem wynikającym z podeszłego wieku, a także tych, którzy przygotowują się do poważnych operacji. W ten sposób dążył do przezwyciężenia lęku i błędnych przekonań związanych z przyjmowaniem tego sakramentu.

W swojej działalności duszpasterskiej podjął działania, aby sakrament namaszczenia chorych był dostępny dla wszystkich potrzebujących. Nakazywał proboszczom regularne odwiedzanie osób chorych i starszych w ich domach

³¹ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, n. 73.

oraz szpitalach, zapewniając im możliwość przyjęcia sakramentu w atmosferze troski i godności. Zalecał także, aby kapłani byli gotowi do udzielania sakramentu namaszczenia chorych w nagłych sytuacjach, w domach parafian, ale szczególnie w szpitalach i hospicjach. Dbał o to, aby diecezja włocławska miała odpowiednią liczbę kapłanów dostępnych do pełnienia tej posługi, zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie dostęp do duchowieństwa był ograniczony.

Podkreślając wspólnotowy wymiar sakramentu namaszczenia chorych, zachęcał wiernych do wspierania ich bliskich w przygotowaniu do przyjęcia tego sakramentu. W swoich listach pasterskich apelował, aby rodziny nie obawiały się wzywać kapłana do osób chorych, lecz traktowały to jako naturalny wyraz troski o ich życie duchowe. Wskazywał także na znaczenie modlitwy wspólnotowej w intencji chorych. W diecezji włocławskiej organizowano nabożeństwa w intencji cierpiących, podczas których wierni modlili się za chorych i starszych członków wspólnoty parafialnej. Biskup uważał, że takie inicjatywy wzmacniają więzi wspólnotowe i pomagają osobom cierpiącym odczuć, że są ważną częścią Kościoła.

W duchu reform Soboru Watykańskiego II biskup Zaręba zadbał również o odnowienie liturgii sakramentu namaszczenia chorych w diecezji włocławskiej. Nakazywał kapłanom, aby sakrament był udzielany w sposób uroczysty, z odpowiednim przygotowaniem duchowym zarówno przyjmujących sakrament, jak i ich rodzin. Podkreślał znaczenie modlitw liturgicznych towarzyszących sakramentowi, takich jak litania wstawiennicza za chorego oraz błogosławieństwo końcowe. Zaręba uważał, że piękno liturgii może pomóc chorym w głębszym przeżyciu spotkania z Bogiem oraz w umocnieniu ich wiary w Boże miłosierdzie.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sakramentu namaszczenia chorych była ukierunkowana na odnowę jego praktykowania, co umożliwiała właściwe zrozumienie go przez wiernych. Dzięki jego staraniom sakrament ten przestał być postrzegany jedynie jako przygotowanie na śmierć, bo odzyskał wymiar uzdrowienia, pociechy i umocnienia w chorobie.

Poprzez organizację katechez, formację kapłanów oraz promowanie wspólnotowego charakteru sakramentu, Zaręba przyczynił się do umocnienia więzi duchowej między chorymi a wspólnotą Kościoła, a także do pogłębienia życia sakramentalnego w diecezji włocławskiej. Opracowane pod jego kierownictwem statuty synodalne, po pewnych koniecznych uzupełnieniach i poprawkach, znalazły się w uchwałach synodu 1994 roku³².

7. Sakrament małżeństwa

Sakrament małżeństwa, będący ustanowionym przez Boga nierozzerwalnym związkiem mężczyzny i kobiety, odgrywa kluczową rolę w życiu Kościoła i wspólnoty wiernych. W całym okresie działalności Kościoła małżeństwo chrześcijańskie było i jest przedmiotem szczególnej troski duszpasterskiej. Czasy posoborowe, w których działał biskup Jan Zaręba, charakteryzowały się dynamicznym okresem zmian społecznych i wzrastających wyzwań, związanych z nasilającą się sekularyzacją. Nieodłącznym skutkiem tych zmian stały się częstsze kryzysy rodzinne. Rolą Kościoła jest przeciwdziałanie tym zjawiskom poprzez umożliwienie starannego przygotowania do zawarcia związku oraz otoczenie małżeństw i rodzin troskliwą opieką duszpasterską. Wiodącą rolę w tym zadaniu pełni łaska sakramentu, jako niezbędna pomoc w dotrzymaniu przysięgi małżeńskiej wśród trudów i zagrożeń codzienności.

W swojej działalności prawodawczej biskup Zaręba podejmował liczne inicjatywy mające na celu pogłębianie świadomości sakramentalnej małżonków, umacnianie rodzin w wierze oraz promowanie odpowiedzialnego przygotowania do małżeństwa. Jego działania były inspirowane postanowieniami Soboru Watykańskiego II oraz nauką Kościoła na temat rodziny zawartą w dokumentach takich, jak soborowa Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes* i późniejsze adhortacje papieża Jana Pawła II, np. *Familiaris consortio*.

³² AKDWł., Drugi Synod Diecezji Włocławskiej (1994), Sakrament namaszczenia chorych - wprowadzenie, statuty 267-275 (teczki bez sygnatury i stron).

Biskup Zaręba kładł duży nacisk na właściwe przygotowanie narzeczonych do zawarcia sakramentu małżeństwa. W swoich postanowieniach prawodawczych wprowadził obowiązek ich uczestnictwa w katechezach przedmałżeńskich, które miały na celu pogłębienie wiedzy teologicznej na temat tego sakramentu i przekazanie wskazań moralnych przyszłym małżonkom³³.

W działalności tego biskupa szczególne miejsce zajmowało duszpasterstwo rodzin. Tworzył on w diecezji włocławskiej struktury, które miały wspierać małżonków w ich życiu sakramentalnym i rodzinnym. Zachęcał do organizowania rekolekcji dla małżeństw oraz specjalnych dni skupienia, podczas których małżonkowie mogli pogłębić relację z Bogiem i odnowić swoje przyrzeczenia małżeńskie. Promował tworzenie w parafiach wspólnot rodzinnych, które miały służyć wymianie doświadczeń oraz wzajemnym wspieraniu się w trudnych momentach życia. Podkreślał, że rodzina jest podstawową komórką Kościoła, a jej duchowe zdrowie ma wpływ na kondycję całej wspólnoty wiernych. W swoich listach pasterskich i nauczaniu wielokrotnie podejmował ważne kwestie etyczne związane z życiem małżeńskim i rodzinnym. W obliczu rosnącej sekularyzacji i propagowania antykoncepcji oraz rozwodów, biskup stanowczo bronił nierozzerwalności małżeństwa i otwartości na nowe życie, jako podstawowych wartości wynikających z nauki Kościoła. Popierał praktykę naturalnego planowania rodzicielstwa (NPR), która była zgodna z nauczaniem papieża Pawła VI zawartym w encyklice *Humanae vitae*. Organizował szkolenia i katechezy na temat metod NPR, podkreślając ich znaczenie jako wyrazu odpowiedzialnego rodzicielstwa zgodnego z zasadami moralnymi Kościoła. Zachęcał kapłanów do otwartości i delikatności w rozmowach z małżonkami przeżywającymi trudności, takich jak problemy związane z bezpłodnością, konflikty małżeńskie czy kryzysy wiary. Zalecał, aby duszpasterze wspierali wiernych w takich sytuacjach, ukazując im Boże miłosierdzie oraz znaczenie sakramentu małżeństwa jako źródła łaski.

³³ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie wykonawcze do II Instrukcji Episkopatu Polski dotyczącej przygotowania do małżeństwa* (1.12.1975), KDWi, 59(1976), s. 25-26.

Jednym z wyzwań, z którymi musiał się zmierzyć biskup Zaręba, był wzrost liczby rozwodów i ich wpływ na życie duchowe wiernych. W swojej działalności duszpasterskiej starał się zapobiegać temu zjawisku poprzez promowanie dialogu i pojednania między małżonkami. W ankietach przygotowujących synod, wypełnianych w parafiach przez dorosłych i młodzież, proszono o to, by wskazali oni najczęstsze ich zdaniem przyczyny rozwodów. Wnioski z tych ankiet znalazły odzwierciedlenie w statutach synodalnych oraz bieżących wskazaniach duszpasterskich. Biskup promował praktykę sakramentu pokuty jako narzędzia duchowej odnowy i pojednania w małżeństwie. Zalecał również proboszczom, aby organizowali spotkania dla małżonków przeżywających trudności, podczas których mogli oni skorzystać z pomocy duszpasterzy, psychologów i mediatorów.

Biskup Zaręba dostrzegał, że zdrowe i szczęśliwe małżeństwa są fundamentem wychowania przyszłych pokoleń. W swoich postanowieniach zwracał uwagę na potrzebę troski o dzieci i młodzież, która powinna wzrastać w atmosferze miłości i wiary. Promował katechezy rodzinne, które wprowadzały dzieci w tajemnicę sakramentalnego życia ich rodziców oraz uczyły wartości chrześcijańskich. Poświęcał dużą uwagę samej liturgii sakramentu małżeństwa, podkreślając, że powinien on być celebrowany w sposób godny i uroczysty. Wskazywał na znaczenie starannego przygotowania liturgii, która powinna być wyrazem radości i wdzięczności za dar małżeństwa. W zaleceniach dla kapłanów przypominał, że sakrament małżeństwa należy zawierać podczas sprawowania Mszy świętej, po odczytaniu Ewangelii i po homilii, a przed modlitwą wiernych. Jeżeli z jakichś powodów sakrament małżeństwa sprawuje się poza Mszą świętą, należy na początku obrzędu odczytać Lekcję i Ewangelię ze Mszy Świętej za nowożeńców i zawsze udzielić im błogosławieństwa. Modlitwa nad małżonką, odmawiana w języku polskim, powinna wyrażać te same obowiązki wzajemnej wierności obojga małżonków.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sakramentu małżeństwa była skoncentrowana na umacnianiu rodziny jako fundamentu życia chrześcijańskiego i społecznego. Poprzez wsparcie duszpasterstwa rodzin,

promowanie wartości etycznych, organizację katechez przedmażeńskich oraz troskę o piękno liturgii małżeńskiej, biskup Zaręba przyczynił się do budowania trwałych, sakramentalnych związków małżeńskich w diecezji włocławskiej. Jego działania były odpowiedzią na wyzwania współczesności oraz wyrazem troski o duchowe dobro wiernych³⁴.

8. Sakrament kapłaństwa

Sakrament kapłaństwa, poprzez który Kościół otrzymuje pasterzy, nauczycieli i szafarzy świętych sakramentów, w działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby zajmował naczelne miejsce. Kładł on nacisk na pogłębianie tożsamości kapłańskiej, troskę o formację duchowieństwa oraz promocję powołań kapłańskich w diecezji włocławskiej.

Biskup Zaręba przypominał, że Jezus Chrystus wykonuje swoje dzieło zbawienia przez Kościół, w którym szczególne posłannictwo mają kapłani, uczestniczący przez święcenie i misję we władzy i posługiwaniu Najwyższego Kapłana. Swoim kapłanom zalecał studiowanie dokumentów Stolicy Apostolskiej o kapłaństwie, czyli soborowego dekretu *Presbyterorum Ordinis* oraz encyklikę papieża Pawła VI *Sacerdotalis Caelibatus*.

Ponieważ do przyjęcia sakramentu kapłaństwa konieczne jest powołanie, także temu zagadnieniu biskup Zaręba poświęcił swoje wskazania i zarządzenia. Przypominał, że obowiązek budzenia i pielęgnowania powołań kapłańskich spoczywa na całej społeczności chrześcijańskiej, szczególnie na rodzicach, którzy słowem i przykładem powinni budzić w sercach swych synów ducha apostoelskiego. Zadaniem kapłanów zaś jest pociąganie młodzieńców do kapłaństwa świadectwem własnego życia, ofiarną pracą duszpasterską oraz nadprzyrodzoną miłością Boga i bliźniego, zwracając szczególną uwagę na odpowiednie prowadzenie ministrantów; powinni troskliwą opieką otoczyć młodzież, aby wśród niej budzić i rozwijać iskrę powołania Bożego. Biskup nałożył także na kapłanów obowiązek, aby często sami i z wiernymi modlili się

³⁴ AKDWI, Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, statuty 370-384, teczka bez sygnatury.

o dobre i liczne powołania kapłańskie, oraz za tych, którzy w seminarium przygotowują się do kapłaństwa. Niebagatelną rolę odgrywać mieli także katecheci, zwłaszcza szkół średnich, którzy powinni przynajmniej niektóre katechezy poświęcać kapłaństwu ze szczególnym uwzględnieniem łaski powołania³⁵.

Jednym z najważniejszych elementów działalności prawodawczej biskupa Zaręby była troska o odpowiednią formację kandydatów do kapłaństwa. Dbał on, aby seminarium duchowne diecezji włocławskiej było miejscem integralnego rozwoju przyszłych kapłanów – zarówno duchowego, intelektualnego, jak i pastoralnego. W świetle dokumentów soborowych, jak dekret *Optatam totius*, reformował program formacji seminaryjnej, aby odpowiadał na potrzeby współczesnego Kościoła. Wprowadził zmiany, obejmujące pogłębioną formację teologiczną i filozoficzną – kandydaci do kapłaństwa mieli zdobywać solidną wiedzę, która pozwalałaby im podejmować współczesne wyzwania duszpasterskie i teologiczne. Zalecał, aby seminarium było przestrzenią głębokiej modlitwy i rozwijania osobistej relacji z Chrystusem. Organizował rekolekcje, dni skupienia oraz spotkania formacyjne, które miały wspierać życie duchowe kleryków. Zgodnie z postanowieniami Soboru, przyszli kapłani mieli zdobywać doświadczenie duszpasterskie w parafiach, co pozwalało im lepiej rozumieć potrzeby wiernych. Biskup Zaręba szczególnie podkreślał, że kapłan powinien być „człowiekiem modlitwy” i wiernym świadkiem Chrystusa³⁶.

Biskup Zaręba kładł nacisk na rozwój duchowości kapłańskiej, wskazując, że kapłan, jako szafarz sakramentów i pasterz wiernych, musi sam być ugruntowany w wierze i zakorzeniony w Chrystusie. W swoich postanowieniach zachęcał duchowieństwo do regularnego uczestnictwa w rekolekcjach, dniach skupienia oraz sakramentach pokuty i Eucharystii³⁷. Wielokrotnie podkreślał znaczenie modlitwy brewiarzowej jako obowiązku

³⁵ Por. *Program kaznodziejski dla młodzieży na rok 1969/1970*, KDWł 53(1970), s. 31-48; *Program kaznodziejski na rok 1970*, KDWł 53(1970), s. 73-83.

³⁶ Por. D. Wąsek, M. Gilski, *Optatam totius, czyli jakiej formacji potrzebuje współczesny kandydat na księdza*, Kraków 2001.

³⁷ Zob. *Formacja intelektualna i duszpasterska młodych kapłanów*, KDWł 57(1974). s. 182-183.

wynikającego z przyjęcia święceń oraz jako źródła umocnienia duchowego. Przypominał swoim kapłanom o potrzebie osobistego spotkania z Chrystusem na modlitwie i o konieczności stałego pogłębiania własnego życia duchowego. Ponadto, w diecezjalnym prezbiterium widział wspólnotę, której członkowie powinni się wzajemnie wspierać w duchu braterstwa i jedności³⁸. Dlatego wprowadził regularne spotkania dla kapłanów czy to dekanalne, czy też na szczeblu diecezjalnym. Podkreślał, że kapłani powinni unikać rywalizacji i konfliktów, a zamiast tego wspierać się w trudach posługi. Przypominał, że jedność kapłańska jest świadectwem dla wiernych i warunkiem skuteczności duszpasterstwa.

W duchu Soboru Watykańskiego II biskup Zaręba odnowił sposób celebracji liturgii święceń kapłańskich w diecezji wrocławskiej. Wprowadził bardziej uroczysty charakter tych celebracji, z udziałem wiernych oraz rodzin kandydatów do kapłaństwa. Podkreślał, że święcenia są nie tylko osobistym wydarzeniem dla przyjmujących sakrament, ale także radosnym momentem dla całej wspólnoty diecezjalnej. Zalecał, aby wierni modlili się za swoich przyszłych kapłanów i towarzyszyli im w dniu święceń, co podkreślało wspólnotowy wymiar tej uroczystości.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sakramentu kapłaństwa była wyrazem jego głębokiej troski o Kościół i jego pasterzy. Poprzez reformę formacji seminaryjnej, promocję powołań, rozwój duchowości kapłańskiej oraz troskę o jedność prezbiterium, biskup Zaręba budował trwałe fundamenty życia kapłańskiego w diecezji wrocławskiej. Jego działania odzwierciedlały nie tylko wierność nauczaniu Kościoła, ale także jego osobistą pasję i zaangażowanie w formowanie pokoleń kapłanów, którzy mogli skutecznie służyć wiernym i głosić Ewangelię w zmieniającym się świecie³⁹.

³⁸ Zob. J. Zaręba, *Wezwanie pasterskie do kapłanów w sprawie pielęgnowania wspólnej modlitwy*, KDWł, 59(1976), s. 281-283.

³⁹ Por. J. Borucki, *Postanowienia nieukończonego synodu diecezji wrocławskiej biskupa Jana Zaręby o posłudze kapłanów we wspólnocie parafialnej*, StWł, 13(2011), s. 125-138.

Podsumowanie

Rozdział poświęcony działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby w zakresie uświęcania ukazuje jego trwałe, wielowymiarowe zaangażowanie w promowanie, odpowiednie kształtowanie i utrwalanie sakramentalnego życia diecezji włocławskiej. Biskup Zaręba, inspirowany postanowieniami Soboru Watykańskiego II oraz wyzwaniem współczesnego mu świata, podjął szereg działań mających na celu właściwe celebrowanie i zrozumienie sakramentów przez wiernych, a także odpowiednie przygotowanie duchowieństwa do ich udzielania. Poprzez swoje postanowienia przyczynił się do poprawy jakości duszpasterstwa w diecezji włocławskiej, umocnienia wiary wiernych oraz pogłębienia ich uczestnictwa w sakramentach. Jego działania odzwierciedlały głęboką wierność nauczaniu Kościoła oraz troskę o duchowe dobro powierzonych mu diecezjan.

Rozdział VI

DZIAŁALNOŚĆ PRAWODAWCZA BISKUPA JANA ZARĘBY W ZAKRESIE UŚWIĘCANIA – POZOSTAŁE AKTY KULTU BOŻEGO ORAZ CZASY I MIEJSCA ŚWIĘTE

1. Pozostałe akty kultu Bożego

1.1. Sakramentalia

Sakramentalia, jako znaki święte ustanowione przez Kościół, które poprzez modlitwę i różnorodne obrzędy mają uświęcać różne aspekty życia wiernych, zajmowały ważne miejsce w działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby.

Sakramentalia w nauce Kościoła zostały wyodrębnione stosunkowo późno. Mniej więcej do XII wieku były one włączone do grupy sakramentów, czyli w żaden sposób nie były z niej wyróżniane. Sformalizowanie sakramentaliów pojawiło się w średniowieczu, wraz z wprowadzeniem przez Kościół rytuałów i błogosławieństw, wzmacniającym ich znaczenie. Z czasem sakramentalia zostały włączone do powszechnej praktyki liturgicznej, wraz z szerokim zbiorem czynności i przedmiotów, uznanych za część tradycji katolickiej. Ostateczny podział wprowadziła dopiero myśl teologiczna przełomu XIX i XX wieku, który to podział z delikatnymi tylko zmianami usankcjonował także Sobór Watykański II, który naucza: „Sakramentalia to święte znaki, które na podobieństwo sakramentów wskazują przede wszystkim na duchowe dobra osiąganę dzięki wstawiennictwu Kościoła. Przygotowują one ludzi do przyjęcia właściwego skutku sakramentów i uświęcają różne okoliczności życia”¹.

Sakramentalia zatem to obiekty fizyczne lub czynności, oznaczające skutki duchowe. Przedmioty, jak woda święcona, różańce, obrazy, medaliki,

¹ Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, n. 60.

krucyfiksy, umacniają wyrażanie wiary i służą jako przypomnienie o Bożej miłości, poprzez materialne symbole podtrzymując wiarę w nią. Natomiast błogosławieństwa to modlitwy lub czynności, które wzywają łaski Bożej nad osobami, przedmiotami lub czynnościami. Zazwyczaj sprawowane są przez kapłanów lub diakonów, ale mogą ich udzielać również świeccy (np. błogosławieństwo dzieci przez rodziców, modlitwy przy posiłkach). Służą uświęcaniu błogosławionych osób i rzeczy. Dzięki sprawowanym w kościele rytuałom, błogosławieństwom, błaganiom i dziękczynieniom sakramentalia umacniają także wspólnotę wierzących.

Warto wspomnieć, że liczba sakramentaliów jest w tej chwili właściwie nieograniczona. Nie sposób wyliczyć wszystkich czynności „pogłębiających działanie sakramentów”, jakie w różnych częściach świata praktykują chrześcijanie. Nie sposób też ich wszystkich zebrać i usystematyzować.

W diecezji włocławskiej biskup Zaręba podejmował działania zmierzające do właściwego zrozumienia i celebracji sakramentaliów, zgodnie z duchem Soboru Watykańskiego II. Widział on sakramentalia jako narzędzie wspierające codzienne życie wiernych, a także sposób na pogłębienie ich relacji z Bogiem. W swoich listach pasterskich, zarządzeniach i dekretach wyjaśniał, że sakramentalia, w odróżnieniu od sakramentów, nie przekazują łaski w sposób *ex opere operato*, ale przygotowują do jej przyjęcia i uświęcają różne aspekty życia człowieka poprzez modlitwę Kościoła. Podkreślał, że wierni powinni korzystać z sakramentaliów w duchu wiary, a więc unikając magicznego ich traktowania. W działalności prawodawczej biskupa Zaręby szczególną uwagę poświęcono błogosławieństwom, które uznawano za jedno z najważniejszych sakramentaliów. Biskup zalecał regularne błogosławienie wiernych oraz przedmiotów codziennego użytku – kapłani mieli udzielać błogosławieństw, podkreślając ich związek z modlitwą i Bożą opieką, przy zachowaniu właściwych form błogosławieństw zawartych w obrzędach i w księgach liturgicznych, takich jak „Rytuał Rzymski”.

W ramach sakramentaliów, biskup Zaręba regulował również kwestie związane z kultem świętych i relikwii. W swoich zarządzeniach podkreślał, że

kult świętych jest ważnym elementem życia Kościoła, ponieważ wskazuje na różne przykłady świętości i wspólnotę z Kościołem triumfującym. Promował pielgrzymki do sanktuariów – zachęcał wiernych do odwiedzania miejsc związanych ze świętymi, wskazując na ich znaczenie duchowe i formacyjne.

Wszystkie sakramentalia w duszpasterstwie widział jako ważne narzędzie, które mogło wspierać wiernych w ich codziennym życiu. W swoich instrukcjach zalecał swoim kapłanom, aby promowali stosowanie sakramentaliów w sposób przemyślany i zgodny z duchem liturgii. Zachęcał także do włączania wiernych w obrzędy sakramentaliów, aby stawały się one częścią ich życia duchowego osobistego i rodzinnego.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sakramentaliów była ważnym elementem jego troski o uświęcanie wiernych. Poprzez swoje postanowienia przyczynił się do pogłębienia ich świadomości religijnej oraz do odnowy duchowej życia Kościoła diecezjalnego. Sakramentalia, wprowadzone i promowane przez biskupa Zarębę, stały się dla wiernych widzialnym narzędziem doświadczania Bożej obecności w ich codziennym życiu i w trudnych chwilach².

1.2. Liturgia godzin

Liturgia godzin, znana również jako Oficjum Boże, odgrywa od dawna centralną rolę w życiu modlitewnym Kościoła, będąc publiczną i wspólnotową modlitwą wiernych. Sobór Watykański II podkreślił jej znaczenie jako modlitwy uświęcającej czas i jednoczącej wiernych z modlitwą Chrystusa oraz całego Kościoła. Biskup Jan Zaręba, uwzględniając odnowione wskazania soborowe, w swojej działalności prawodawczej dążył do promowania w diecezji włocławskiej Liturgii godzin jako istotnego elementu życia duchowego zarówno duchowieństwa, jak i świeckich. Dlatego w swoich działaniach kładł nacisk na większe zaangażowanie w celebrowanie Liturgii godzin, dostrzegając w niej

² Por. J. Zaręba, *Zarządzenie* (8.09.1979), KDWł 62(1979), s. 233; AKDWł, Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, statuty 168-231,teczka bez sygnatury.

niewykorzystany potencjał w życiu modlitewnym Kościoła lokalnego. Przypominał kapłanom o ich obowiązku codziennego odmawiania Liturgii godzin. Podkreślał, że modlitwa ta nie jest jedynie osobistą pobożnością, ale publiczną posługą na rzecz całego Kościoła. W swoich instrukcjach wskazywał na potrzebę odmawiania całego oficjum, zgodnie z wymaganiami prawa kanonicznego.

Zachęcał również do wspólnego z wiernymi celebrowania Liturgii Godzin w katedrze i większych parafiach, szczególnie w uroczystości oraz ważne święta liturgiczne. Aby pogłębić duchowość wspólnot parafialnych, biskup Zaręba promował włączanie Liturgii godzin w życie wiernych świeckich. Zalecał organizowanie publicznego odmawiania Jutrznii czy też Nieszporów w parafiach³. Zwracał uwagę na bogaty zbiór psalmów, które w piękny sposób wyrażają podziw dla wszechmocy Boga, dla Jego miłosierdzia i wieczności. Budują świadomość stałej obecności Bożej w życiu każdego człowieka, Jego czulej opieki, porównywanej do opieki matczynej. Inne są wołaniem człowieka do Boga w chwilach nieszczęść, zagrożeń, bólu i strachu. Jednocześnie w psalmach Bóg ukazany jest jako sprawiedliwy władca historii i narodów. Odmawiając Liturgię godzin, wierni poznają świętych i błogosławionych wspomnianych przez Kościół, w ten sposób zachęceni są do kultu świętych orędowników. Dzięki Liturgii godzin zapoznają się też z wykładem wiary zawartym w pismach świętych teologów, kapłanów i papieży. Dlatego biskup Zaręba zachęcał także wspólnoty zakonne oraz grupy modlitewne do regularnego odprawiania Liturgii godzin w ich codziennej praktyce modlitewnej. Widział potrzebę szerszej edukacji duchownych i wiernych świeckich w zakresie teologii i znaczenia Liturgii godzin. W seminarium duchownym wprowadził szczególny nacisk na formację przyszłych kapłanów w zakresie celebrowania Liturgii godzin, podkreślając jej rolę w ich życiu duchowym.

W duchu Soboru Watykańskiego II biskup Jan Zaręba propagował Liturgię godzin jako modlitwę całego Ludu Bożego. Poprzez swoje

³ AKDWI, J. Zaręba, Odezwa do kapłanów w sprawie Liturgii godzin, w: teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

postanowienia dążył do przywrócenia Liturgii godzin jej właściwego miejsca jako modlitwy uświęcającej czas i jednoczącej wiernych z Kościołem powszechnym w modlitwie. Jego inicjatywy, zgodne z duchem Soboru Watykańskiego II, miały na celu szerokie włączenie wiernych w celebrację Liturgii godzin, ukazując jej wartość dla duchowieństwa, jak i wiernych świeckich⁴.

1.3. Pogrzeb kościelny

Pogrzeb kościelny, jako obrzęd liturgiczny, pełni istotną rolę w życiu Kościoła, będąc wyrazem wiary w zmartwychwstanie i życie wieczne. W swojej działalności prawodawczej biskup Jan Zaręba szczególną uwagę poświęcał właściwemu sprawowaniu tego obrzędu w diecezji włocławskiej, podkreślając jego znaczenie pastoralne, katechetyczne i duchowe. Kierując się odnowionymi zasadami liturgicznymi Soboru Watykańskiego II, biskup Zaręba dążył do ujednolicenia praktyk związanych z pogrzebem kościelnym oraz do pogłębienia jego duchowego wymiaru⁵. W swoich listach pasterskich i dekretach przypominał, że pogrzeb kościelny nie jest jedynie formą pożegnania zmarłego, ale przede wszystkim wspólną modlitwą za niego i wyrazem nadziei na życie wieczne. Wskazywał na kilka kluczowych aspektów pogrzebu, do których należy zaliczyć: modlitwę za zmarłego, świadectwo wiary, pocieszenie dla żyjących.

W swojej działalności prawodawczej biskup Zaręba wprowadził szereg postanowień mających na celu uporządkowanie wszystkich praktyk związanych z pogrzebami oraz dostosowanie ich do wskazań Soboru Watykańskiego II. Zwracał uwagę na konieczność zachowania godności i powagi podczas ceremonii pogrzebowych. Zobowiązywał duchowieństwo do przestrzegania przepisów liturgicznych zawartych w „Obrzędach pogrzebu” oraz do unikania improwizacji, które mogłyby obniżyć wartość duchową obrzędu. Zalecał, aby

⁴ AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, teczka Statuty, statut 181, bez sygnatury.

⁵ J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie wprowadzenia nowych obrzędów pogrzebowych* (14.10.1978), KDWł, 1(1978), s. 223.

muzyka i śpiew podczas pogrzebu były zgodne z charakterem liturgii; unikać należy pieśni świeckich lub niestosownych. Zwracał uwagę także na przygotowanie rodziny zmarłego. Podkreślał znaczenie odpowiedniego przygotowania członków rodziny i bliskich do uczestnictwa w pogrzebie. Wskazywał na konieczność duszpasterskiego wsparcia, rozmów duchowych oraz katechezy na temat sensu chrześcijańskiej śmierci i nadziei zmartwychwstania. Zobowiązywał kapłanów do głoszenia homilii w czasie mszy pogrzebowej, ważnej zwłaszcza ze względu na osoby, które rzadko bywały w kościele, lub wprost niewierzących. Wskazywał, że jest to okazja do przedstawienia podstawowych prawd wiary: głoszenia Jezusa Chrystusa umęczonego i zmartwychwstałego.

W przypadku pogrzebów osób duchownych biskup Zaręba wprowadził szczegółowe wytyczne dotyczące celebracji liturgii z udziałem wiernych, duchowieństwa oraz przedstawicieli diecezji. Pogrzeby osób świeckich miały być celebrowane z poszanowaniem ich roli w życiu wspólnoty parafialnej, szczególnie jeśli były to osoby zaangażowane w życie Kościoła⁶.

Biskup Zaręba przypominał także, że pogrzeb kościelny przysługuje każdemu ochrzczonemu wiernemu, który za życia nie odrzucił wiary Kościoła. W szczególnych przypadkach, takich jak pogrzeby osób za życia niepraktykujących lub trwających w stanie grzechu ciężkiego, biskup zalecał indywidualne rozpatrywanie sytuacji z zachowaniem miłosierdzia oraz w duchu nawrócenia i nadziei na miłosierdzie Boże.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie pogrzebu kościelnego była ukierunkowana na uświęcanie wiernych poprzez godne i pełne wiary przeżywanie obrzędów pogrzebowych. Zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, biskup Zaręba kładł nacisk na duchowy wymiar pogrzebu jako aktu modlitwy za zmarłych i wyrazu chrześcijańskiej nadziei na życie wieczne. Jego działania przyczyniły się do odnowienia w diecezji wrocławskiej praktyk związanych z pogrzebem, aby przez nie umacniała się wiara wspólnoty

⁶ AKDWł, teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

wiernych w zmartwychwstanie ciał, które ma się dokonać dzięki odkupieńczej śmierci Chrystusa i Jego chwalebnemu zmartwychwstaniu⁷.

1.4. Kult świętych

Kult świętych zajmuje ważne miejsce w życiu liturgicznym i duchowym Kościoła, będąc wyrazem czci dla tych, którzy przez swoje życie osiągnęli świętość, pełnię zjednoczenia z Bogiem. Sobór Watykański II, podkreślając prymat Chrystusa i Jego roli w kulcie, przypomniał przy tym jednak o teologicznym znaczeniu kultu świętych, wskazując, że ma on na celu nie tylko oddawanie im czci, ale również inspirowanie wiernych do naśladowania ich cnót. Biskup Jan Zaręba, kierując się tymi wskazaniem, w swojej działalności prawodawczej podejmował szereg inicjatyw mających na celu promocję autentycznego kultu świętych w diecezji włocławskiej.

Kult świętych, a przede wszystkim męczenników, jest najbardziej starożytną praktyką kościelną osadzoną w Piśmie świętym (por. Dz 7, 54-60; Ap 6,9-11; 7,9-17) i potwierdzoną w sposób pewny od pierwszej połowy II wieku. Kościół, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, zawsze oddawał cześć świętym, a kiedy pojawiły się zastrzeżenia dotyczące niektórych tradycyjnych aspektów takiej czci, zwłaszcza w okresie powstania protestantyzmu, usilnie bronił tego kultu, wyjaśniając jego podstawy teologiczne oraz związek z nauką wiary. Wprowadził dyscyplinę w formach kultycznych, zarówno liturgicznych, jak ludowych, oraz podkreślił znaczenie przykładu w dawaniu świadectwa Chrystusowi tych wspaniałych uczniów i uczennic Pana w dziedzinie prawdziwie chrześcijańskiego życia⁸.

Konstytucja o Liturgii świętej w rozdziale o roku liturgicznym przedstawia dogłębnie kościelną rzeczywistość i znaczenie oddawania czci świętym i błogosławionym. „Kościół rozmieścił (...) w ciągu roku wspomnienia męczenników oraz innych świętych, którzy dzięki wielorakiej łasce Bożej doszli

⁷ Por. tamże; AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, teczka Statuty, statuty 190-193, bez sygnatury.

⁸ Por. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Sakramentów, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (17 grudnia 2001), Pallotinum 2003, rozdz. VI, nr 208-209.

do doskonałości, a osiągnąwszy już wieczne zbawienie, wyśpiewują Bogu w niebie doskonałą chwałę i wstawiają się za nami. W dniu ich narodzin dla nieba Kościół głosi misterium paschalne w świętych, którzy z Chrystusem współcierpieli i zostali z Nim współuwielbieni, przedstawia ich wiernym jako przykład, pociągający wszystkich przez Chrystusa do Ojca, a przez ich zasługi wyjednywa Boże dobrodziejstwa”⁹.

W swoich listach pasterskich i zarządzeniach biskup Jan Zaręba przypominał, że kult świętych opiera się na głębokiej wierze w świętych obcowanie, czyli duchową więź pomiędzy Kościołem pielgrzymującym na ziemi, Kościołem cierpiącym w czyśćcu i Kościołem triumfującym w niebie. Zachęcał wiernych do poznawania życia i cnót świętych, aby w ich przykładzie znajdować inspirację dla własnej drogi do świętości. Wskazywał, że modlitwa do świętych jest wyrazem wiary w ich wstawiennictwo przed Bogiem, które umacnia nadzieję wiernych. Podkreślał, że kult świętych zawsze prowadzi do Chrystusa, który jest źródłem świętości. Kładł także nacisk na potrzebę podejmowania istoty kultu świętych w katechezie, także dla dorosłych.

W ramach swojej działalności prawodawczej biskup ordynariusz podejmował działania mające na celu pogłębianie i właściwe ukierunkowanie kultu świętych w diecezji. Kładł szczególny nacisk na rozwijanie kultu patronów diecezji włocławskiej, w tym św. Józefa (patrona diecezji od 1880 r.) oraz bł. Bogumiła. Zachęcał parafie do organizowania uroczystości ku czci ich patronów i do traktowania ich jako ważnych wydarzeń duszpasterskich. Wskazywał na znaczenie liturgicznego celebrowania odpustów parafialnych, które miały służyć pogłębianiu więzi wiernych z patronami ich kościołów. W swoich zarządzeniach przypominał także o właściwym przechowywaniu i eksponowaniu posiadanych w kościołach relikwii świętych. Zalecał, aby były one umieszczane w miejscach godnych, otaczane należyłą czcią. Zachęcał do organizowania procesji i nabożeństw z relikwiami świętych podczas ważnych uroczystości liturgicznych, aby umacniać wiarę wiernych w świętych obcowanie.

⁹ Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, n. 104.

W czasie swojej posługi biskup Jan Zaręba podejmował inicjatywy związane z ustanawianiem nowych sanktuariów w diecezji, które mogłyby stać się miejscami szczególnej modlitwy za wstawiennictwem świętych. Sanktuarium nie jest bowiem jedynie dziełem rąk ludzkich, lecz również widzialnym znakiem obecności niewidzialnego Boga. Z tego względu, istnieje konieczność wspólnoty wysiłków ludzkich oraz stosownej świadomości swej roli i odpowiedzialności ze strony osób zajmujących się pracą duszpasterską w sanktuariach, tak aby ułatwić pełne rozpoznanie i owocne przyjęcie daru, który Bóg ofiarowuje Swemu ludowi poprzez każde sanktuarium. Służy ono cenną pomocą Kościołowi lokalnemu przede wszystkim poprzez głoszenie słowa Bożego i sprawowanie sakramentów: pojednania i Eucharystii. Służba ta wyraża i ożywia historyczne i duchowe więzy, łączące sanktuaria z lokalnym Kościołem, pośród którego wyrosły. Wymaga pełnego włączenia pracy duszpasterskiej realizowanej w sanktuariach w działalność biskupów, ze szczególnym uwzględnieniem tego, co najbardziej odnosi się do charyzmatu danego miejsca i służy dobru duchowemu wiernych, którzy udają się tam w pielgrzymce.

W roku 1969 biskup Jan Zaręba powołał do istnienia Studium Józefologiczne w Kaliszu¹⁰, co stanowiło impuls do powstania tam sanktuarium. Rok później księża byli więźniowie Dachau ufundowali w kaliskim kościele kaplicę wdzięczności za swoje ocalenie z obozu, które zawdzięczali wstawiennictwu św. Józefa, czczonego w obrazie Świętej Rodziny. Sam obraz zresztą był wotum wdzięczności za uzdrowienie mieszkańca wsi Szulec nazwiskiem Stobienia i został ofiarowany kolegiacie kaliskiej w 1670 roku. Powstałe sanktuarium św. Józefa odwiedził papież Jan Paweł II w dniu 4 czerwca 1997 roku.

Dnia 25 września 1977 r. Jan Zaręba dokonał wmurowania i poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę nowej świątyni na kaliskim osiedlu Asnyka; 18 grudnia 1983 r. poświęcił dolną kondygnację kościoła, w której rozpoczęto sprawowanie liturgii. Tak powstała świątynia pod wezwaniem Miłosierdzia

¹⁰ AKDWI, J. Zaręba, Dekret erygujący Studium Józefologiczne w Kaliszu (24 września 1969 r.), teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

Bożego. Jej budowa trwała nadal, jeszcze po śmierci biskupa Jana. Konsekracji górnego kościoła i ogłoszenia go Diecezjalnym Sanktuarium Miłosierdzia Bożego dokonał dopiero 26 września 1993 r. pierwszy biskup nowo utworzonej diecezji kaliskiej, Stanisław Napierała.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie kultu świętych była ukierunkowana na ożywienie życia duchowego w diecezji włocławskiej. Jego działania przyczyniły się do pogłębienia świadomości teologicznej wiernych na temat roli świętych w Kościele oraz do wzrostu pobożności związanej z ich kultem. Dzięki jego inicjatywom kult świętych stał się bardziej świadomy, ukierunkowany na Chrystusa i dostosowany do potrzeb współczesnych wiernych¹¹.

2. Miejsca święte

2.1. Kościoły i kaplice

Kościół i kaplice jako miejsca szczególnego spotkania człowieka z Bogiem stanowią centralne elementy życia liturgicznego w każdej diecezji. Są przestrzeniami, w których sprawowane są sakramenty, ofiarowywana Eucharystia, prowadzona modlitwa wspólnotowa i indywidualna. Biskup Jan Zaręba, kierując diecezją włocławską, podejmował liczne działania prawodawcze mające na celu zarówno zapewnienie odpowiedniej formy liturgicznej, jak i dbałość o materialną i duchową godność kościołów oraz kaplic. Jego akty prawodawcze w tym zakresie były szczególnie ukierunkowane na zachowanie świętości tych miejsc, przestrzeganie norm liturgicznych oraz dostosowanie obiektów do potrzeb wiernych. Należy także podkreślić jego wkład w budowanie nowych świątyń.

¹¹ Por. J. Zaręba, *Zarządzenie w sprawie uroczystości jubileuszowych ku czci św. Józefa* (20.02.1980), KDWł 63(1980), s. 33. Tenże, *Informacje i zarządzenie w związku z synodem i beatyfikacją o. Maksymiliana Kolbe*, KDWł 54(1971), s. 232; AKDWł, *Drugi Synod Diecezji Włocławskiej*, statuty 175-179,teczka bez sygnatury.

Biskup Zaręba w swoich rozważaniach podkreślał, że kościoły i kaplice są „domami modlitwy”, w których spotyka się obecność Boga. Z tego względu miejsca te mają szczególny charakter – są święte, przeznaczone do kultu Bożego. Stąd też, zarówno ich budowa, jak i użytkowanie powinny odpowiadać określonym normom kanonicznym i liturgicznym.

Kościoły i kaplice, jako miejsca poświęcone Bogu, muszą być traktowane z szacunkiem i godnością, a ich przestrzeń winna służyć wyłącznie celom religijnym. Ponadto każda świątynia ma być miejscem, w którym sprawowana jest Eucharystia oraz inne sakramenty, w szczególności chrzest, bierzmowanie i małżeństwo, a także odbywają się celebracje Liturgii godzin i modlitwy wiernych. W każdej ze świątyń należy zachowywać normy liturgiczne, to znaczy z dbałością o przestrzeganie zasad liturgicznych w każdym aspekcie, poczynając od układu wnętrza, przez liturgię Eucharystii, aż po celebrację innych sakramentów i nabożeństw.

W swojej działalności prawodawczej biskup Jan Zaręba wprowadzał szereg postanowień dotyczących zarówno budowy nowych kościołów, jak i ich utrzymania, oraz adaptacji już istniejących świątyń. Kierując się potrzebami duchowymi wiernych oraz rozwojem diecezji, wydawał odpowiednie zarządzenia dotyczące budowy nowych kościołów i kaplic. Budowa nowych świątyń miała na celu ułatwienie dostępu wiernym do sprawowania liturgii, szczególnie w miejscach o szybko rosnącej liczbie ludności. Biskup podkreślał, że każdy nowo budowany kościół musi być zgodny z zasadami liturgicznymi Kościoła i wymogami estetycznymi, co obejmowało zarówno projekt architektoniczny, jak i wyposażenie wnętrza. Zwracał szczególną uwagę na potrzeby duszpasterskie wiernych i wymóg zapewnienia odpowiednich miejsc do sprawowania sakramentów.

Przypominał także, że każda nowa świątynia, aby mogła pełnić rolę miejsca kultu Bożego, musi być konsekrowana. Wydawał przepisy dotyczące przygotowań do konsekracji, aby zapewnić, że każda nowa świątynia jest odpowiednio przygotowana do tego uroczystego obrzędu, który nadaje jej święty charakter. Podkreślał, że konsekracja kościoła jest aktem liturgicznym, który nie

tylko poświęca miejsce, ale także ustanawia je na stałe jako przestrzeń, w której będzie obecny Jezus Chrystus w Najświętszym Sakramencie, sprawowana liturgia oraz przechowywane sakramentalia.

W swoich dekretach biskup Zaręba zwracał uwagę na konieczność dostosowywania kościołów i kaplic do zmieniających się potrzeb wspólnot parafialnych¹². W ramach tej działalności podejmował decyzje dotyczące zarówno adaptacji istniejących obiektów, jak i budowy nowych przestrzeni liturgicznych (np. kaplic w szpitalach, domach opieki czy w innych instytucjach). Biskup szczególnie podkreślał, że kościoły powinny być miejscem łatwo dostępnym, przestronnym, ale także przytulnym i odpowiednim do przeżywania liturgii i wspólnej modlitwy.

Na terenie parafii katolickich w Polsce jest prawie 34 tys. zabytków sakralnych, w tym 8,5 tys. kościołów, 7 tys. krzyży przydrożnych i 6 tys. kapliczek, ale także prawie 2 tys. dzwonnicy a nawet ok. 250 zabytkowych kostnic. Także na terenie diecezji włocławskiej istnieje wiele kościołów i kaplic będących obiektami zabytkowymi, dlatego biskup ordynariusz podejmował inicjatywy mające na celu ich zabezpieczenie i renowację, zwracając także uwagę na konserwację cennych elementów, takich jak malowidła, witraże, ołtarze czy organy, we wszystkich kościołach diecezji. Zlecał przeprowadzanie regularnych kontroli stanu technicznego kościołów, aby zapewnić ich bezpieczeństwo, a także trwałość w czasie. Podkreślał, że właściwa konserwacja i dbałość o estetykę tych miejsc są wyrazem szacunku dla sacrum¹³.

Wprowadzał także przepisy dotyczące użytkowania kościołów i kaplic, nakładając obowiązki na wiernych i duchowieństwo, aby przestrzegano liturgicznych zasad związanych z miejscem kultu. Zasady te obejmowały takie kwestie, jak zachowanie ciszy, odpowiedni strój do uczestnictwa w liturgii, odpowiedzialność za porządek w kościele, a także regulacje dotyczące

¹² Por. Dekrety o ustanowieniu nowych parafii i budowie kościołów, wymienione w rozdz. IV p. 3, publikowane w KDWł; pozostałe zarządzenia: AKDWł,teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

¹³ Por. J. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1995.

organizowania nabożeństw, które musiały być zgodne z kalendarzem liturgicznym i wytycznymi Kościoła. Szczególnie podkreślał, że kościoły są przede wszystkim miejscami udzielania sakramentów, miejscami, w których wierni mają dostęp do chrztu, Eucharystii, pokuty, małżeństwa, bierzmowania, także sakramentu chorych (np. podczas specjalnych Mszy dla wiernych chorych i starszych). Wskazywał na konieczność dostosowania przestrzeni świątyni do sprawowania sakramentów, zapewniając odpowiednie miejsca dla kapłanów, szafarzy i wiernych uczestniczących w liturgii.

Działalność prawodawcza biskupa Zaręby w zakresie kościołów i kaplic stanowiła istotny element jego troski o zachowanie godności i świętości miejsc kultu w diecezji włocławskiej. Jego postanowienia, związane zarówno z budową nowych świątyń, jak i renowacją istniejących, miały na celu stworzenie przestrzeni, w których wierni mogliby w pełni uczestniczyć w liturgii, celebrując sakramenty oraz umacniając swoją wiarę. Biskup Zaręba podkreślał, że kościoły i kaplice są fundamentem życia duchowego wspólnoty, dlatego konieczne jest przestrzeganie zasad liturgicznych, dbałość o ich formę oraz zachowanie przestrzeni świętych¹⁴.

2.2. Sanktuaria

Sanktuaria to miejsca szczególnej czci, w których wierni zyskują duchowe korzyści, szczególnie przez uczestnictwo w nabożeństwach, modlitwach, pielgrzymkach i różnorodnych wydarzeniach religijnych. Te miejsca w Kościele katolickim są uznawane za przestrzeń szczególnej obecności Bożej oraz orędownictwa świętych i Matki Bożej. Biskup Jan Zaręba, jako długoletni ordynariusz diecezji włocławskiej, w swojej działalności prawodawczej podjął szereg działań mających na celu rozwój i ochronę sanktuariów w swojej diecezji, dbając o ich godne celebrowanie i wykorzystanie ich potencjału duchowego. Kierował się dbałością o zgodność funkcjonowania sanktuariów z normami liturgicznymi i kanonicznymi, a z drugiej strony dążył

¹⁴ Por. AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, statuty 213-224, teczka bez sygnatury.

do wzmacniania ich roli jako miejsc spotkania wiernych z Bogiem oraz zapewnienia im dostępu do duchowego wsparcia w formie modlitwy, sakramentów, pielgrzymek. Jego decyzje miały na celu zarówno ochronę tradycji, jak i ożywienie duchowe wspólnoty parafialnej i diecezjalnej.

Swoje działania prawodawcze opierał na głębokim zrozumieniu teologicznego znaczenia sanktuariów, które stanowią przestrzeń szczególnego doświadczenia Bożej obecności. Sanktuaria są miejscami, w których modlący się wierni wierzą, że poprzez modlitwę w tych miejscach, dzięki wstawiennictwu Matki Bożej lub świętych, otrzymują szczególne łaski i błogosławieństwa. Są często związane z miejscami, w których święci lub błogosławieni żyli lub spoczywają. Ich życie i wstawiennictwo są wyrazem nadziei na Boże działanie w życiu każdego wiernego. Pełnią rolę miejsc, w których wierni mogą przyjmować sakramenty, szczególnie sakrament pokuty i Eucharystii. Biskup szczególnie podkreślał rolę tych miejsc w duchowym uzdrowieniu wiernych.

W ramach swojej działalności prawodawczej opracował szereg postanowień regulujących kwestie związane z sanktuariami diecezji włocławskiej. Wśród jego działań warto wyróżnić kilka kluczowych obszarów. Podejmował liczne działania mające na celu promowanie istniejących w diecezji sanktuariów, takich jak ówczesnie należące do diecezji sanktuarium św. Józefa w Kaliszu (miejsca cyklicznych pielgrzymek księży-więźniów obozu w Dachau, przez wstawiennictwo św. Józefa cudownie ocalonych od śmierci)¹⁵; sanktuarium Matki Bożej w Licheniu Starym, miejscu Jej objawień; sanktuarium w Bieniszewie (według legendy w miejscu lokacji klasztoru, w 1003 roku poniosło śmierć męczeńską pięciu uczniów św. Romualda, przez wielu uznawanych za pierwszych kamedułów na ziemiach polskich); sanktuarium w Kawnicach, z obrazem Matki Bożej słynącym łaskami Zachęcał wiernych do pielgrzymowania do sanktuariów, prosząc, aby traktowali te wyprawy jako

¹⁵ Por. ArDWI, Kolegiata Kaliska. Sanktuarium, Pismo biskupa włocławskiego Jana Zaręby do Kapituły Kolegiaty Kaliskiej, 4 października 1975 r.; tamże, Słowo pasterskie [bp. Jana Zaręby] do wiernych Kalisza i okolicy, 8 września 1979 r.; tamże, pielgrzymki księży – byłych więźniów obozów koncentracyjnych do sanktuarium św. Józefa w Kaliszu.

okazję do pogłębienia wiary i osobistego nawrócenia oraz do modlitwy o łaski przez wstawiennictwo Matki Bożej oraz innych świętych.

Biskup Zaręba podjął inicjatywę, by w diecezji tworzyć nowe sanktuaria, szczególnie w miejscach związanych z historią diecezji, jak i w tych, które odznaczały się szczególnym nabożeństwem wiernych. W ramach tego działania, wydawał on dekrety zatwierdzające sanktuaria w różnych parafiach, które zaczęły przyciągać większą liczbę pielgrzymów. Celem tych działań było zaspokojenie duchowych potrzeb wiernych oraz stworzenie przestrzeni dla indywidualnych modlitw i kontemplacji, które miały wspierać życie duchowe parafii i diecezji. Biskup wzywał do organizowania pielgrzymek do sanktuariów diecezjalnych szczególnie w okresach odpustowych. Wskazywał na pielgrzymowanie jako szczególną formę modlitwy i doświadczenia wspólnoty Kościoła, które zbliża wiernych do Boga. Ponadto, zachęcał do organizowania pielgrzymek nie tylko na poziomie lokalnym, ale również w szerszym kontekście diecezjalnym, co miało sprzyjać integracji wiernych z różnych części diecezji.

Biskup Zaręba dbał o odpowiednią opiekę nad sanktuariami, zarówno pod względem duchowym, jak i materialnym. Wskazywał na potrzebę powoływania kapłanów, którzy pełniliby funkcję duszpasterzy sanktuariów, dbając o organizowanie modlitw, liturgii, pielgrzymek oraz o duszpasterską pomoc wiernym odwiedzającym te miejsca. Regularne odwiedziny w nich biskupa były także okazją do umocnienia lokalnych wspólnot i promowania kultu świętych.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie sanktuariów w diecezji włocławskiej stanowiła istotny element jego pasterskiej troski o duchowe dobro wiernych. Jego inicjatywy związane z rozwojem sanktuariów, zarówno poprzez promowanie istniejących miejsc kultu, jak i ustanawianie nowych, miały na celu zapewnienie wiernym przestrzeni do modlitwy, nawrócenia i wzrastania w wierze. Dzięki działalności biskupa, sanktuaria diecezji włocławskiej stały się miejscami szczególnego doświadczenia Bożej

łaski, które nie tylko pełniły funkcje liturgiczne, ale także sprzyjały głębokiej duchowej formacji i integracji wspólnoty Kościoła¹⁶.

2.3. Cmentarze

Cmentarze stanowią nie tylko miejsca spoczynku zmarłych, ale także przestrzenie, które są ściśle związane z życiem Kościoła, pełniąc rolę sakralną. W Kościele katolickim cmentarze mają znaczenie duchowe, a ich pielęgnowanie oraz przestrzeganie określonych norm prawnych i liturgicznych są ważnymi aspektami troski o świętość miejsc związanych z pamięcią o zmarłych oraz modlitwą za ich dusze. Biskup Jan Zaręba, pełniąc funkcję pasterza diecezji włocławskiej, podejmował szereg działań prawodawczych, mających na celu uregulowanie kwestii dotyczących cmentarzy, ich użytkowania, zarządzania, zabezpieczenia ich odpowiedniej godności i świętości.

Cmentarze, jako miejsca pochówku, stanowią część katolickiej tradycji liturgicznej. W znaczeniu teologicznym, w katolickim rozumieniu cmentarze to miejsca, które nie tylko przechowują ciała zmarłych, ale również pełnią rolę duchową, czyli przypominają o nadziei zmartwychwstania, stanowią miejsce modlitwy za zmarłych oraz są przestrzenią dla wyrażania chrześcijańskiej miłości poprzez kultywowanie pamięci o zmarłych. Są też świadectwem wspólnoty Kościoła pielgrzymującego z Kościołem cierpiącym, wyrażającej się właśnie poprzez modlitwę za tych, którzy jeszcze nie osiągnęli pełnej chwały nieba, lecz oczekują jej, wypłacając się Bożej sprawiedliwości w czyśćcu.

Biskup Jan Zaręba w ramach swojej działalności prawodawczej zwracał szczególną uwagę na normy regulujące funkcjonowanie cmentarzy parafialnych, znajdujących się na terenie diecezji włocławskiej. Celem jego działań było zapewnienie, by cmentarze pełniły swoją rolę sakralną zgodnie z normami liturgicznymi i kanonicznymi, a także były przestrzenią pamięci i modlitwy za zmarłych. Poniżej przedstawiono kluczowe obszary działalności biskupa Jana Zaręby w zakresie cmentarzy.

¹⁶ Por. AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, statut 177, teczka bez sygnatury.

W swoich dekretach dotyczących cmentarzy biskup Zaręba określał zasady dotyczące ich lokalizacji. Cmentarze miały być umiejscowione w sposób, który zapewniał łatwy dostęp do nich dla wiernych, ale jednocześnie zachowywał odpowiednią godność i szacunek dla przestrzeni sakralnej. Biskup wskazywał na potrzebę odpowiedniego oddzielenia cmentarzy od innych terenów użytkowych oraz zalecał ich lokalizację w pobliżu kościołów, aby wierni mogli łatwo łączyć modlitwę za zmarłych z liturgią.

Nie mniej ważne były dla niego zasady dotyczące zarządzania cmentarzami. Zgodnie z jego postanowieniami, zarząd nad cmentarzami spoczywał na parafiach, które były odpowiedzialne za ich utrzymanie, a także za organizację pogrzebów i odprawianie modlitw za zmarłych. Zlecając parafiom administrowanie cmentarzami, biskup wskazywał, że troska o odpowiednią godność tych miejsc, w tym o porządek, jest częścią obowiązków pasterskich duchowieństwa.

Ważnym obszarem prawa stanowionego przez biskupa Jana było ustalanie zasad poświęcenia cmentarzy. Zgodnie z normami kanonicznymi, cmentarze miały być poświęcone przed rozpoczęciem ich użytkowania. Biskup dbał o to, by poświęcenie cmentarzy odbywało się w sposób uroczysty, z odpowiednią liturgią, podkreślającą teologiczne znaczenie tego aktu – nadanie cmentarzowi charakteru miejsca świętego, w którym będą pochowani zmarli i które będzie miejscem modlitw Kościoła.

W swoich dekretach dotyczących cmentarzy biskup Zaręba nakładał obowiązek odprawiania regularnych nabożeństw i modlitw za zmarłych, szczególnie w dni odpustowe, jak Uroczystość Wszystkich Świętych czy Dzień Zaduszny. Dbał o to, by kapłani parafialni regularnie odprawiali Msze Święte w intencji zmarłych oraz przewodniczyli modlitwom, które miały miejsce na cmentarzach. Ponadto, podkreślał znaczenie osobistej modlitwy za zmarłych, zachęcając wiernych do modlitwy w miejscach pochówku swoich bliskich, co stanowiło wyraz ich pamięci i miłości.

Biskup Zaręba wprowadził przepisy dotyczące pochówku na cmentarzach diecezjalnych, które miały zapewniać ich godność i szacunek dla osób zmarłych.

Określał zasady dotyczące przeprowadzania pogrzebów, a także zasady dotyczące wyboru miejsc pochówku na cmentarzach. Podkreślał również konieczność przestrzegania liturgicznych norm dotyczących ceremonii pogrzebowych, z uwzględnieniem wymagań dotyczących Mszy Świętej pogrzebowej oraz innych sakramentów¹⁷. Zwracał też uwagę na utrzymanie odpowiedniej estetyki cmentarzy oraz dbałość o czystość tych miejsc. Wskazywał, że cmentarze mają być miejscami, które nie tylko pełnią rolę sakralną, ale także wyrażają szacunek dla zmarłych poprzez odpowiednią opiekę nad grobami i ich otoczeniem¹⁸.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie cmentarzy była ważnym elementem jego pasterskiej troski o życie duchowe wiernych diecezji włocławskiej. Jego postanowienia miały na celu zapewnienie, że cmentarze będą miejscami, które nie tylko pełnią funkcje użytkowe, ale także duchowe, będąc przestrzenią modlitwy i pamięci za zmarłych. Biskup Zaręba, podejmując działania mające na celu organizację cmentarzy, dbał o ich sakralny charakter, przestrzeganie norm liturgicznych i kanonicznych, a także zapewnienie odpowiednich warunków do modlitwy za zmarłych. Jego troska o cmentarze była wyrazem szacunku dla tradycji Kościoła oraz świadectwem pasterskiej miłości i odpowiedzialności za wiernych, którzy oczekiwali w tych miejscach modlitwy, pokoju i nadziei na życie wieczne.

3. Czasy święte

Czasy święte w Kościele katolickim to szczególne okresy przeznaczone na celebrowanie kluczowych wydarzeń zbawczych, które wyznaczają rytm życia liturgicznego wiernych. W ich obrębie wyróżnia się przede wszystkim niedziele, uroczystości, święta i wspomnienia liturgiczne, a także szczególne okresy, takie jak Adwent, Boże Narodzenie, Wielki Post, Triduum Paschalne i Wielkanoc. Biskup Jan Zaręba, pełniąc posługę w diecezji włocławskiej, podejmował szereg

¹⁷ Por. AKDWł, J. Zaręba, Zarządzenie w sprawie cmentarzy parafialnych, teczka: Biskup Jan Zaręba: listy, odezwy, dekryty, zarządzenia 1968-1979 (bez sygnatury i stron).

¹⁸ Por. AKDWł, II Synod Diecezji Włocławskiej, statuty 227-231, teczka bez sygnatury.

działań prawodawczych dotyczących regulacji obchodów czasów świętych, dbając o ich liturgiczną i duszpasterską jakość oraz znaczenie dla życia duchowego wiernych.

W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione kluczowe aspekty działalności biskupa Jana Zaręby dotyczące czasów świętych, w tym jego postanowienia odnoszące się do ich celebracji, obowiązku uczestnictwa wiernych, a także znaczenia formacji duchowej i liturgicznej w tych szczególnych okresach.

Centralne miejsce w życiu liturgicznym Kościoła zajmuje niedziela, jako dzień Zmartwychwstania Pańskiego. Biskup Zaręba w swoich dekretach podkreślał obowiązek uczestnictwa wiernych we Mszy Świętej niedzielnej oraz znaczenie tego dnia jako czasu poświęconego Bogu i rodzinie. Zwracał uwagę na konieczność powstrzymania się od prac niekoniecznych i na obowiązek duszpasterzy, by odpowiednio przygotowywać wiernych do przeżywania niedzieli jako dnia świętego. Zalecał ponadto organizację rekolekcji i misji parafialnych mających na celu uświadomienie wiernym roli niedzieli w życiu chrześcijańskim. Wspierał inicjatywy promujące rodzinną modlitwę oraz zachęcał do podejmowania dzieł miłosierdzia jako sposobu na pogłębienie przeżywania tego dnia.

Biskup Zaręba kładł duży nacisk na duchowe przygotowanie do uroczystości Bożego Narodzenia. Zalecał organizację rekolekcji adwentowych oraz codzienne odprawianie rorat, zwłaszcza z udziałem dzieci i młodzieży. Podkreślał znaczenie zachowania tradycji takich, jak wieczerza wigilijna, dzielenie się opłatkiem, a także wspólna modlitwa i uczestnictwo w Pastercie. Zalecał, by duszpasterze przygotowywali homilie ukazujące teologiczne znaczenie Wcielenia i Jego konsekwencje dla życia wiernych.

Kolejnym z okresów liturgicznych, o którego przeżywanie w odpowiedni sposób dbał biskup Zaręba, był Wielki Post. Podkreślał jego znaczenie jako czasu łaski i odnowy duchowej. Zalecał organizację nabożeństw pokutnych, Drogi Krzyżowej, Gorzkich żali oraz regularne sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania. Podkreślał także wagę odpowiedniego przygotowania Triduum

Paschalnego, wskazując na potrzebę uświadamiania wiernym konieczności ich uczestnictwa w liturgii Wielkiego Czwartku jako dnia ustanowienia sakramentów Eucharystii i kapłaństwa, Wielkiego Piątku – dnia męki i śmierci Zbawiciela, oraz Wigilii Paschalnej, kończącej się uroczystym ogłoszeniem Jego zmartwychwstania. W swoich dekretach nakładał na kapłanów obowiązek dokładnego wyjaśniania znaczenia tych dni i zaangażowania w przygotowanie celebracji. Dalej zalecał, by czas wielkanocny był okresem szczególnego pogłębienia radości ze Zmartwychwstania Chrystusa. Podkreślał znaczenie Nowenny do Ducha Świętego przygotowującej do uroczystości Pięćdziesiątnicy oraz zachęcał do aktywnego udziału w życiu wspólnoty parafialnej.

W swoim nauczaniu i prawodawstwie biskup Zaręba podkreślał także rolę uroczystości maryjnych i wspomnień świętych jako wzorów świętości dla wiernych. Wspierał kult Najświętszej Maryi Panny, zwłaszcza poprzez nabożeństwa majowe i różańcowe¹⁹.

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie czasów świętych miała na celu pogłębienie świadomości liturgicznej i duchowej wiernych. Jego dekrety i zarządzenia podkreślały znaczenie świadomego uczestnictwa wiernych w Eucharystii, formacji duchowej oraz życia sakramentalnego w kluczowych okresach roku liturgicznego. Dzięki swoim decyzjom biskup Zaręba przyczynił się do lepszego przeżywania czasów świętych w diecezji włocławskiej, umacniając wiarę i jednocząc wspólnotę w modlitwie i celebracji.

Podsumowanie

Działalność prawodawcza biskupa Jana Zaręby w zakresie uświęcania nie ograniczała się jedynie do sakramentów i świętych czasów, lecz obejmowała także regulacje dotyczące pozostałych aktów kultu Bożego oraz miejsc świętych. W ramach swojego nauczania i decyzji administracyjnych biskup Zaręba kształtował praktyki liturgiczne, dbał o przestrzeganie norm Kościoła oraz

¹⁹ Por. J. Zaręba, *Dekret o czasach świętych*, KDWł 62(1979), s. 70-73.

troszczył się o odpowiednie funkcjonowanie miejsc przeznaczonych do sprawowania kultu.

W odniesieniu do sakramentaliów biskup Zaręba podkreślał ich znaczenie jako środków uświęcenia wiernych i wyrazu duchowej troski Kościoła o każdego człowieka. Szczególną wagę przykładał do Liturgii godzin, która miała umacniać życie modlitewne duchowieństwa i wiernych, a także do pogrzebu kościelnego, który traktował jako akt nadziei i łączności z Bogiem. Dbął również o właściwą organizację i przebieg procesji oraz nabożeństw świętych, podkreślając ich duchowy wymiar i znaczenie w życiu wspólnoty. Wykazywał również duże zaangażowanie w regulacje dotyczące miejsc świętych. W swoich zarządzeniach określał zasady dotyczące budowy, konserwacji i funkcjonowania kościołów i kaplic, kładąc nacisk na ich sakralny charakter i konieczność ich godnego użytkowania. Podobnie traktował sanktuaria, nadając im szczególny status jako miejsc pielgrzymkowych, mających za zadanie krzewienie pobożności i bycie ośrodkami duchowego wzrostu wiernych. Nie mniej istotne były regulacje dotyczące cmentarzy, które biskup Zaręba traktował jako miejsca święte, wymagające należytej troski i szacunku. W jego nauczaniu pojawiały się wytyczne dotyczące zarządzania cmentarzami, ich poświęcenia oraz odpowiedniego sprawowania obrzędów pogrzebowych.

Podsumowując, biskup Jan Zaręba w swojej działalności prawodawczej nie tylko umacniał świętość życia sakramentalnego, ale także poprzez akty kultu Bożego oraz troskę o miejsca święte wpływał na kształtowanie życia duchowego diecezji. Jego zarządzenia miały na celu zachowanie należytej czci dla rzeczywistości nadprzyrodzonej i umożliwiły wiernym owocne przeżywanie wiary w przestrzeni wspólnotowej i indywidualnej.

ZAKOŃCZENIE

Posługa biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej, obejmująca lata 1969–1986, jest przykładem konsekwencji i niezwyklej roztropności w prowadzeniu Kościoła lokalnego. Analiza jego działalności prawodawczej pokazuje, że nie był on tylko administratorem diecezji, ale pasterzem, który potrafił łączyć wymagania prawa z troską o realne życie wiernych. Spuścizna, którą po sobie pozostawił w różnego rodzaju źródłach przywoływanych w powyższej rozprawie nie jest jedynie zbiorem dokumentów, ale raczej świadectwem, że prawo kościelne może służyć wspólnocie i pomagać jej wzrastać na wszystkich etapach formacji.

Przechodząc raz jeszcze przez kolejne rozdziały pracy, łatwo dostrzec, że biskup Jan Zaręba obejmował swoją troską wszystkie trzy zadania Kościoła: nauczanie, uświęcanie i zarządzanie. W sferze nauczania dbał nie tylko o katechezę dzieci, ale również o formację dorosłych i duchowieństwa. Wiedział, że kapłan bez formacji sam nie jest w stanie prowadzić innych. W zarządzaniu był człowiekiem praktycznym – reorganizował dekanaty, tworzył nowe parafie, porządkował struktury. Wykonywał te sprawy nie dla samego porządku, lecz zawsze było widać, że chodzi mu przede wszystkim o wiernych to jest o ich łatwiejszy dostęp do sakramentów i do duszpasterzy. Wreszcie w sferze uświęcania, można powiedzieć, że tu widać było jego prawdziwe serce pasterza. Biskup Jan wszystkie sakramenty i sakramentalia traktował niezwykle poważnie. Eucharystia, spowiedź, przygotowanie do małżeństwa wszystkie te elementy traktował bardzo poważnie, dbając, aby wierni mieli do nich dostęp w sposób godny i uporządkowany. Zostawił przepisy, które wciąż brzmią aktualnie, bo dotyczą spraw podstawowych i jednocześnie kształtujących sumienie człowieka wierzącego.

Szczególne miejsce zarówno w posłudze biskupiej Jana Zaręby jak i powyższej rozprawie zajmuje przygotowany przez niego Drugi Synod Diecezji Włocławskiej. Nie doczekał się jego promulgacji gdyż śmierć biskupa przerwała

prace tuż przed wyznaczoną datą. A jednak sam fakt, że materiały przygotowane przez Zarębę zostały wykorzystane kilka lat później i ostatecznie promulgowane przez jego następcę, biskupa Bronisława Dembowskiego, świadczy o tym, że była to wizja dalekowzroczna, zakorzeniona w realiach i potrzebach diecezji. Patrząc obiektywnie, jest to najlepszy dowód, że nie była to działalność przypadkowa ani doraźna. Synod stanowił zwieńczenie całej jego pracy, a zarazem otwarcie drogi dla przyszłości. To, że pomysły biskupa Zaręby wytrzymały próbę czasu, mówi więcej niż jakiegokolwiek komentarze.

Trzeba też pamiętać, że cała ta działalność rozgrywała się w cieniu Soboru Watykańskiego II. Zaręba nie traktował dokumentów soborowych jako czegoś odległego. Wręcz przeciwnie, próbował postanowienia soborowe jak najszybciej wprowadzać w życie i funkcjonowanie powierzonej swojej władzy diecezji. Widać w jego prawodawstwie troskę o liturgię, o świeckich, o formację kapłanów. Dokładnie te same punkty, które Sobór Watykański II tak mocno akcentował. Chociaż biskup Jan działał w Polsce Ludowej, w warunkach zupełnie innych niż biskupi na Zachodzie, to jednak pomimo wszystko potrafił twórczo wprowadzać wskazania soborowe w życie. Był biskupem, który rozumiał, że *aggiornamento* to nie modne zmiany, ale głębsze otwarcie na Ewangelię i na człowieka. Widać to choćby w jego przepisach o katechizacji czy o roli świeckich.

Nie można też zapominać, że posługa biskupa przypadła na czas głębokiego kryzysu moralnego i politycznego. PRL był państwem, które próbowało ograniczać Kościół, spychać religię do sfery prywatnej, osłabiać rodzinę i wychowanie. W takich warunkach każde zarządzenie, każdy statut, nabierał dodatkowego znaczenia. Normy dotyczące katechezy czy duszpasterstwa rodzin były formą obrony prawa do wiary. Można powiedzieć, że Zaręba – choć nie prowadził otwartej walki politycznej – bronił wolności sumienia wiernych. Udawało się to biskupowi przede wszystkim ze względu na jego osobowość i otwartość. Nie był człowiekiem dystansu, lecz zawsze próbował dotrzeć do konkretnego człowieka, zarówno kapłana jak i świeckiego.

Warto zauważyć, że wszelkiego rodzaju relacje i ruchy związane z władzami wykonywał w sposób spokojny i opanowany, unikając ostrych słów i gestów, które mogłyby prowokować rządzących. Jednak jego stanowisko było zawsze stanowcze i jednoznaczne. Dzięki temu wierni czuli, że Kościół stoi po ich stronie. Na tle innych pasterzy tamtego czasu Zaręba jawi się jako człowiek równowagi. Nie był tak bezkompromisowy i konfrontacyjny jak wielu innych pasterzy tego okresu, ale nie był też zachowawczy. Wybrał drogę środka: konsekwencję i roztropność. I właśnie ta droga sprawiła, że jego przepisy nie pozostały martwą literą, lecz mogły być stosowane w praktyce.

Zastanawiając się nad spuścizną Zaręby, trudno nie zadać sobie pytania: na ile jego myśl jest dziś aktualna? Wydaje się, że w dużej mierze. Kościół w XXI wieku mierzy się z innymi problemami niż w czasach PRL, ale troska o rodzinę, katechizację, formację kapłanów czy aktywny udział świeckich pozostaje wciąż aktualna. To pokazuje, że dobre prawo kościelne ma wartość ponadczasową.

Niniejsza praca nie wyczerpuje tematu. Przeciwnie – otwiera pole do nowych pytań. Jak przepisy biskupa były faktycznie realizowane w parafiach? Jak wyglądała recepcja jego ustawodawstwa wśród duchowieństwa i wiernych? Jakie przyniosły owoce, a gdzie napotymano trudności? Osobnym zagadnieniem, które zasługuje na dalsze badania, jest także kontynuacja jego myśli i projektów przez kolejnych ordynariuszy diecezji włocławskiej oraz ich miejsce w szerszym kontekście życia Kościoła w Polsce końca XX wieku.

Patrząc całościowo, biskup Jan Zaręba pozostawił po sobie nie tylko bogaty zbiór dokumentów, ale przede wszystkim świadectwo odpowiedzialnej i ofiarnej służby. Był pasterzem, który potrafił łączyć tradycję z otwartością, roztropność z odwagą, prawo z duszpasterstwem. Jego przykład jest cenny także dziś, bo pokazuje, że Kościół może odpowiadać na wyzwania swoich czasów bez utraty tożsamości. Wspominając jego osobę, można lepiej zrozumieć historię diecezji włocławskiej i całego Kościoła w Polsce. A jednocześnie otrzymać inspirację: żeby w obecnych czasach również szukać takich rozwiązań, które będą mądre, zakorzenione w tradycji, a zarazem otwarte na potrzeby człowieka.

To, co pozostawił po sobie biskup Jan Zaręba, nie jest więc zamkniętym rozdziałem historii, lecz zaproszeniem do refleksji nad przyszłością.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła:

A. Archiwalne

Archiwum Kurii Diecezjalnej Włocławskiej

Teczki Biskupa Antoniego Pawłowskiego:

Dekret ustanawiający Radę Kapłańską (1 stycznia 1968) (bez sygnatury).

Regulamin ramowy Rady Kapłańskiej, (1 stycznia 1968) (bez sygnatury).

Teczki Biskupa Jana Zaręby:

Statuty Rady Kapłańskiej, 22.05.1971.

Teczka: Biskup, listy, odezwy, dekrety, zarządzenia 1968-1979 (bez sygn. i str.).

Teczka: Rada Kapłańska 1967-1991. Dekret ustanawiający Radę Kapłańską (22.05.1971), (bez sygn. i str.).

Teczka: Rada Kapłańska 1967-1991. Statut Rady Kapłańskiej (22.05.1971) (bez sygn. i str.).

Archiwum Diecezji Włocławskiej

Zespół teczek: Synod Diecezjalny II (bez sygn. i str.):

Apostolstwo Świeckich

Kapłan w Społeczności Wiernych

Wychowanie Chrześcijańskie

Ankieta Synodalna:

teczka 1. protokoły z zebrań dekanalnych

teczka 2. Wypowiedzi księży (A-L)

teczka 3. Wypowiedzi księży (M-Z)

Ankiety dla Świeckich

Duszpasterstwo Specjalne

Sesja Robocza I. Przepowiadanie słowa Bożego; Katechizacja
Sesja Robocza II. Instytucje zakonne. Apostolstwo świeckich
Sesja Robocza III. O kulcie Bożym
Sesja Robocza IV. O kulcie Bożym. Życie sakramentalne
Sesja Robocza V. O małżeństwie i rodzinie. Posłannictwo charytatywne
Sesja Robocza VI. Dobra doczesne Kościoła
Sesja Robocza VII. Kapłan w społeczności wiernych
Kult Boży i Miejsca Święte
Schematy II Synodu Diecezji Włocławskiej:
Apostolstwo Świeckich
Dobra Doczesne Kościoła
Instytuty Doskonałości Chrześcijańskiej
Małżeństwo i Rodzina
Materiały: przepowiadanie słowa Bożego
Życie Sakramentalne

B. Drukowane /Opublikowane/

Jan Zaręba, biskup włocławski

Dekret o reorganizacji dekanatów diecezji włocławskiej (20.01.1971), KDWł, 54(1971), s. 108-112.

Dekret ustanawiający Radę Kapłańską. 22.05.1971 r. Dekret zezwalający na użycie czytań mszalnych, KDWł, 53(1970), s. 105-106.

Informacje i zarządzenia w związku z synodem i beatyfikacją o. Maksymiliana Kolbe (28.09.1971), KDWł, 54(1971), s. 232.

List do moich kapłanów na Wielki Czwartek Roku Świętego, KDWł, 57(1974), s. 164-166.

Powiadomienie telegraficzne księży dziekanów o wyborze nowego papieża, KDWł, 61(1978), s. 282.

Słowo biskupa ordynariusza z prośbą o modlitwę w intencji wyboru nowego papieża, KDWł, 61(1978), s. 281.

Słowo pasterskie biskupa ordynariusza do kapłanów i wiernych przed przyjazdem Ojca Świętego do Polski, KDWł 62(1979), s. 256.

Słowo pasterskie na rozpoczęcie roku katechetycznego, KDWł, 59(1976), s. 220.

Słowo pasterskie o święceniu Dnia Pańskiego, KDWł, 56(1973), s. 84-86.

Słowo pasterskie przed Uroczystością Bożego Ciała, KDWł, 59(1976), s. 181-182.

Wezwanie pasterskie do kapłanów w sprawie pielęgnowania wspólnej modlitwy, KDWł, 59(1976), s. 281-283.

Wezwanie wielkopostne do życia z Chrystusem, KDWł, 61(1978), s. 85.

Zarządzenie (23.04.1975), KDWł, 58(1975), s. 158.

Zarządzenie biskupa ordynariusza w sprawie zmarłego papieża Jana Pawła I, KDWł, 61(1978), s. 197.

Zarządzenie w sprawie katechizacji dzieci w wieku przedszkolnym (6.08.1976), KDWł, 59(1976), s. 220.

Zarządzenie w sprawie katechizacji parafialnej i I Komunii św. (19.04.1975), KDWł, 58(1975), s. 189-191.

Zarządzenie w sprawie nabywania pomocy katechetycznych dla parafii (2.04.1975), KDWł, 58(1975), s. 117.

Zarządzenie w sprawie należytego pielęgnowania cmentarza przykościelnego (19.03.1970), KDWł, 53(1970), s. 56-57.

Zarządzenie w sprawie posługi kapłańskiej w konfesjonale (6.01.1977), KDWł, 60(1977), s. 30-31.

Zarządzenie w sprawie prowadzenia kroniki parafialnej, KDWł, 62(1979), s. 235.

Zarządzenie w sprawie stosowania właściwej formy w pismach i aktach urzędowych, KDWł, 53(1970), s. 19-20.

Zarządzenie w sprawie stypendiów Mszy św. binowanych (19.03.1976), KDWł, 59(1976), s. 82-83.

Zarządzenie w sprawie urlopów kapłanów pracujących w diecezji (25.01.1977),
KDWł, 60(1977), s. 32-33.

Zarządzenie w sprawie uroczystości jubileuszowych ku czci św. Józefa
(20.02.1980), KDWł, 63(1980), s. 33.

Zarządzenie w sprawie wprowadzenia nowych obrzędów pogrzebowych
(14.10.1978), KDWł, 1(1978), s. 223.

Zarządzenie wykonawcze do II Instrukcji Episkopatu Polski dotyczącej
przygotowania do małżeństwa (1.12.1975), KDWł, 59(1976), s. 25-26.

Komunikaty kurialne i inne

Formacja intelektualna i duszpasterska młodych kapłanów, KDWł, 57(1974).
s. 182-183.

Formacja lektorów i ministrantów, KDWł, 64(1981), s. 78.

Homilia kard. Józefa Glempa wygłoszona na pogrzebie Bp. Jana Zaręby
ordynariusza diecezji włocławskiej, KDWł, nr 11-12 (1986), s. 256.

KDWł, 53(1970), s. 88-91.

Kształcenie lektorów w diecezji włocławskiej, KDWł, 55(1972), s. 95-96.

Lewandowski Cz., Komunikat do księży proboszczów, KDWł, 66(1983), s. 124-
125.

„Ład Boży” znów zaczął wychodzić, KDWł, 65(1982), s. 136.

Nauki stanowe dla młodzieży, KDWł, 53(1970), s. 91-94..

Nauki stanowe dla rodziców, kształtowanie postawy otwartej na znaki czasu,

Program kaznodziejski dla dorosłych na rok 1969/1970, KDWł 53(1970), s. 22-
31.

Program kaznodziejski dla młodzieży na rok 1969/1970, KDWł 53(1970), s. 31-
48.

Program kaznodziejski na rok 1970, KDWł, 53(1970), s. 73-83.

Stała formacja lektorów diecezji, KDWł, 62(1979), s. 80-81.

Wikariusz Kapitulny Diecezji Włocławskiej, KDWł, 51(1968), s. 235.

Wyszyński S., Pismo ks. Prymasa. Nominacja Administratora Apostolskiego Diecezji Włocławskiej (23.10.1968), KDWł, 51(1968), s. 236.

Z konferencji księży dziekanów, KDWł, 52(1969), s. 121.

Z konferencji księży dziekanów, KDWł, 54(1971), s. 275.

II. Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła:

Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Pallottinum, 2012.

Sacra Congregatio pro Episcopis, Directorium de pastorali ministerio *Ecclesiae imago* (22.02.1973), Typis Polyglottis Vaticanis 1973.

Codex Iuris Canonici (1917), Typis Polyglottis Vaticanis, 1933.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983); tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań, 2022.

Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium catechisticum generale*, Rzym, 11 kwietnia 1971 r., AAS 64 (1972).

Święta Kongregacja Kultu Bożego, Instrukcja o należytych wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej *Liturgicae instaurationes*, Rzym, 5 września 1970 r., AAS 62 (1970), 05.09.1970.

Święta Kongregacja ds. Kultu Bożego i Sakramentów, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (17 grudnia 2001), Pallottinum 2003.

Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o kulcie tajemnicy eucharystycznej *Eucharisticum mysterium*, Rzym, 25 maja 1967, AAS 57 (1965).

Paweł VI, Encyklika o celibacie kapłańskim *Sacerdotalis Caelibatus*, Rzym, 21 czerwca 1967, AAS 61 (1969), 15.04.1969.

Paweł VI, Encyklika O zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego *Humanae vitae*, Rzym, 25 lipca 1968. Tekst polski: Kraków 2003.

Jan Paweł II, Adhortacja o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym *Familiaris consortio*, Rzym, 22 listopada 1981.

I Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwie rodzin z 12 II 1969 r., w:

Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961-1970, red. T. Pieronek, t. I,
Warszawa 1971, s. 264-275.

II Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa z 12 III 1975 r., KDWł, 58 (1975) nr 5-6, s. 98-105.

Konferencja Episkopatu Polski, *Zarządzenie Księżych Biskupów wydane w związku z Instrukcją Świętej Kongregacji Obrzędów o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*, Warszawa, 11 września 1967.

Postanowienia Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Rad Kapłańskich i Kolegium Konsultorów z dnia 21.03.1985 roku.

III. Literatura

Andrzejewski R., *Szkic do duchowego portretu biskupów wrocławskich*, AKapł, 102 (1984) nr 451, s. 353.

Borucki J., *Kapituła katedralna i Rada Kapłańska - stary i nowy senat biskupa diecezjalnego*, StWł, 9(2009), s. 244-256.

Borucki J., *Postanowienia nieukończonego synodu diecezji wrocławskiej biskupa Jana Zaręby o posłudze kapłanów we wspólnotach parafialnych*, StWł, 13(2011), s. 125-138.

Borucki J., *Przygotowania, przebieg i uchwały synodu diecezji wrocławskiej z 1967 roku*, StWł, 11(2009), s. 255-270.

Borucki J., *Rada kapłańska wyrazem udziału prezbiterów w życiu Kościoła partykularnego*, AKapł, 134(2000), s. 444-458.

Borucki J., *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji wrocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Wrocław 2012.

Borucki J., *Synody w dziewięćsetletniej historii diecezji wrocławskiej*, StWł 25(2023), s. 371–391.

Calvo J., *Parafie, proboszczowie i wikariusze parafialni*, w: *Codex Juris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 440-474.

- Celary I., *Tajemnica Eucharystii w wypowiedziach Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Polski*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 6(2007), nr 2(11), s. 5-22.
- Chat E., *Hierarchiczne kapłaństwo biskupów i prezbiterów*, KST, 9(2010), s.7-22.
- Chiappetta L., *Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. 1, Roma 1987.
- Domaszek A., *Dobra doczesne Kościoła. Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, Warszawa 2016.
- Góralski W., *Struktury synodalne i kolegialne w Kościele partykularnym według KPK Jana Pawła II*, StPł, 14(1986), s. 54-68.
- Góralski W., *Drugi synod diecezji włocławskiej*, AKapł, 125(1995), z. 1(518), s. 71-83.
- Góralski W., *Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 34(2001), s. 173-183.
- Górecki E., *Najświętsza Eucharystia*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, cz. 2, red. J. Krukowski, Poznań 2011, s. 83-140.
- Graczyk K., *Prawno-społeczna funkcja proboszcza w świetle przepisów prawa Kościoła katolickiego*, StWł, 13(2011), s. 71-80.
- Gręźlikowski J., *Dziekani w ustawodawstwie synodalnym diecezji włocławskiej*, PK, 52(2009), nr 1-2, s. 255-319.
- Gręźlikowski J., *Odnowa prawa kanonicznego w perspektywie aggiornamento*, w: *Sobór Watykański II. Inspiracje i wpływ na Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, red. K. Burczak, Lublin 2006, s. 37-60.
- Gręźlikowski J., *Proces Męczenników Kościoła w Polsce z okresu II wojny światowej*, KDWł, 77(1994), s. 97-114.
- Gręźlikowski J., *Przepisy prawne odnośnie ofiar mszalnych*, KDWł, 72(1989), s. 20-28.
- Kujawski W., *Zarys dziejów diecezji włocławskiej*, w: *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 15-47.
- Kujawski W., *Pięćdziesiąt lat w służbie Kościoła*, KDWł, nr 7-8 (1984) 266-267.

- La Famille selon Vatican II*, <https://www.la-croix.com/Definitons/Lexique/Famille/La-famille-selon-Vatican-II>
- McInerny R., *Liturgy in the true spirit of Vatican II*, "AD2000", vol. 14, nr 2 (marzec 2001).
- Naudet J.-Y., *Que dit la Doctrine Sociale de l'Église sur la famille?*, Université Catholique de l'Ouest, <https://recherche.uco.fr/sites/default/files/fichiers/revues/revue-2085.pdf>
- Nichols A., *A Pope and a Council on the Sacred Liturgy: Pope Pius XII's Mediator Dei and the Second Vatican Council's Sacrosanctum Concilium With a Comparative Study a Tale of Two Documents*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Pasierb J., *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1995
- Ratzinger J., Benoît XVI. *Peut-on modifier la liturgie ? Éléments de réflexion après Vatican II*, Paris, Échelle de Jacob, 2010.
- Rogala K., *Rada kapłańska jako przejaw kolegialności w Kościele partykularnym na przykładzie diecezji włocławskiej*, „Teologia i Człowiek”, 44(2018), nr 4, s. 97-120
- Rozkrut T., *Synod diecezjalny w Kościele*, Tarnów 2002.
- Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, collegit et edidit Zenon Chodyński, Varsaviae 1890.
- Sujak E., *Charyzmat zaangażowania. Życie Teresy Strzembosz*, Warszawa 1988.
- Sztafrowski E., *Instytucja synodu diecezjalnego przed Soborem Watykańskim II*, PK, 31(1988), nr 3-4, s. 23-33.
- Wąsek D., Gilski M., *Optatam totius, czyli jakiej formacji potrzebuje współczesny kandydat na księdza*, Kraków 2001.
- Wroceński J., *Rada Kapłańska według Kodeksu prawa kanonicznego*, PK, 36(1993), nr 1-2, s. 19-40.